

Рей Дуглас Бредбері

МАРСІАНСЬКІ ХРОНІКИ

Фантастика

"Добре, коли людина знову знаходить у собі здатність дивуватися, — сказав один філософ. — А з початком космічних подорожей усі ми стали дітьми".

СІЧЕНЬ 1999. РАКЕТНЕ ЛІТО

Хвилину тому в Огайо стояла зима. Двері в будинках були щільно причинені, і ніхто не наслілюва б відчинити густо помережані морозом вікна. Зима була справжня: з усіх дахів звисали бурульки, на сніговій гірці галасувала дітвора, а навантажені покупками домашні господарки, кутаючись у свої шуби, незграбно, наче ведмеді, брели тротуарами, що взялися кригою.

І враз тепла хвиля прокотилася над містечком. Не хвиля — море гарячого повітря ринуло на місто і вмить залило все навкруги. Здавалося, хтось одчинив двері велетенської пекарні. Літня спека огорнула і чепурні котеджі, і голі садки, і малих лижників. Крижані бурульки танули на очах. Люди розчиняли навстіж вікна. Діти метушилися, скидаючи свої пальта. Домашні господарки тут-таки, на вулиці, знімали шуби. Сніг розтав за кілька хвилин, і на газонах визирнула прим'ята торішня трава.

Ракетне літо. Ці слова переходили з уст в уста.

Ракетне літо. Воно прилетіло в містечко, наче вітер пустелі, і своїм палючим диханням розтопило на шибках химерні зимові візерунки. Діти покидали лижі й санки. З холодних хмар сіявся сніг, але на землю він падав гарячим дощем.

Ракетне літо. Люди поглядали з-під критих ґанків на червоне від заграви небо.

Ракета лежала на космодромі, вивергаючи рожеві хмари вогняного диму. Це ракета перетворила зиму на літо гарячим подихом своїх потужних двигунів. Ракеті були підвладні пори року, і в Огайо на короткий час запанувало літо.

ЛЮТИЙ 1999. ІЛЛА

Їхній дім з кришталевими колонами стояв на березі порожнього марсіанського моря. Щоранку Ілла К зривала золотаві плоди, які росли просто на кришталевих стінах, а потім починала прибирати в кімнатах, розсипаючи жменями магнітний порошок. Цей порошок збирав увесь пил та бруд і, наче дим, зникав за вікном, розвіяний гарячим марсіанським вітром.

Удень, коли стародавнє море дихало спокоєм і в садку стихав шелест виноградних лоз, коли завмирало в полуденній тиші далеке марсіанське місто, господар будинку К сидів у себе в кімнаті і читав металеві книги з опуклими ієрогліфами. Він водив рукою по сторінці, немов грав на арфі, а з книги линув голос. Тихий голос далекої старовини співав повість тих часів, коли море билось в берег хвилями червоної пари, коли стародавні люди вели у бій хмари металевих комах і загони смертоносних електричних павуків.

Уже двадцять років подружжя К жило біля мертвого моря. А цей будинок, що, ніби соняшник, повертався фасадом до сонця, цілих десять століть давав притулок їхньому роду.

І він, і вона були ще не старі. Як у всіх марсіан, у них була брунатна шкіра і схожі на золоті монети очі. Голос тихий, співучий.

Ще недавно вони знаходили відраду в своїх улюблених заняттях: малювали вогняні картини, тішились довгими розмовами, що тривали аж до світанку в кімнаті для бесід під портретами, які світилися блакитним фосфоричним сяйвом, а коли достигав виноград, вони плавали в каналах, наповнених зеленим вином.

Та нараз щастя покинуло їх.

Цього ранку Ілла К стояла між колонами і слухала розпечену пустелю, яка, мов безкрає море, сягала далекого обрію.

Вона знала: щось має трапитись.

І вона чекала.

Ілла вдивлялась у блакитне небо Марса, немов сподіваючись, що воно от-от пожолобиться в потугах і викине на пісок пустелі якесь блискуче диво.

Але нічого не сталося.

Стомлена чеканням, вона пішла до дверей. Дрібненький дощик падав з вершечків колон, охолоджуючи повітря. На мить хмара вологи огорнула її, і жінка наче занурилася в струмок. На підлозі в кімнатах блищали потоки холодної води. Вона чула, як тихо співає книга під руками чоловіка. Його пальці ніколи не втомлювались грати стародавніх пісень. Якби ж то він іще хоч раз узяв її, як бере свої книги, вона сама забриніла б у нього в руках, наче арфа.

Марні мрії! Жінка похитала головою і заплющила золотаві очі. Ні, вона не дорікала своєму чоловікові, бо знала, що одружені люди зрештою звикають одне до одного і старішають серцем.

Вона лягла в крісло, яке відразу набрало зручної для її тіла форми, і заплющила очі.

І зразу ж їй приснився дивний сон. Пальці у неї затремтіли, напружилися й почали судомно хапати повітря. За мить жінка прокинулась і сіла, важко дихаючи, в кріслі. В її очах світився переляк.

Вона швидко озирнулася, ніби шукала когось очима. Але марні сподівання: між колонами не було нікого.

В трикутних дверях стояв чоловік — Ілл К.

— Ти мене кликала? — роздратовано спитав він.

— Ні, ні! — вигукнула вона.

— Мені здалося, ти щось кричала.

— Невже? Я задрімала на хвилю і бачила сон.

— Сон удень? Удень тобі не часто видяться сни.

Жінка випросталася, наче її хтось ударив по обличчю.

— Який дивний сон, — прошепотіла вона. — Дуже дивний.

— Справді? — знехотя мовив чоловік, бажаючи швидше повернутися до своєї книги.

— Мені приснився якийсь чоловік.

— Чоловік?

— Високий чоловік. Сантиметрів сто вісімдесят на зріст.

— Що за нісенітниця! Тобі приснився якийсь виродок-велетень!

— Проте він здався мені... вродливим, — вела вона далі, затинаючись, повільно підбираючи потрібні слова. — Хоч і надто високим. І в нього були... О, я знаю, ти скажеш, що це дурна фантазія. Але в нього були сині очі!

— Сині очі?! Оце сон! Ти, може, ще скажеш, що він мав чорне волосся?

— Як ти вгадав? — схвильовано вигукнула вона.

— Я просто взяв найнеймовірніший колір, — холодно відповів він.

— І справді, волосся було чорне! А шкіра дуже біла! Вигляд у нього був незвичайний! І одяг якийсь чудернацький. Він прилетів з неба і так приязно розмовляв зі мною.

— Прилетів з неба? Ну, це вже дурниця!

— Він прилетів у блискучій металевій оболонці, — пригадувала вона, заплющивши очі. — Мені снилося, що в чистому небі заблищало щось кругле, наче монета, яку підкинули вгору. Воно ставало чимраз більшим і нарешті впало. Це був довгастий сріблястий предмет-такого я ще ніколи не бачила. В ньому розчинилися двері, і вийшов цей високий чоловік.

— Якби ти більше уваги приділяла своїй роботі, то дурні сни не лізли б тобі в голову.

— Для мене це був цікавий сон, — зауважила жінка, лягаючи в крісло.
— Я й не підозрювала, що в мене така багата уява. Подумати тільки: чорне волосся, сині очі й біла шкіра! Який дивний чоловік і водночас — гарний!

— Це свідчить, що в тебе на думці гарні чоловіки.

— Який ти недобрий! Я ж його не вигадала. Він несподівано виник переді мною — ніби наяву. Подивився на мене й сказав: "Я прилетів у своєму кораблі з третьої планети. Мене звуть Натаніел Йорк..."

— Яке дурне ім'я! Хіба воно схоже на людське? —заперечив чоловік.

— Я згодна, що ім'я дурне. Але ж це сон. Так-от, він сказав: "Ми перші здійснили міжпланетний політ. Нас двоє в кораблі — я і мій товариш Берт".

— Ще одне дурне ім'я.

— Далі він сказав: "Ми прибули з міста, що лежить на Землі — це назва планети". Він саме так і назвав: Земля. Взагалі розмовляв він якоюсь чужою мовою. Проте я розуміла його. Мабуть, за допомогою телепатії.

К повернувся до дверей. Але дружина зупинила його:

— Ілле, ти коли-небудь думав про те, чи є люди на третій планеті?

— На третій планеті від Сонця життя неможливе, — терпляче пояснив чоловік. — Наші вчені встановили, що там в атмосфері забагато кисню.

— От цікаво було б, коли б там жили люди! І щоб вони прилетіли до нас у космічному кораблі!

— Слухай, Ілло, ти ж знаєш, як я не люблю, коли базікають про те, чого нема на світі. Давай-но працювати.

Пий до мене, дівча любе, І, п'ючи, поглянь у вічі...

Сонце стояло на вечірньому прюзі, коли Ілла заспівала цю дивну пісню. Вона саме готувала надворі вечерю.

Тихо шурхотів дощ, спадаючи водограєм з колон, а жінка знову й знову бездумно наспівувала незнайомі слова невідомої пісні.

— Що це за пісня? — роздратовано вигукнув чоловік, виходячи з своєї кімнати і підсідаючи до вогняного столу.

— Не знаю, — жінка аж застигла від здивування і мимоволі затулила рукою рот. За пустельним обрієм сідало сонце. Надходив вечір, і будинок закривався сам собою, наче велетенська квітка, що згасає разом із сонцем. Між колонами повівав вітерець, на вогняному столі кипіла срібна лава. Вітерець ворушив червонясте волосся Ілли, щось тихо муркотів їй на вухо. Жінка мовчки втупилася своїми золотавими вологими очима в неозорі простори жовтого морського дна — ніби намагалася щось збагнути.

Пий до мене, дівча любе, І, п'ючи, поглянь у вічі... —

тихо, спокійно й поволі заспівала вона.

Або кинь цілунок в чару, Хай уп'юся я сильніше! [1]

Вона проспівала пісню до кінця, заплющивши очі, легенько помахуючи в такт рукою. Пісня була дуже гарна.

— Вперше її чую. Ти що, сама її склала? — запитав чоловік, дивлячись просто в очі дружині.

— Ні... Так. Ой, ні!.. Сказати правду, я й сама не знаю, — затинаючись, пояснювала вона. — Я навіть не розумію слів: це якась чужа мова.

— Яка мова?

— Не знаю, — тихо відказала вона, кидаючи шматок м'яса в киплячу лаву. За мить жінка витягла готове вже м'ясо і поклала перед чоловіком на тарілку. — Мабуть, на мене щось найшло, і я, сама того не відаючи, склала цю дивну пісню.

Чоловік мовчав. Він стежив, як вона кидала нові шматки м'яса в кипляче озерце вогняної лави. Сонце вже зайшло. Поволі нічна темрява поглинула все навкруги — і колони, і чоловіка з жінкою, — ніби чорним вином виповнилася кімната. І тільки відблиски срібної лави раз у раз освітлювали їхні обличчя.

Ілла знову заспівала дивну пісню. Чоловік схопився з місця і сердито вибіг з кімнати. Довечерював він у себе в кабінеті. Коли дружина зайшла до кабінету, він підвівся їй назустріч і, позіхаючи, промовив:

— Давай зараз поїдемо на полум'яних птахів у місто, в театр.

— Ти не жартуєш? — недовірливо спитала вона. — Невже тобі хочеться туди їхати?

— Що ж тут дивного?

— Шість місяців ми з тобою нікуди не виїздили, і раптом — цілий вечір у місті.

— Що ж, це добра ідея.

— Ти став такий уважливий, — мовила жінка.

— Навіщо починати непотрібні розмови? — роздратовано відповів чоловік. — Скажи: ти хочеш їхати чи ні?

За вікном у блідому сьайві тяглася пустеля. Над нею сходили два білі марсіанські брати місяці. На підлозі кімнати біля ніг Ілли блищав холодний струмок. Легкий дроз пройняв її. Вона прагнула лише одного: сидіти на місці непорушне, беззвучно, аж поки станеться те, чого вона чекала весь день. Це могло трапитися будь-якої хвилини. І в пам'яті у неї знову спливла мелодія пісні.

— Я... — почала вона нерішуче.

— Тобі буде корисно побути серед людей, — перебив чоловік. — Збирайся, поїдемо.

— Сьогодні я стомилася. Може, іншим разом?

— Бери свій шарф, — рішуче мовив він, подаючи їй фіал. — Засиділися ми вдома.

— Але ж ти їздиш двічі на тиждень у місто Ксай, — зауважила вона, не дивлячись на чоловіка.

— То ж у справах, — сказав він.

— У яких справах? — прошепотіла жінка сама до себе. Вона перехилила фіал, і струмінь рідини перетворився на блакитний туман, який огорнув їй шию.

Полум'яні птахи жевріли на холодному піску, наче купа жарин. Нічний вітерець надимав білий купол, і той тихо лопотів, прип'ятий тисячею зелених стрічок до вогняних птахів.

Ілла лягла в купол, і, почувши наказ чоловіка, птахи злетіли полум'яними грудками в нічне небо. Натяглися стрічки, і купол помчав у височінь. За ним знявся піщаний вихор.

Далеко позаду лишився їхній дім з дощовими колонами, живими квітами, що, мов чудернацькі звірі, росли за ґратами клітки, співучими книгами, шепотінням холодних струмочків. Внизу миготіли сині пагорби. Ілла не дивилася на чоловіка, який сидів поруч неї. Він раз у раз підганяв криком птахів, і вони злітали вище і вище. Каскадом жовтогарячих іскор мчали вони, несучи купол, ніби пелюстку квітки.

Ілла не звертала уваги ні на мертві стародавні міста, ні на старі сухі канали, сповнені снами про минуле. Внизу миготіли річища колишніх річок і безводні озера, а вони линули далі й далі, як місячний промінь за палаючим смолоскипом.

Ілла дивилася тільки на небо.

Чоловік щось їй говорив, але вона не відривала погляду від неба.

— Чи чуєш, що я тобі кажу?

— А що?

— Чому ти така неуважна?

— Я замислилась.

— Мені здавалося, що досі ти не замислювалася над таємницями природи, а сьогодні тільки те й робиш, що дивишся на небо.

— Воно дуже гарне.

— Я міркував оце, чи не зайти мені сьогодні до Галле, — повільно мовив чоловік. — Хочу поговорити з ним про нашу подорож у Блакитні гори. Непогано б відпочити там якийсь тиждень.

— Зараз у Блакитні гори?! — вигукнула вона, враз схопившись за край купола і обертаючись до чоловіка.

— Ти незадоволена?

— Коли ти хочеш вирушати?

— Можна навіть завтра вранці. Що раніше, то краще, — сказав він, ніби не помічаючи тривоги в її голосі.

— Але ж ми ніколи не їздили відпочивати цієї пори!

— А тепер спробуємо, — зауважив чоловік, посміхнувшись. — Нам корисно буде пожити десь далі від дому. Там ми знайдемо тишу й спокій. Якщо в тебе немає якихось інших планів, то поїдемо. Згода?

Жінка глибоко вдихнула повітря, почекала якусь мить, а потім видихнула:

— Ні!

— Що?! — вигукнув чоловік. Птахи злякано рвонули, і купол підкинуло.

— Ні, — твердо сказала вона. — Я нікуди не поїду.

Чоловік позирнув на неї, але нічого не промовив. Жінка відвернулася. Запала мовчанка. А птахи мчали далі, ніби тисячі омахів полум'я.

На світанку сонце крізь кришталеві колони розтопило туман, який підтримував Іллу у сні. Всю ніч вона провисіла над підлогою на м'якому килимі туману, що лився із стін, коли жінка лягала відпочивати. Всю ніч вона спала на цій мовчазній річці, погойдуючись, як човен на тихих хвилях. Тепер туман щезав, наче дим, і плавуче ложе спускалося нижче й нижче.

Ілла розплющила очі.

Над нею стояв чоловік, їй здалося, що він стоїть тут уже давно, стежачи за її сном. Не знати чому, вона не сміла глянути йому в очі.

— Ти знову бачила сон, — нарешті мовив він. — Цілу ніч ти щось вигукувала і не давала мені спати. Доведеться тобі звернутися до лікаря.

— Це минеться.

— Ти розмовляла у сні.

— Справді? — насторожилася жінка. Вона й досі відчувала холод ночі, і сірі тіні гнітили їй душу.

— Що тобі снилося?

Напруживши пам'ять, Ілла почала пригадувати:

— Мені снівсья той самий корабель. Він знову прилетів до нас з неба, з нього вийшов той високий чоловік, і ми почали розмовляти. Він жартував, сміявся; мені приємно було його слухати.

К торкнув колону, і з неї вистрибнули, паруючи, гарячі водограї. В кімнаті враз стало тепло.

Удаючи, ніби йому байдуже те, що говорить жінка, К чекав.

— А потім, — вела вона далі, — потім цей високий чоловік, який мав дивне ім'я Натаніел Йорк, сказав мені, що я гарна, і... і поцілував мене.

— Ха! — вигукнув чоловік і, зціпивши зуби, одвернувся.

— Та це ж тільки сон! — сказала вона, тішачись його гнівом.

— Можеш тримати при собі свої дурні жіночі сни!

— Ти гніваєшся, наче мала дитина, — спокійно зауважила жінка і одхилилася на рештки туманного килиму,

Полежавши хвилину, вона тихо засміялась. — Я пригадала ще деякі подробиці мого сну.

— Ну, кажи, що там іще! — гарикнув чоловік.

— Слухай, Ілле, ти став дуже дратівливий.

— Кажи все! Не смій нічого приховувати од мене! — вигукнув він, дивлячись згори на дружину. Його темне обличчя пополотніло від гніву.

— Я ще ніколи не бачила тебе таким, — мовила вона, вражена і потішена його ревнощами. — Врешті цей Натаніел Йорк сказав мені... ну,

він сказав, що забере мене в корабель, і ми полетимо з ним на його планету. Подумай тільки, яка нісенітниця.

— Нісенітниця! Це зараз ти кажеш нісенітниця! —закричав чоловік. — Ти б послухала, що ти говорила у сні! Як ти любенько розмовляла, кокетувала з ним, як співала йому, — і так цілісіньку ніч!

— Ілле!

— Коли він прилетить? Де сідає цей клятий корабель?

— Ілле, що це за тон!

— До біса тон! — Він нагнувся до дружини, зазираючи їй в очі. — А чи в цьому сні, — почав він, стиснувши її руку, — а чи в цьому сні корабель не сідає часом у Зеленій долині? Відповідай!

— Так, справді...

— І він прилітає сьогодні вдень? Так чи ні?

— Здається, так. Але ж усе це вві сні!

Чоловік відштовхнув її руку.

— Ну, щастя твоє, що ти принаймні сказала правду! Ти багато наговорила вві сні, і я чув кожнісіньке твоє слово. Ти назвала і долину, де сяде корабель, і час прибуття.

Важко дихаючи, він ходив між колонами. Здавалося, його осліпив яскравий спалах блискавки. Жінка дивилася на нього як на божевільного. Нарешті зважилася, підвелась і підійшла до нього.

— Ілле, — прошепотіла вона.

— Нічого, все гаразд.

— Але ж ти заслаб.

— Зовсім ні, — силувано посміхнувся він. — Просто на мене щось найшло. Вибач, моя люба. Останнім часом у мене було стільки роботи. Отож не дивно, що я розклеївся. Треба трохи полежати-і все минеться.

— Ти був такий збуджений.

— Нічого, тепер усе гаразд. Слухай-но, я вчора чув анекдот про Юела. Хотів розповісти тобі, та забув. Ти готуй сніданок, а я розповім анекдот. І давай не згадувати того, що було.

— Це був лише сон.

— Атож, — погодився він, механічно цілуючи її в щоку. — Це був тільки сон.

Настав полудень. Пекло сонце, і у важкому, гарячому повітрі мерехтіли далекі пагорби.

— Ти сьогодні не збираєшся до міста? — запитала Ілла.

— До міста? — чоловік звів брови.

— Адже цього дня ти завжди їдиш до міста, — пояснила вона, ставлячи на столик клітку з квітами. Квітки заворушились і роззявили свої жадібні жовті роти.

Чоловік згорнув книгу:

— Ні, сьогодні я не їду. Занадто пече, та й пізно вже.

Жінка прибрала в кімнаті й попрямувала до дверей.

— Я скоро повернуся.

— Стривай. Куди це ти?

— Провідаю Пао. Вона запрошувала мене, — відповіла Ілла вже з порога.

— Саме на сьогодні?

— Я давно вже обіцяла зайти до неї. Це ж зовсім поряд.

— Вона живе в Зеленій долині? Правда?

— Так. Туди навіть пішки можна піти. Я зараз — туди й назад.

Ілла вже хотіла вибігти за двері, але чоловік враз підійшов до неї і стурбовано сказав:

— Вибач, люба. Дуже шкодую, що забув попередити тебе, але я запросив на сьогодні доктора Нлле.

— Доктора Нлле! — вигукнула вона, роблячи крок до дверей.

Чоловік схопив її за лікоть і рішуче потяг у кімнату:

— Так, доктора Нлле.

— Але ж Пао...

— Пао трохи почекає. Ми повинні зустріти доктора Нлле як годиться.

— Я миттю повернусь.

— Ні, Ілло.

— Отже, мені не йти?

Чоловік похитав головою.

— Ні. Крім усього іншого, до Пао не так уже й близько. Це ж через усю Зелену долину, а потім аж за великий канал. А сьогодні буде страшна спека. Та й доктор Нлле радий буде тебе бачити. Ну, що ти скажеш на це?

Жінка не відповіла. Вирватися і втекти! їй хотілося голосно плакати. Але вона тільки сиділа в кріслі і крутила пальцем навколо пальця. Обличчя її збайдужіло. Вона потрапила в пастку.

— Ілло, — промуркотів чоловік. — Ти залишишся, правда?

— Так, — мовила вона після довгої паузи, — я залишуся.

— Ти будеш вдома цілий день?

— Цілий день, — голос її прозвучав глухо.

Час минав, а доктора Нлле не було. Проте чоловік Ілли не дуже дивувався з цього. Вже десь надвечір він щось промимрив, пішов у комірчину і дістав смертоносну зброю-довгу жовту рурку, на кінці якої був міх і гашетка. На обличчі в нього жінка побачила маску з сріблястого металу. Він завжди надягав цю маску, коли хотів приховати свій настрій. Вона щільно облягала його худорляве лице, повторюючи всі вигини щік,

підборіддя та лоба. Чоловік розглядав страшну зброю. Зброя гула, наче вулик. І справді — тисячі золотих бджіл готові були вирватися із зловісним вереском на волю, щоб жалити на смерть ворога і самим безживне падати на пісок.

— Куди ти? — спитала жінка.

— Що? — перепитав він, дослухаючись до страшного дзижчання. — Коли доктор Нлле зводить запізнюватися, то я, чорт забирай, не маю наміру чекати його цілісінський день. Піду трохи походжу. А ти сиди вдома. Чуєш?

— Гаразд, — відповіла жінка, дивлячись на блискучу маску.

— Скажеш докторові Нлле, що я незабаром повернусь. Вийшов, скажеш, на полювання.

Трикутні двері зачинились. Ілла стежила за ним поглядом, аж поки він зник у сонячній далині. Потім вона знову взялася прибирати кімнати за допомогою магнітного пилу і збирати з кришталевих стін плоди, що вистигли за день. Спочатку робота кипіла у неї в руках, але незабаром жінку опанувала якась дивна знемога. Вона, сама того не помічаючи, почала наспівувати ту загадкову пісню. Очі її раз у раз зверталися до неба.

І раптом Ілла застигла на місці, затамувавши подих.

Те, чого вона чекала, наближалось.

Воно могло статися щомиті.

Їй був знайомий цей стан тривожного чекання. Це Траплялося, коли надходила гроза і навколо западала напружена тиша. Тоді було чути, як над землею повзли зловісні тіні. Від напруження дзвеніло у вухах, і

здавалося, що навіть час зупинився. Жінка починала мимоволі тремтіти. Хмари клубочилися над головою, мінячись похмурими барвами. На гори лягала сіра тінь. Ув'язнені у клітці квіти ледь чутно зітхали, ніби попереджаючи про близьку небезпеку. Напруження чимдалі зростало, аж волосся починало ворухитися на голові. А десь у глибині кімнат тихесенько звучав чийсь голосок: "Час, час, час, час..." — наче на м'який оксамит падали краплини води,

І враз розверзалося небо. Злива світла, а потім завіса темряви, чергуючись, спадали на землю разом із потоками дощу.

Щось схоже вона відчувала і тепер. Наближалася гроза, але навколо сяяла блакить. Кожної хвилини могла креснути блискавка, хоч небо було безхмарне.

Тепер Ілла без упину ходила по мовчазних кімнатах. Ось-ось проріже небо блискавка, вдарить грім, над пустелею звисне клубок диму, а потім настане тиша і на доріжці почуються кроки. Пролунає стукіт, і вона побіжить відчиняти кришталеві двері.

"Ти збожеволіла, Ілло, — докоряла вона сама собі. — Навіщо ти тішишся фантастичними мріями?"

І ось це сталося!

Повітря сколихнула тепла хвиля, наче десь поруч промчала величезна вогняна куля. Щось просвистіло, заблищало і зникло за пагорбами.

З грудей у Ілли вихопився крик. Вона вискочила за двері і стала дивитися туди, де зникло оте "щось". Жінка вже хотіла бігти за горб, але пригадала свою обіцянку сидіти вдома і нікуди не ходити. Адже до них мав завітати доктор, і чоловік розсердиться, коли вона втече з дому.

Вона чекала на порозі, важко дихаючи і простягнувши вперед руки. Що робиться там, у Зеленій долині? Вона напружувала зір, але за пагорбами нічого не було видно. Врешті зайшла в кімнату. "Яка ти все-таки дурненька, — думала вона. — Віриш усьому, що підказує твоя уява. Там, мабуть, пролетів птах, а може, прошумів вітер. Сядь та заспокойся".

І жінка сіла.

Раптом пролунав постріл. Дуже виразний постріл з рушниці, зарядженої смертоносними комахами.

Ілла конвульсивне здригнулася. Стріляли ніби далеко. Пролунав один постріл, і долинуло дзижчання бджоли. Один постріл. А потім чітко і невблаганно вдарив другий.

Знову сіпнулося її тіло. Сама не розуміючи чому, вона схопилася і пронизливо закричала. Ілла кричала й кричала, їй здавалося, вона кричатиме так до кінця життя. Кричачи, вона підбігла до дверей і розчинила їх навстіж.

За далекими пагорбами завмирала луна.

Запала тиша.

Хвилини із п'ять жінка стояла у дворі, бліда й розгублена. Потім, схиливши голову, вона попленталася кімнатами, торкаючись мимохідь руками речей, які траплялися їй дорогою. Губи її тремтіли. Нарешті жінка опинилась у винній кімнаті і почала механічно витирати своїм шарфом бурштиновий келих.

Раптом вона почула шурхіт камінців. Хтось спускався схилом до будинку.

Жінка підвелася з крісла, стала посеред кімнати. Келих випав з рук і розбився на скалки. Кроки завмерли перед дверима.

Що робити? Може, закричати: "Заходь! Швидше заходь!"

Жінка ступила до дверей.

Кроки залунали на східцях. Чиясь рука повернула ручку.

Жінка посміхнулася до дверей.

Двері одчинилися, і усмішка зникла в неї з обличчя.

Перед нею стояв її чоловік. На його обличчі блищала маска.

Він зайшов до кімнати, мимохідь глянув на дружину. Відтак, не кажучи й слова, одкрив міх рушниці, і з нього випали на підлогу дві мертві бджоли. Роздушивши їх ногою, чоловік поставив у куток рушницю, а Ілла нахилилась і почала, ніби сліпа, обмацувати підлогу, шукаючи шматочки розбитого келиха.

— Що ти там робив? — нарешті спитала вона.

— Нічого, — відповів чоловік, стоячи до неї спиною і знімаючи маску.

— Але я чула постріли. Ти двічі стріляв.

— Полював. Ти ж знала, що я пішов на полювання. А що, доктор Нлле не приходив?

— Ні.

— Постривай! — вигукнув чоловік, ляскаючи пальцями. — Ну, звичайно, тепер я пригадую. Він має прийти завтра, а не сьогодні. От дурна моя голова! І як я міг забути?!

Вони сіли вечеряти. Жінка навіть не доторкнулася до їжі.

— Що це з тобою? — запитав чоловік, зосереджено вмочаючи шматочки м'яса в киплячу лаву.

— Не хочеться їсти.

— Чому не хочеться?

— Не знаю. Просто не голодна.

Знявся вітер. Заходило сонце. Іллі здалося, що кімната поменшала і в ній потягнуло холодом.

— Ніяк не можу пригадати, — сказала вона, дослухаючись до тиші мовчазної кімнати.

— Що саме? — запитав через стіл, незворушно присьорбуючи вино, її золотоокий чоловік.

— Пісню. Оту гарну пісню. — Ілла заплющила очі і спробувала згадати мелодію. — Забула зовсім. І в той же час мені страшенно не хочеться забути її. Я хотіла б назавжди зберегти ту пісню.

Вона почала водити в повітрі руками, сподіваючись пригадати ритм. Та даремно. Тоді жінка відкинулася в кріслі й заплакала.

— Я не можу пригадати, — повторювала вона крізь сльози.

— То чого ж ти плачеш?

— Сама не знаю. Не знаю, але нічого не можу вдіяти з собою. Мені сумно — сама не знаю чому, хочеться плакати — невідомо чому. От я й плачу.

Жінка охопила руками голову, її плечі здригалися від беззвучних ридань.

— Нічого, — нарешті мовив чоловік. — Завтра все буде гаразд.

Жінка не ворухнулась. Вона дивилася тільки на порожню пустелю і на зорі, що яскравими цятками жевріли на чорному небосхилі. Десь далеко над пустелею мчав вихор, і в довгих каналах плюскотіла холодна вода. Жінку пройняв дроз, і вона заплющила очі.

— Твоя правда, — сказала вона. — Завтра все буде гаразд.

СЕРПЕНЬ 1999. ЛІТНЯ НІЧ

У кам'яних галереях збиралися марсіани, а потім гурт за гуртом зникали в тіні синіх пагорбів, залитих тихим світлом зірок та братів місяців. За величезним мармуровим амфітеатром лежали в сутінках містечка і вілли, сріблилися нерухомі озера, і канали яскрили від обрію до обрію.

На безжурну планету Марс спустився літній вечір. По наповнених зеленим вином каналах линули стрункі й красиві, ніби бронзова квітка, човни. У довгих нескінченних будівлях, що вигиналися на пагорбах, наче змії, на прохолодних ложах лежали, перешіптуючись, коханці. Запізнілі діти бігали по провулках, освітлених смолоскипами, і золоті павуки в їхніх руках викидали пасма павутиння. Подекуди сім'ї ще готували вечерю на вогняних столах, на яких тихо кипіла срібна лава.

В амфітеатрах сотень міст з того боку Марса, де панувала ніч, збиралися на дозвіллі брунатні золотоокі марсіани. І ніби пахощі квітів, линула зі сцен мрійлива музика.

Того вечора в одному театрі на сцену вийшла співачка і заспівала пісню. За мить увесь зал заворушився. Розгублена жінка урвала спів. Вона схопилася рукою за горло. Потім кивнула музикантам, і ті знову взялися за інструменти.

Знову загравав оркестр, і пісня полилася знову. Зал зітхнув. Люди подалися вперед у своїх кріслах, дехто здивовано схопився з місця. Дивну, не знану тут пісню співала жінка. Вона намагалася спинити потік невідомих слів, що линули з вуст, але вони зривалися проти її волі:

А Дженні зазирнула до буфету —

В буфеті ж тільки вітер повівав...

Вкрай збентежена співачка затулила руками рот, і пісня змовкла.

— Що це за слова? — питалися музиканти.

— Звідки ця пісня?

— Яка це мова?

А коли вони знову піднесли до вуст свої золоті ріжки, над залом знову полинула дивна мелодія. Слухачі підводилися з крісел і голосно гомоніли.

— Що це з тобою сталося? — питали один одного музиканти.

— Яку це ти грав мелодію?

— А ти? Яку ти грав?

Співачка заплакала і побігла зі сцени. Слухачі потоком ринули з театру. Того вечора в усіх марсіанських містах діялися дивні речі. Холодна тривога спадала на планету, наче білий сніг. У темних провулках, збираючись під смолоскипами, діти співали:

А Дженні зазирнула до буфету-

В буфеті ж тільки вітер повівав.

І от наш бідний цуцик

І от наш бідний цуцик

На зуб собі поживи не дістав!

— Гей, малюки! — кричали люди, визираючи з будинків. — Яку це пісеньку ви співаєте? Де ви її почули?

— Ми її ніде не чули. Вона наче сама співається. А слів ми теж не розуміємо.

З грюкотом зачинялися двері. Вулиці спорожніли. Над синіми горбами сходила зелена зірка.

І на тім боці планети, що поринула в тінь, скрізь у нічній темряві прокидалися коханці і прислухалися до чудної пісні, яку наспівували крізь сон їхні кохані.

Жінки раптом прокидались у своїх віллах і пронизливо кричали.

— Ну ж бо, заспокойся. Засни, — умовляли їх чоловіки. — Що з тобою? Певно, наснився поганий сон?

— Зранку станеться щось жахливе!

— Не бійся. Нічого не станеться. У нас усе гаразд.

— Воно ближче й ближче, — істерично схлипувала жінка.

— Та не бійся! Нам нічого не загрожує. Спи спокійно.

Наближався ранок. Тиша і морок панували на Марсі, ніби в глибокому колодязі. В темних каналах відбивалися зорі. Діти спали, згорнувшись калачиком у своїх ліжках, затиснувши в руках золотих павуків. Побравшись за руки, спали коханці. Давно вже зайшли місяці, на вулицях погасли смолоскипи, темрява огорнула порожні амфітеатри.

І тільки перед світанком якийсь далекий звук порушив тишу. То нічний сторож, ходячи безлюдними вулицями міста, мугикав чудну пісню.

СЕРПЕНЬ 1999. ГОСТІ З ЗЕМЛІ

Хтось безперестану стукав у двері. Врешті стукіт надокучив Ттт. Вона підійшла до дверей і розчинила їх.

— Ну, чого вам?

— Ви розмовляєте англійською мовою! — здивовано вигукнув чоловік, що стояв на порозі.

— Я розмовляю тією мовою, яку ви чуєте, — сухо відказала жінка.

— У вас чудова англійська мова! — нетямився від здивування чоловік. За ним стояло троє інших. Одягнені всі були однаково. Захекані, брудні, вони щасливо посміхалися.

— Чого вам треба? — запитала Ттт.

— Ми вперше бачимо живого марсіанина, — посміхнувся у відповідь чоловік. — Звичайно, ви не знаєте цього слова. Ми прибули з Землі, — пояснив він, киваючи на своїх людей. — Я — капітан Вільямс. Ми лише годину тому опустилися на Марс. Друга експедиція досягла своєї мети. Перед нами сюди вирушила перша експедиція, але ми не знаємо, що з нею сталося. В усякому разі, ми завершили політ успішно. І ви перша марсіанка, яку ми зустріли.

— Марсіанка? — перепитала вона, зводячи брови.

— Ну, коли хочете, ви жителька четвертої від Сонця планети. Правильно я кажу?

— Це загальновідома істина, — відрізала жінка, нетерпляче поглядаючи на гостей.

— А ми, — товкмачив їй капітан, прикладаючи собі до грудей рожеву пухку руку, — ми прибули з Землі. Чи правду я кажу, хлопці?

— Істинну правду, сері-відказали ті хором.

— Наша планета має своє ім'я, — сказала жінка. — Називайте її Тіrr.

— Тіrr, Тіrr, — втомлено засміявся капітан. — Яке гарне ім'я! Але, люба моя, де ви навчилися розмовляти по-англійськи?

— Я не розмовляю, а думаю, — сказала вона. — Телепатія! Бувайте здорові! — і жінка зачинила двері.

Але за мить отой грубіян знову почав стукати. Жінка одчинила двері й сердито спитала:

— Чого вам іще треба?

Спантичений чоловік стояв на порозі і вимушено посміхався.

— Мабуть, ви мене не зрозуміли... — почав він, простягаючи до неї руки.

— Що таке?! — роздратовано вигукнула жінка. Чоловік розгублено дивився на неї.

— Та ми з Землі! — нарешті спромігся вимовити він.

— У мене немає часу, — сказала вона. — Сьогодні багато роботи на кухні, а ще треба прибирати в кімнатах, шити. Ви, напевно, хочете зустрітися з містером Ттт. Він нагорі, у своєму кабінеті.

— Авжеж хочемо, — промовив чоловік з Землі, ніяково блимаючи очима. — Коли так, то ведіть нас до містера Ттт.

— Він зайнятий, — відповіла жінка і знову зачинила двері. Цього разу нахабний гість почав грюкати щосили.

— Послухайте-но! — вигукнув він, стрибнувши через поріг, щойно жінка розчинила двері. — Хіба ж можна так поводитися з гістьми!

— Ви забруднили мені підлогу! — закричала жінка. — Геть звідси! Коли вже заходите до мене в дім, то вимийте спершу свої брудні черевики.

Чоловік кинув розпачливий погляд на забруднені глиною черевики.

— Не варто зараз звертати увагу на такі дрібниці, — відказав він. — Гадаю, слід якось відзначити цю радісну подію. — І капітан довго дивився жінці у вічі, ніби намагаючись пояснити поглядом, як важливо те, що вони зробили.

— Якщо через вас у духовці підгоріли мої кришталеві пампушки, — вигукнула нарешті жінка, — то я вас усіх відлупцюю поліном!

Вона нахилилася над гарячою духовкою і за мить випросталась. Обличчя в неї розчервонілося, вкрилося потом. Очі її були жовтогарячі, а шкіра світло-брунатна. Сама вона була тоненька і вертка, мов дзиґа. Голос її звучав різко, наче дзвін металу:

— Зачекайте тут. Я піду до містера Ттт і дізнаюся, чи може він прийняти вас. Ви у якій справі?

Капітан круто вилаявся-ніби вона вдарила його по руці молотком.

— Скажіть йому, що ми з Землі і ми зробили те, що нікому ще не вдавалося.

— Що не вдавалося? — перепитала вона і відразу застережливо піднесла руку. — Мені це байдуже. Я скоро повернуся.

Тупотіння її маленьких ніг луною прокотилося по кам'яному будинку.

За розчиненими дверима синіло неозоре марсіанське небо, гаряче й незворушне, мов тропічна морська глибінь. Марсіанська пустеля лежала під сонцем, як велетенське доісторичне болото, і над нею коливалися хвилі гарячих випарів. На сусідньому пагорбі стояла невелика ракета. Ланцюжок слідів тягнувся од ракети просто до дверей будинку.

Згори почулася голосна суперечка. Хлопці на порозі презиралися, переступали з ноги на ногу. Чоловік нагорі щось кричав. Йому відповідав жіночий голос. Почекавши хвилин п'ятнадцять, земляни почали ходити по кухні, виходити за поріг.

— Закуримо? — запропонував хтось, витягаючи пачку сигарет. Усі запалили, видихаючи цівки білого тютюнового диму. Хлопці обтресли одяг, поправили комірці. А голоси нагорі то дужчали, то завмирили. Врешті капітан глянув на свій годинник.

— Двадцять п'ять хвилин, — констатував він. — Хотів би я знати, що вони там роблять. — Він підійшов до вікна і визирнув надвір.

— Ну й спека сьогодні, — зауважив хтось із хлопців.

— Атож, — озвався інший.

Голоси нагорі стихли, а потім і зовсім змовкли. Тепер ніщо не порушувало тиші в будинку. Люди нічого не чули, крім власного дихання.

Так минула година.

— Сподіваюсь, у них усе гаразд, — мовив нарешті капітан. Він прочинив двері, зазирнув у сусідню кімнату і побачив Ттт. Вона спокійно поливала квіти, що росли посеред кімнати.

— Недарма у мене таке відчуття, ніби я щось забула, — сказала жінка, помітивши капітана, і вийшла на кухню. — Вибачте, будь ласка, —

вела вона далі, подаючи йому клаптик паперу. — Містер Ттт дуже зайнятий і не зможе вас прийняти. — Жінка вернулася до плити й додала:-До того ж вам слід звернутися не до містера Ттт, а до містера Ааа. Ідіть із запискою до сусідньої ферми — тієї, що на синьому каналі, — і містер Ааа пояснить вам усе, що ви хочете дізнатися.

— Та ми нічого не хочемо дізнатися, — почав був капітан ображено.
— Ми самі все добре знаємо.

— Ви одержали записку — чого ж вам іще треба? — запитала жінка і рішуче взялася до роботи. Видно було, що це її останнє слово.

— Ну, що ж, — сказав капітан, вагаючись і не знаючи, йти чи не йти. Здавалося, він сподівався зовсім іншого. Мабуть, такий буває вигляд у дитини, яка замість розкішної новорічної ялинки побачила голе дерево — без цукерок і прикрас. — Ну, що ж, — повторив він. — Ходімо, хлопці.

Четверо вийшли з будинку і опинилися під гарячим мовчазним марсіанським небом.

За півгодини Ааа, сидячи в своїй бібліотеці й сьорбаючи електричне полум'я з металевого кубка, почув під вікном голоси. Він перехилився через підвіконня і побачив чотирьох людей в однаковому вбранні, що стояли на кам'яній доріжці й, примруживши очі, дивилися на нього.

— Це ви містер Ааа? — гукнули вони.

— Так, я.

— Нас послав до вас містер Ттт! — крикнув капітан.

— Чому він послав вас до мене? — запитав Ааа.

— Йому було ніколи!

— Ну, це вже нікуди не годиться, — роздратовано мовив Ааа. — Невже він гадає, що я сиджу тут без роботи і чекаю, поки він пришле до мене людей, з якими йому ніколи возитися?

— Зараз це не так важливо, сер! — крикнув йому знизу капітан.

— Для вас, може, й ні, але для мене важливо. Сьогодні мені треба багато прочитати. Містер Ттт дуже нерозважлива особа. Вже не вперше він так робить, аби йому було зручніше, зовсім не рахуючись із моїм часом. Не махайте руками, сер. Почекайте, поки я закінчу. Слухайте мене уважно. Всі завжди уважно слухають кожне моє слово. І поведіться ввічливіше, інакше я взагалі з вами не розмовлятиму.

Люди у дворі незграбно тупцювалися. Капітан аж почервонів, і на очах у нього виступили сльози.

— А тепер скажіть мені, — питав їх Ааа учительським тоном, — чи личать містерові Ттт такі вчинки?

Четверо землян дивилися вгору, знемагаючи від спеки.

— Ми прибули з Землі! — нарешті обізвався капітан.

— Гадаю, його поведінка не гідна вихованої людини — роздумував уголос Ааа.

— Ми прибули в ракеті. Вона там, на пагорбі.

— Як ви вже знаєте, Ттт не вперше таке робить.

— Ми прилетіли в ракеті з самої Землі!

— Мабуть, таки піду і скажу йому все, що я про нього думаю.

— Ми прилетіли вчотирьох: я і ці троє хлопців, мій екіпаж.

— Ні, ні, це треба зробити зараз-таки. Я йду.

— Земля!.. Ракета!.. Люди!.. Подорож!.. Космос!..

— Піду й дам йому доброго прочухана! — гукнув Ааа і зник з підвіконня, ніби лялька зі сцени. За хвилину в кімнаті почулися сердиті голоси. Це Ааа розмовляв із своїм противником за допомогою якогось невідомого пристрою. Тим часом каштан і його команда сумно поглядали на ракету, що бовваніла вдалині, на свою милу й рідну, як батьківський дім, ракету.

Ааа знову з'явився у вікні. Обличчя в нього світилося тріумфом.

— Сто чортів! Я його викликав на дуель!

— Містере Ааа... — спокійним голосом промовив капітан.

— Я застрелю його, як собаку! От побачите, застрелю!

— Містере Ааа, вислухайте мене. Ми пролетіли шістдесят мільйонів миль.

Ааа вперше уважно подивився на каштана.

— То звідки ви, кажете, прибули?

Капітан щасливо посміхнувся. "Нарешті ми підійшли до суті справи", — шепнув він своїм супутникам. А вголос сказав:

— Наш корабель пролетів шістдесят мільйонів миль. Ми з Землі!

Ааа позіхнув:

— У серпні цього року відстань до Землі дорівнює п'ятдесяти мільйонам миль. — Він узяв якусь не бачену досі землянами страшну рушницю і сказав. — Ну що ж, треба йти. А ви беріть свою дурну записку — не знаю, чи матимете з неї хоч якусь користь — і йдіть через отой пагорб у містечко Іопр і розкажіть усе містерові Ііі. Саме він вам і потрібен. Не містер Ттт! Ні, він несусвітний дурень, і я таки вб'ю його. Я теж не можу стати вам у пригоді, бо працюю зовсім в іншій галузі.

— В іншій галузі, в іншій галузі! — передражнив його капітан. — Невже слід працювати в якійсь певній галузі, щоб гостинно прийняти людей з Землі?

— Розкажіть комусь іншому! Всі знають, хто ви такі. — Ааа збіг сходами вниз, кинув: "Бувайте здорові!" — й помчав доріжкою, розставляючи ноги, як циркуль.

Четверо мандрівників стояли ні в сих ні в тих. Врешті капітан сказав:

— Ні, ми таки знайдемо когось, хто нас вислухає.

— Може, нам слід знятися з цієї планети, політати, а потім знову сісти, — тоскно зауважив один із них. — Може, їм потрібен час, щоб влаштувати гідну зустріч?!

— Непогана думка, — пробурмотів стомлений капітан. На вулицях містечка була сила людей. Вони заходили й виходили з будинків, віталися одне з одним, розмовляли. На обличчях у них були золоті маски, сині маски й малинові маски із срібними губами й бронзовими лобами, маски усміхнені й маски похмурі — відповідно до настрою власника.

Четверо землян, спітнілі від довгої ходи, зупинилися біля дівчинки, що гралася на вулиці, і запитали, де будинок містера ІІІ.

— Он там, — кивнула дівчинка головою. Капітан присів біля неї навпочіпки, подивився на гарненьке личко й сказав:

— Дівчинко, мені треба поговорити з тобою. Він посадовив її на коліно і взяв маленькі брунатні рученята у свої великі, білі. Здавалося, він хоче розповісти їй імпровізовану казку — одну з тих, що їх діти люблять слухати перед сном, — і не поспішаючи обмірковує подробиці.

— Послухай-но, дівчинко. Шість місяців тому на Марс прилетіла ракета. В ній був чоловік на ім'я Йорк, він був зі своїм помічником. Ми не знаємо, що з ними сталося. Може, вони розбилися при посадці. Ми прибули сюди так само, як і вони, — на ракеті. От якби ти побачила нашу ракету! Вона в нас дуже велика. Наша експедиція називається Другою міжпланетною експедицією. Ми прибули до вас із планети Земля...

Тим часом дівчинка механічно вивільнила одну руку і наділа собі на обличчя золоту маску без ніякого виразу. Потім вона витягла золотого іграшкового павука і кинула його на землю. Павук слухняно зліз їй на ногу, і вона стежила за ним холодним поглядом крізь щілини маски.

Капітан легенько струснув дівчинку, щоб привернути її увагу до своєї розповіді.

— Ми з Землі, — сказав він. — Ти віриш мені чи ні?

— Так, — відповіло дівча, не відриваючи погляду од великих пальців своїх ніг, якими копирсалось в пилюці.

— От і гаразд, — промовив капітан і вщипнув дівчину за руку-жартома, а також для того, щоб вона повернула до нього своє обличчя. — Слухай далі. Ми побудували собі велику ракету. Ти віриш цьому?

— Авжеж, — сказала дівчинка і почала колупати пальцем у носі.

— І я — вийми, дівчинко, палець із носа! — і я — капітан цієї ракети, і...

— Ще ніколи за всю історію людству не вдавалося здійснити міжпланетного польоту, — процитувало дівча, заплющивши очі.

— Неймовірно! Як ти догадалася, що я хочу це сказати?

— О, дуже просто. Телепатія. — І дівчинка недбало витерла об коліно свій палець.

— Невже це тобі байдуже? — вигукнув капітан. — Чому ти не радієш?

— Вам слід негайно звернутися до містера Ііі, — промовила дівчинка, опускаючи на землю свого павука. — Містер Ііі буде радий поговорити з вами.

Дівчинка побігла геть, а іграшковий павук слухняно поліз за нею.

Капітан так і залишився сидіти навпочіпки, дивлячись їй услід вологими очима. Потім він перевів погляд на свої порожні руки. Щелепа у нього відвисла. Інші троє непорушне стояли біля свого командира, і їхні тіні ховались у них під ногами. Потім вони плюнули на кам'яний тротуар.

Зачувши стукіт, Ііі сам одчинив двері. Він збирався на лекцію, але міг приділити їм якусь хвилину, коли вони одразу зайдуть у кімнату і скажуть прямо, чого від нього хочуть.

— Трошечки уваги, — відказав капітан, дивлячись на господаря почервонілими втомленими очима. — Ми прибули з Землі у ракеті, нас четверо, троє чоловік команди і капітан, ми виснажені й голодні, нам

треба поспати. Ми сподівалися, що нас зустрінуть, піднесуть нам ключі від міста або виявлять свою повагу якимсь іншим способом. Нам було б приємно, якби хтось потиснув нам руки, сказав: "Слава вам! Вітаємо вас!" Оце, мабуть, і все.

Ії був високий худорлявий марсіанин, його жовтуваті очі ховалися під товстими синіми кристалами. Він нахилився над письмовим столом і почав переглядати свої папери, час від часу кидаючи на гостей пронизливий погляд.

— Де ж це мої бланки? Тут їх немає, — говорив Ії сам до себе і почав заглядати в ящики, бурмочучи щось під ніс. — Куди я міг запроторити бланки? Вони десь мають бути. Але де? Ага, ось вони, нарешті! — і марсіанин подав гостям якісь папірці. — Вам доведеться поставити внизу свої підписи.

— Невже не можна обійтися без оцих безглузвих формальностей?

Ії позирнув на нього крізь товсті кристали.

— Ви кажете, що прибули з Землі? Коли так, то для вас немає іншого виходу. Доведеться підписати.

— А члени команди? Їм теж треба поставити свої підписи? — запитав капітан, підписуючи бланк.

Ії подивився на капітана, зміряв поглядом трьох хлопців і глумливо зареготав:

— Ха-ха-ха! Їхні підписи! Це мені подобається! Щоб вони поставили свої підписи! — Він так реготав, що сльози виступили у нього на очах. Він ляпав себе по коліну і аж лягав, знемагаючи від сміху. Нарешті йому вдалося стати на ноги, вчепитися руками за край столу. — Свої підписи! — повторював він.

Четверо землян насупилися.

— Що ж тут смішного? — спитав капітан.

— Вони — і підписи! — зітхнув ослабілий від веселощів ІІІ. — Я просто не можу! Обов'язково розповім про це містерові Ккк. — Все ще посміючись, він узяв у руки підписаний бланк. — Здається, все гаразд. Є навіть згода на евтаназію, якщо доведеться вжити такого крайнього засобу.

ІІІ задоволене хихикнув.

— Згода на що? — перепитав капітан.

— Не розмовляйте. Я повинен вручити вам одну річ. Візьміть оцей ключ.

Капітан аж зашарівся від задоволення.

— Для мене це велика честь, — почав він.

— Це не ключ од міста, дурню! — одрізав ІІІ. — Просто ключ від дверей будинку. Ідіть коридором до кінця й одімкніть великі двері. Коли зайдете всередину, двері за собою зачиніть. Переночуйте там, а зранку я пришлю до вас містера Ккк.

Капітан нерішуче взяв ключа. Хвилину він стояв, утупивши очі в підлогу. Хлопці теж не ворушилися. Здавалося, в їхньому тілі не лишилося жодної кровинки і ані краплини того запалу, який наснажив їх на міжпланетну подорож.

— Що таке? Що з вами сталося? — запитав Ііі. — Чого ви чекаєте? — він підійшов до капітана й почав вдивлятися йому в обличчя своїм пронизливим поглядом. — Що там у вас, кажіть!

— Все ж таки, я гадаю, можна було б... — почав, затинаючись, капітан. — Я маю на увазі, що коли подумати про те, як ми... Бачите, це була дуже небезпечна подорож, ми подолали величезну відстань. То чи не могли б ви потиснути нам руки і сказати: "Ви, хлопці, молодці!" Як на вашу думку?.. — капітанів голос завмер.

Ііі простяг йому свою руку.

— Вітаю вас! — промовив він з холодною посмішкою. — Вітаю! А тепер мушу залишити вас. Ідіть з ключем туди, куди я наказав.

І, вже не звертаючи на гостей ніякої уваги — так, ніби вони провалилися крізь підлогу, — Ііі почав ходити по кімнаті, шукаючи потрібні йому папери і складаючи їх у маленьку папку. Він пробув у кімнаті ще хвилин п'ять, але не сказав жодного слова четвірці людей, що стояли, схиливши голови. Ноги у них підгиналися, в головах наморочилося. Коли Ііі виходив з кімнати, він пильно вивчав свої нігті...

Земляни мовчки побрели світлим коридором до великих дверей, що сяяли сріблом. Одімкнули їх срібним ключем, переступили через поріг і щільно причинили Двері.

Вони опинились у величезній залі, залитій сонячним світлом. У залі було багато марсіан. Чоловіки й жінки сиділи за столами або стояли групами, ведучи жваві розмови. Зачувши стукіт дверей, усі повернулися до новоприбулих.

Один марсіанин вийшов наперед і вклонився.

— Я містер Ууу, — відрекомендувався він.

— А я капітан Джонатан Вільямс із Землі, з міста Нью-Йорка, — без особливого ентузіазму відповів капітан.

І зразу зал вибухнув вітальними вигуками. Від крику задрожало склепіння. Всі кинулися до землян, вимахуючи руками, радісно галасуючи, перекидаючи столи. Марсіани схопили чотирьох гостей і посадовили їх собі на плечі. Шість разів пронесли їх галопом навколо залу, шість разів усі зробили повне коло, підстрибуючи й співаючи.

Земляни були такі приголомшені, що якусь хвилину безтямно дивилися на вируючий за ними натовп і аж потім почали сміятися й перегукуватися:

— Ого-го! Це вже по-моєму!

— Оце, хлопці, зустріч! Ура!

Щасливі, вони моргали один одному, плескали в долоні, знявши над головою руки.

— Слава! — ревів натовп.

Нарешті земляни опинилися на столі. Крики завмерли, і в залі стало тихо.

Капітан від зворушення мало не плакав.

— Дякую вам. Мені дуже-дуже приємно, що ви нас щиро привітали.

— Ми хочемо почути вашу розповідь, — сказав Ууу.

Капітан відкашлявся й почав.

Зал охав і ахав, слухаючи про те, як вони потрапили на Марс. В кінці свого виступу капітан одрекомендував членів своєї команди. Кожен з них виголосив невеличку промову і був винагороджений громовими оплесками.

Ууу поплескав капітана по плечу.

— Як приємно зустріти земляка. Адже я теж прибув із Землі.

— Яким чином?

— Нас тут багато з Землі.

— Ви? З Землі? — капітан здивовано витріщив очі. — Чи ж це можливо? Ви прилетіли сюди на ракеті? Невже міжпланетні подорожі здійснювалися протягом багатьох сторіч? — розчаровано допитувався він. — А звідкіля... з якої ви країни?

— З Туїереол. Я перенісся сюди багато років тому за допомогою духовної енергії мого тіла.

— Туїереол? Такої країни я не знаю. А що це за духовна енергія тіла?

— І міс Ррр теж із Землі. Чи правду я кажу, міс Ррр?

Міс Ррр хитнула головою і якимось дивно засміялася.

— Тут є й інші вихідці з Землі: містер Ввв, і містер Ггг, і містер Ффф.

— А я з Юпітера, — заявив один, кокетливо підморгуючи.

— А я з Сатурна, — озвався інший, лукаво позираючи на капітана.

— Юпітер, Сатурн, — пробурмотів капітан, збентежено блимаючи очима.

У залі запала тиша. Капітан обвів поглядом людей, що стояли навколо нього і сиділи за столами, їхні жовті очі гарячкове блищали, щоки у них позападали. Не зауважив капітан ніяких готувань до бенкету: столи були порожні. Зате помітив він, що в залі немає вікон-світло, здавалося, проникало крізь стіни — і були тільки одні двері.

Капітан наморщив лоба:

— Нічого не розумію. В якій частині земної кулі розташована країна Туїереол? Чи далеко вона від Америки?

— А що таке Америка?

— Невже ви ніколи не чули про Америку? Ви кажете, що прибули з Землі, — і не знаєте Америки.

Ууу сердито випростався:

— Землю вкривають моря, і тільки моря. На ній жодного клаптика суходолу. Я сам із Землі, і я це добре знаю.

— Чекайте-но, — промовив капітан, втомлено сідаючи на стілець. — На вигляд ви справжній марсіанин. У вас жовті очі, брунатна шкіра.

— Землю вкривають не моря, а джунглі, — гордо заявила Ррр. — Я з країни Оррі, що на Землі. Цивілізація досягла там срібної доби.

Капітан подивився на обличчя людей, що оточували його: на Ввв і Ззз, на Ннн, і Ххх, і Ббб. їхні жовті очі то спалахували, то гасли, зіниці в них то

звужувались, то розширялися. І, дивлячись на них, він відчув, що його проймає дроз. Врешті капітан повернувся до своїх супутників.

— Чи знаєте ви, куди ми з вами потрапили? — похмуро запитав він.

— Куди, сер?

— Не на свято з приводу нашого прибуття. І не на бенкет. Тут немає представників від уряду. Не думайте, що нам приготували зустріч-сюрприз. Подивіться на їхні очі. Прислухайтеся до їхньої мови!

Зал завмер. Чудні господарі застигли нерухомо і тільки глипали очима.

— Тепер мені зрозуміло, чому нам давали записки і посилали від одного до іншого, — лунав ніби здаля голос капітана, — аж поки ми не потрапили до містера Ііі, який наказав нам пройти коридором до дверей і зачинити їх за собою. І от ми з вами тут...

— Де, сер? — Капітан глибоко вдихнув повітря.

— У божевільні.

Настала ніч. У залі панувала тиша. Сховані в прозорих стінах лампи випромінювали тьмяне світло. Четверо землян сиділи за дерев'яним столом і перешіптувалися. Скрізь на підлозі безладно лежали чоловіки й жінки. Вони спали. В темних кутках ворушилися тіні — там хтось і досі бурмотів, жестикулював. Приблизно кожні півгодини хтось із членів команди йшов до срібних дверей і за мить повертався до столу: "Нічого не вдієш, сер. Двері замкнено".

— Невже вони справді вважають, що ми божевільні, сер?

— Безперечно. Саме тому марсіани зустрічали нас без ніякого ентузіазму. Вони насилу терпіли непроханих гостей, вважаючи, що бачать звичайнісіньких психопатів. І от ми потрапили до шизофреніків. Тільки вони привітали нас по-справжньому. Якусь хвилину — поки тривали вигуки, співи й промови — я гадав, що нам влаштували довгождану зустріч. Зустріч і справді була грандіозна.

— Скільки часу нас тут триматимуть, сер?

— Поки не доведемо, що ми цілком здорові.

— Це неважко довести.

— Сподіваюсь, що так.

— Ви, здається, не дуже цього певні, сер.

— Ні, не дуже. Подивіться-но в той куток.

У темному кутку навпочіпки стояв чоловік. З його рота пашіло сине полум'я, яке поступово набирало форми голої жінки. Привид тихо погойдувався в повітрі, щось шепочучи й зітхаючи.

Капітан кивнув головою в інший бік. Там стояла жінка, вигляд якої безнастанно змінювався. Спочатку вона перетворилася на кришталеву колону, потім на золоту статую, нарешті, на полірований кедровий стовп — і знову на жінку.

В усіх кінцях зади люди викидали синювате полум'я, змінювали свій вигляд, зазнавали різних перетворень.

— Та вони чарівники, — прошепотів один землянин.

— Зовсім ні. Вони під владою галюцинацій. Свої видіння можуть передавати іншим, і ми їх бачимо так само ясно, як і вони. Це те, що вчені у нас називають телепатією, тобто передачею думок на відстані. Телепатією і автосугестією.

— Вас турбує, сер, саме ця телепатія?

— Саме вона. Якщо їхні галюцинації стають для нас "реальними", якщо ними можна заразитися, навіть повірити їм, та нема нічого дивного в тому, що марсіани вважають нас за психічнохворих. Якщо чоловік здатний відтворити перед нами продукт своєї уяви — жінку з синього вогню, і якщо он та жінка враз стає колоною, то нормальний марсіанин цілком природно вважатиме, що ракета, на якій ми прилетіли, — витвір нашої уяви.

Супутники капітана спохмурніли і замислились.

А навколо них у тьмяній глибині зали вистрибували сині язики полум'я. Червоні чортики шугали з вуст заснулих людей. Жінки перетворювалися на слизьких змій. Від різних тварин і плазунів залогом ширився важкий дух.

Вранці усі ці люди здавалися цілком нормальними. Сон їх освіжив, і вони прокинулися радісні й веселі. Не видно було ні полум'я, ні чортиків.

З раннього ранку капітан зі своїми супутниками стояв біля срібних дверей. Але чекати, поки вони одчиняться, їм довелося довгенько: Ккк з'явився аж через чотири години. Правда, земляни були майже певні, що він години зо три стояв під дверима, стежачи за ними крізь невидиме їм віконце, і лише потім зайшов до зали і поманив їх за собою у свій невеликий кабінет.

Вдачі він був веселої, якщо вірити масці, на якій красувалася не одна усмішка, а цілих три. Проте його голос свідчив, що за маскою ховається серйозне обличчя справжнього психіатра.

— На що ви скаржитеся?

— Ви гадаєте, що перед вами божевільні, а насправді ми здорові.

— Навпаки, я зовсім не гадаю, що всі ви божевільні, — і лікар вказав жезлом на капітана. — Ні, божевільний ви, сер. А вони — породження вашої уяви, вторинні галюцинації.

Капітан ляснув себе рукою по коліну.

— Так ось чому реготав містер Ііі, "оли я запитав, чи треба моїм людям підписувати отой папір!

— Я чув од містера Ііі про цей анекдотичний випадок, — промовив психіатр, хихикнувши крізь усміхнений рот маски. — Але на чому ми зупинилися? Ага, на витворах хворої уяви. Так-от, коли деякі жінки приходять у лікарню, з їхніх вух виповзають змії. Якщо лікування йде успішно, змії зникають.

— Що ж, ми тільки радітимемо, коли ви нас вилікуєте. Починайте хоч зараз.

Ккк був, очевидно, здивований.

— Рідкісний випадок. Як правило, пацієнти не виявляють бажання видужувати. Щоб ви знали, у боротьбі вашою хворобою доводиться вдаватися до рішучих засобів.

— Нічого, лікуйте. Ви враз пересвідчитесь, що ми цілком здорові.

— Зараз я знайду ваш бланк, — зауважив Ккк, перегортаючи папери в папці. — Так, згоду ви дали. Розумієте, ваша хвороба потребує спеціальних методів лікування, це особливо серйозна форма. У пацієнтів, що були з вами в залі, хвороба проходить значно простіше. Але я повинен відверто сказати, що з вами — за наявності первинних, вторинних, слухових, нюхових і смакових галюцинацій, за наявності видінь, що сприймаються зором і на дотик, — справа дуже серйозна. В таких випадках доводиться вдаватися до евтаназії.

Капітан схопився з місця.

— Досить з нас цих розмов! — ревнув він. — Починайте перевірку. Стукайте нас по колінах, слухайте наші Серця, випробуйте розумові здібності, ставте нам будь-які запитання!

— Говоріть. Я вас слухаю.

Цілу годину капітан із запалом розповідав про себе та своїх товаришів. Лікар уважно слухав.

— Просто неймовірно, — нарешті промовив він. — Такого правдоподібного в усіх подробицях марення я ще ніколи не зустрічав.

— Прокляття! — нестямно закричав капітан. — Коли не вірите, ми вам покажемо ракету!

— Прошу, покажіть. Чи можете ви її відтворити в цій кімнаті?

— Звичайно, можу. Вона у вашій папці під літерою Р.

Ккк розгорнув папку, серйозно прицмокнув язиком і поважно згорнув її.

— Навіщо ви сказали неправду? Ракети там немає.

— Та хіба ж вона може там бути, дурню! Я пожартував. Чи бачили ви коли, щоб божевільний жартував?

— Ви маєте своєрідне почуття гумору. Ну, що ж, ведіть мене до своєї ракети. Вона мене дуже цікавить.

Надворі стояла спека. Коли вони підійшли до ракети, був уже полудень.

Психіатр підступив до корабля і постукав пальцем. Ракета відповіла металевим дзвоном.

— Можна зайти всередину? — лукаво запитав він.

— Будь ласка.

Ккк надовго зник у ракеті.

— Ця дурна історія страшенно лютить мене, — говорив своїм супутникам капітан, посмоктуючи сигару. — Я б залюбки повернувся на Землю і порадив би всім людям не марнувати часу на Марс. Хіба можна мати справу з цими підозріливими дурнями?!

— Очевидно, сер, у них значна частина населення хворіє на голову. Саме тому вони так ретельно перевіряють нас.

— Може, й так, але їхня недовірливість починає мене дратувати.

Півгодини психіатр никав по ракеті, стукаючи, слухаючи, нюхаючи, куштуючи все, що траплялося йому на очі. Врешті він з'явився на порозі.

— Ну як, тепер ви нам повірили? — крикнув капітан, наче до глухого. Психіатр заплющив очі й почухав носа:

— Досі мені не доводилося бачити такого довершеного зразка чуттєвої галюцинації та гіпнотичної сугестії. Я дослідив вашу, як ви її називаєте, ракету, — і він постукав по металевому корпусу. — Я чую її. Це слухова ілюзія. — Він потягнув носом повітря. — Я відчуваю запах. Це нюхова галюцинація, що передається за допомогою чуттєвої телепатії. — Він торкнувся ракети губами. — Я відчуваю її смак. Це смакова ілюзія.

Психіатр шанобливо потиснув капітанові руку.

— Дозвольте мені поздоровити вас. Ви геніальна особа. Вами створено небачений досі шедевр. Проектування цілого комплексу образів, що існують у вашій свідомості, в свідомість інших людей, створення галюцинацій, що постійно сприймаються почуттями як цілком реальні речі, вважається майже неможливим. Наші пацієнти, як правило, створюють зорові або в кращому разі зорові й слухові ілюзії. Вам пощастило з'єднати й збалансувати всі можливі види ілюзій. Ваше безумство прекрасне в своїй довершеності.

— Моє безумство! — вигукнув капітан, полотніючи.

— Так, так, безумство. І яке гарне безумство! У вашій ракеті є все: метал, гума, гравітатори, харчі, одяг, паливо, зброя, трапи, гайки, болти, ложки. Десять тисяч окремих речей нарахував я на вашому кораблі. Ніколи ще я не зустрічав такої складної галюцинації. У вас є навіть тінь — під койками і під іншими речами, де їй і належить бути! Яка потрібна концентрація волі, щоб створити таку довершену галюцинацію і щоб в будь-який момент усі речі мали запах, твердість, смак і звук! Дозвольте мені обняти вас.

Ккк притиснув капітана до грудей, ступив крок назад заговорив знову:

— Я опишу ваш випадок у моїй найбільшій монографії. Я розповім про нього наступного місяця на сесії Марсіанської академії наук. Подивіться на себе! Ви навіть змінили колір очей — з жовтих вони стали синіми — і колір шкіри — з брунатного на рожевий. А цей одяг, ваші руки з п'ятьма пальцями замість шести! Психологічна неурівноваженість спричинилася до біологічних метаморфоз! А чого варті ваші троє друзів!.. Ккк витяг маленький пістолет.

— Випадок, звичайно, невиліковний. Мій бідолашний друже, вам краще померти, ніж отак страждати. Чи маєте щось сказати перед смертю?

— Почекайте! Ради бога не стріляйте!

— Нещасний! Я вас визволю од страшної хвороби, внаслідок якої ви вигадали цю ракету й оцих трьох чоловіків. Як цікаво буде спостерігати зникнення ваших друзів і вашої ракети! Адже вони зникнуть, коли я вб'ю вас. На ґрунті своїх спостережень я напишу чудову статтю про зникнення витворів хворої уяви.

— Повірте, я з Землі! Мене звать Джонатан Вільямс, а це...

— Так, я знаю, — заспокійливо мовив Ккк і вистрілив з пістолета.

— Капітан упав з кулею в серці. Троє землян закричали від жаху.

— Не стріляйте!

Ккк широко розплющив очі.

— Ви й досі існуєте? Надзвичайне явище! Слухові галюцинації, які тривають навіть після смерті пацієнта, — зауважив Ккк і тричі натиснув гашетку.

Трупи на піску не рухались, але й не зникали. Ккк почав бити їх ногою, потім затарабанив кулаком по ракеті.

— Вона не зникає! І вони теж! — кричав він, пускаючи кулю за кулею в мертві тіла. — Та за хвилину Ккк спинився. Усміхнена маска спала з його обличчя, і воно скривилося від жаху. Нижня щелепа одвисла, очі оскліли. Пістолет випав у нього з пальців. Психіатр підняв руки догори й закрутився між трупами. Потім кинувся їх обмацувати.

— Галюцинація триває, — бурмотів він. — Смак, зір, нюх, слух, дотик — усе сприймає їх.

Ккк замахав руками. Очі в нього застигли, ва губах виступила піна.

— Геть! — закричав він до трупів. — Геть! — загорлав на ракету.

Враз йому сяйнула нова думка. Він почав оглядати свої тремтячі руки.

— Я заразився, — в нестямі шепотів психіатр. — Божевілля перейшло до мене. Телепатія. Гіпноз. Тепер збожеволів я. У мене галюцинація в усіх чуттєвих формах. Тепер мені ніщо не допоможе. Залишається тільки один спосіб розвіяти ці примари. — І Ккк почав мацати навколо себе онімілими руками, розшукуючи пістолет.

Пролунав постріл. Психіатр упав на пісок.

Четверо трупів лежали разом, п'ятий — окремо. Ракета стояла на осонні й не збиралася зникати.

Місцеві жителі знайшли її надвечір. Вони довго сушили голову, міркуючи, звідкіля взялася ця дивна річ. Оскільки ніхто нічого не знав, її продали на брухт.

Тієї ночі дощ ішов безперестану, але наступного дня знову засяяло сонце.

БЕРЕЗЕНЬ 2000. ПЛАТНИК ПОДАТКІВ

Він хотів летіти на Марс. Ще на світанку прийшов на космодром і почав кричати крізь дротяну огорожу, що хоче на Марс. Він, Прічард, такий самий платник податків, як і інші, і має право летіти на ракеті. Хіба він не уродженець Огайо? Хіба він поганий громадянин? То чому ж його не пускають на Марс? Він вимахував кулаками й горлав, що хоче втекти з Землі. Кожен, у кого лишилася хоч краплина здорового глузду, повинен тікати з цієї планети. Років за два на Землі розпочнеться атомна війна, і йому тут робити нічого. Разом з ним на Марс полетять тисячі інших людей, які ще не втратили здатності тверезо оцінювати становище. Вони таки полетять! От побачите, полетять! Досить з них воєн, цензури, військової повинності, урядового контролю над усім і кожним, навіть над мистецтвом і наукою! Хай його вороги лишаються на Землі! А він готовий віддати свою праву руку, своє серце й голову, аби його тільки пустили на Марс. Що треба робити, що треба підписати, з ким треба поговорити, щоб йому дозволили сісти в ракету?

Люди у формі по той бік дротяної огорожі сміялися з нього. Кому хочеться летіти на Марс? Хіба він не знає, що перша й друга експедиції були невдалі! Вони зникли безслідно, і люди, очевидно, загинули.

— А хто може це довести? — кричав він, чіпляючись за дріт. — Хто знає напевно, що з ними сталося? Може, на Марсі течуть молочні та медові ріки, і капітан Йорк з капітаном Вільямсом просто вирішили не вертатися на Землю. То чи збираються вони відчинити ворота і пустити його в ракету третьої експедиції? Коли ні, він розтрощить ворота!

У відповідь йому порадили заткнути пельку. І враз він побачив, що екіпаж простує полем до ракети.

— Пождіть трохи! — загукав він. — Не кидайте мене на цій страшній планеті! Тут незабаром буде атомна війна! Візьміть мене з собою!

З'явилася поліція і потягла його до машини. Грюкнули дверцята, завила сирена, і поліцейська машина помчала до міста. В'язень стояв, притулившись обличчям до заднього віконця. І коли вони з'їхали на пагорб, він побачив рожевий спалах. Земля затремтіла від страшеного вибуху, і срібляста ракета зникла в небі.

Був звичайний ранок звичайного понеділка, і він залишився на звичайній планеті Земля.

КВІТЕНЬ 2000. ТРЕТЯ ЕКСПЕДИЦІЯ

До Марса наближався корабель. Він виринув з космічних глибин, з царства чорних швидкостей, сяючих рухів і мовчазних прірв. Могутній корабель, вивергаючи вогонь, у гордовитій мовчанці мчав крізь простір, несучи в металевих відсіках людей, їх було сімнадцять, разом з капітаном.

Давно лишився позаду той сонячний ранок, коли натовп на Огайському космодромі вибухнув криками, замахав руками, коли під ракетою розквітли рожеві пелюстки полум'я і розпочалася третя подорож на Марс.

Слухняно виконуючи волю капітана, потужний корабель зменшив швидкість у верхніх шарах атмосфери Марса. Як могутній левіафан, мчав він у нічному просторі. Ось лишився позаду марсіанський місяць, а корабель усе падав і падав. Страшна сила інерції плющила людей, кидала на стіни, мов м'ячики. Поступово вони поверталися до свідомості. Один з них помер, а решта — шістнадцятеро — відбулися страхом. Притулившись обличчям до товстого скла ілюмінатора, вони блискучими від збудження очима дивилися на поверхню Марса, що колихалася під ними.

— Ось він, Марс! — вигукнув штурман Ластіг.

— Добрий старий Марс! — озвався Семюел Гінкстон, археолог.

— Так-так, — промовив капітан Джон Блек.

Ракета приземлилася на зеленому моріжку. Перше, що вони побачили, була залізна фігура оленя. Далі стояв залитий сонцем високий рудий будинок у вікторіанському стилі. Фасад його прикрашали ліплені закрутки й мушлі, вікна виблискували синім, рожевим, жовтим і зеленим кольоровим склом. На ґанку стояли вазони з волохатою геранню і висіла стара гойдалка, прив'язана до гаків у стелі. Вітрець легенько погойдував її туди-сюди. Будинок завершувався гостроверхою банею із дзеркальними освинцьованими вікнами. Крізь одне вікно видно було ноти на підставці якогось музичного інструмента. В телескоп можна було навіть прочитати назву — "Прекрасна Огайо".

Навколо ракети під марсіанським весняним сонцем лежало містечко, зелене й непорушне. Білі будиночки чергувалися з червоними, цегляними. Вітер ворушив листя на високих в'язах, кленах і каштанах. За дерев витикалися шпилі церкви з мовчазними позолоченими дзвонами. Люди все охопили поглядом крізь ілюмінатори ракети і все помітили. Вони мовчки презирнулися й знову припали до ілюмінаторів, раз у раз хапаючи один одного за лікті, їхні обличчя зблідли. Здавалося, їм раптом забракло повітря.

— Хай мене поб'є лиха година, — прошепотів Ластіг, ізтираючи затерплыми пальцями обличчя. — Хай мене б'є лиха година, коли я щонебудь розумію.

— Це просто неможливо, — мовив Семюел Гінкстон.

— О боже! — сказав капітан Джон Блек.

В цю мить почувся голос хіміка:

— Сер, тутешня атмосфера розріджена, але кисню в ній досить. Дихати можна.

— Тоді давайте вийдемо! — вигукнув Ластіг.

— Стривайте, — сказав капітан Джон Блек. — Ще не відомо, куди ми потрапили.

— В містечко з розрідженим, але придатним для дихання повітрям, сер.

— І це містечко як дві краплі води схоже на земне, — зауважив археолог Гінкстон. — Неймовірно, але факт.

Капітан Джон Блек глянув на нього.

— Ви, Гінкстоне, гадаєте, що цивілізація на обох планетах може розвиватися в одному напрямі та ще й однаковими темпами?

— Досі я дотримувався іншої думки, сер.

— Подивіться на ґанок, — сказав капітан, підступаючи до ілюмінатора, — Там стоїть герань, специфічна хатня рослина. Оця різноманітність герані з'явилася на землі років п'ятдесят тому. Згадайте, що еволюція рослини триває тисячі років. А тепер скажіть мені, чи можна науково пояснити той факт, що у марсіан є: по-перше, освинцьовані вікна, по-друге, будинки з куполами, по-третє, гойдалки на ґанках, по-четверте, інструмент, що являє собою точну копію піаніно — це, напевно, і є піаніно, — по-п'яте, якщо ви подивитеся в мій телескоп, то побачите назву нот. Чи не дивує вас те, що марсіанський композитор назвав свій твір "Прекрасна Огайо"? З цього ми повинні зробити висновок, що на Марсі є своя річка Огайо!

— Це, звичайно, капітан Вільямс! — вигукнув Гінкстон.

— Що ви хочете сказати?

— Це зробив каштан Вільямс і троє членів його команди! Або Натаніел Йорк та його супутник. Ось вам і пояснення!

— Таке пояснення нічогісінько не пояснює. Наскільки нам відомо, ракета Йорка вибухнула того самого дня, коли вона досягла Марса, Йорк зі своїм супутником, очевидно, загинули. Корабель капітана Вільямса вибухнув на другий день по прибутті на Марс. Власне кажучи, ми знаємо лише те, що пульсація їхніх радіостанцій враз припинилася. Якби люди лишилися живі, вони б знайшли спосіб зв'язатися з Землею. До того ж експедиція Йорка приземлилася тут лише рік тому, а капітан Вільямс зі своїми людьми — ще пізніше, аж у серпні. Припустімо, що вони живі. Чи під силу їм — навіть за допомогою розумних істот, які, може, живуть на цій планеті, — збудувати таке місто? А головне-це ж старе місто! Подивіться на нього. Воно стоїть тут уже років сімдесят. Подивіться, який старий отой дерев'яний стояк на ґанку. А дерева! Та кожному з них не менше як сто років! Ні Йорк, ні Вільямс тут ні при чому. Що це за місто, я не знаю, але воно мені не подобається. І я не вийду з корабля, поки не довідаюся, в чім тут річ.

— До того ж Вільямс із своїми людьми, так само, як і Йорк, — озвався Ластіг, — висадилися на протилежному боці Марса. А ми навмисне приземлилися тут.

— Прекрасний доказ. Враховуючи можливість того, що Йорк з Вільямсом стали жертвою нападу якихось марсіанських племен, нам дали вказівку висадитися в іншій місцевості, щоб з нами не трапилося такого ж лиха. Отож ми з вами опинилися, наскільки це нам відомо, там, де Вільямсу і Йорку ніколи не доводилося бувати.

— Прокляття! — вигукнув Гінкстон. — З вашого дозволу, сер, я хотів би швидше ознайомитися з цим містом. Можливо, на всіх планетах Сонячної системи діють якісь однакові психологічні закони, що спрямовують розвиток цивілізації по одному руслу. Мені здається, ми стоїмо на порозі найбільшого філософського відкриття нашої епохи!

— Я гадаю, що це відкриття може хвилину почекати, — сказав капітан Джон Блек.

— Цілком можливо, сер, що перед нами явище, яке дасть перший незаперечний доказ існування бога.

— На Землі є багато людей, які щиро вірять в бога навіть без такого доказу.

— Я сам належу до таких людей, сер. Але, безумовно, це місто не могло виникнути без божественного втручання. Це той штрих, який надає правдоподібності всій картині. І зараз мене сповнюють такі почуття, що я просто не знаю, сміятися мені чи плакати.

— В такому разі почекайте і з тим і з другим, поки ми довідаємося, що це за штука!

— Що за штука? — запально втрутився Ластіг.

— Ніяка це не штука, капітане! Просто хороше, тихе, зелене місто, дуже схоже на те старосвітське містечко, в якому я народився. Мені воно, правду кажучи, подобається.

— Коли ви народилися, Ластігу?

— В дев'ятсот п'ятдесятому, сер.

— А ви, Гінкстоне?

— В дев'ятсот п'ятдесят п'ятому. В Гріннелі, штат Айова. І це місто здається мені зовсім рідним.

— Послухайте-но, Гінкстоне і Ластігу. Я міг би бути вашим батьком. Адже я народився в 1920 році в Іллінойсі, проте, дякуючи богам та науці, яка за останні п'ятдесят років навчилася омолоджувати деяких стариганів, опинився з вами, молодими, на Марсі. Втоми в моєму тілі не більше, ніж у вашому, зате у мене далеко більше обережності. Це місто має такий мирний, спокійний вигляд, воно таке схоже на Грін-Блаф у штаті Іллінойс, що мені аж страшно. Воно занадто схоже на Грін-Блаф. — Капітан обернувся до радиста. — Зв'яжіться по радіо з Землею. Повідомте лише, що ми приземлилися, і все. А докладний рапорт, скажіть, ми надішлемо завтра.

— Слухаю, сер.

Капітан Блек притулився обличчям до ілюмінатора. Ніхто не сказав би, що це обличчя належить не сорокарічному чоловікові, а вісімдесятирічному дідові.

— Ось що ми зробимо, Ластігу. Ви, я і Гінкстон підемо в місто. Всі інші залишаються в ракеті. Коли з нами щось трапиться, вони принаймні помстяться за нас. Краще хай гинуть троє, ніж увесь екіпаж. До того ж вони зможуть попередити наступну ракету. На різдво вилітає, здається, ракета каштана Уайльдера. Якщо місцеві жителі вороже поставляться до нас, наступну ракету треба буде як слід озброїти.

— Та ми теж непогано озброєні. Ми взяли з собою цілий арсенал.

— Накажіть людям стати біля гармат. Ластіг і Гінкстон, за мною. Усі троє пішли у нижній відсік, до зовнішнього люка.

Надворі стояв чудовий весняний день. На квітучій яблуні щебетала якась пташка. Коли вітер колихнув зелені віти, на землю посипався дощ білих пелюсток, і повітря сповнилося ніжними пахощами. Десь у місті хтось грав на піаніно. Приємна лагідна музика звучала то голосніше, то зовсім затихала. Капітан одразу впізнав мелодію пісні "Прекрасна мрійниця". Ще десь рипів старий грамофон. Гаррі Лодер співав "Блукаючи в сутінках".

Троє землян стояли біля корабля. Вони на повні груди ковтали ріденьке повітря, а коли нарешті рушили, то пішли повільно — щоб не втомитися.

На грамофоні перемінили пластинку:

О, де ж ви, ті чари червневої ночі,

І місячне сяйво, й коханої очі?..

Ластіг затремтів, мов у пропасниці. Дрож пройняв і Семюела Гінкстона.

Безхмарне небо дихало спокоєм. Десь поряд у тінявому ярку дзюркотів струмок. Чути було, як дорогою поторохкотів віз.

— Слухайте, сер, — порушив мовчанку Семюел Гінк-стон. — Мабуть, це правда, що польоти ракет на Марс мали місце ще перед першою світовою війною!

— Ні.

— А як ви інакше поясните, що тут є оці будинки, залізні олені, піаніно, музика? — питав Гінкстон, беручи для переконливості капітана за лікоть і зазираючи йому в лице. — Чи не могло статися, що десь року

дев'ятсот п'ятого люди, які ненавиділи війну, таємно домовилися з ученими, збудували ракету та й переселилися на Марс?

— Ні, ні, Гінкстоне.

— Чому ж ні? Тодішній світ дуже відрізнявся од нашого. Таку експедицію можна було спорядити потай, тоді зробити це було значно легше, ніж тепер.

— Ні, вони не могли збудувати таємно від усіх таку складну річ, як ракета.

— Люди тут обжилися і, цілком природно, спорудили собі будинки, подібні до тих, у яких вони жили на Землі. Адже вони привезли з собою і земну культуру.

— І вони жили на Марсі всі оці довгі роки? — запитав капітан.

— Так, жили в мирі й спокої. Можливо, вони здійснили кілька польотів, щоб одразу можна було заселити ціле містечко, а потім перестали літати, боячись, щоб на Землі не дізналися про їхню таємницю. Ось чому містечко має такий старосвітський вигляд. Проте не знаю, як ви, а я не помітив жодної речі, яка була б зроблена після 1927 року. А може, сер, ракетні подорожі відбувалися значно раніше, ніж ми думаємо? Чого доброго, вони розпочалися кілька століть тому в якійсь глухій частині земної кулі, і про них знала тільки жменька людей, які перелетіли на Марс, а потім протягом століть час від часу навідувалися на Землю.

— Коли я слухаю вас, ця теорія здається мені майже прийнятною.

— Це цілком природно. А докази матимемо незабаром. Нам залишається знайти людей, і ми про все довідаємося.

Густа зелена трава заглушала їхні кроки. Її щойно скошили, і від неї йшли приємні пахощі. Незважаючи на свої сумніви, капітан Джон Блек відчував, як його душу обіймає великий спокій. Вже років із тридцять йому не доводилося бувати в такому містечку, і дзиччання весняних бджіл видалося йому наймилішою музикою, а оновлена весною природа була наче бальзамом для його душі.

Вони ступили на ґанок. Кроки луною відбилися од дощаної стелі. Крізь двері видно було бісерну завісу, кришталеву люстру і картину Мексфілда Періша, що висіла в рамці над зручним кріслом. У будинку затишно пахло старими речами й горищем. Чути було, як подзвонювали шматочки льоду об стінки глечика для лимонаду. Була спека, і десь на кухні готували холодний ленч. Високий приємний жіночий голос щось наспівував.

Капітан Блек потягнув шнурок дзвінка.

— В холі почулася легка жіноча хода, і з-за бісерної завіси визирнуло добродушне обличчя сорокарічної жінки, одягненої в сукню фасону, мабуть, року 1909.

— Ви щось хотіли? — запитала вона.

— Вибачте, будь ласка, — невпевнено почав капітан Блек. — Але ми шукаємо... тобто, чи не могли б ви нам допомогти... — Капітан збентежився і замовк.

Жінка зачудовано дивилася на нього своїми темними очима.

— Коли ви хочете що-небудь продати... — почала вона.

— Ні, постривайте! — вигукнув він. — Яке це місто? Жінка змріяла його поглядом.

— Не розумію, про що ви питаєте. Як можна бути в місті і не знати його назви?

Здавалося, у капітана було одне бажання: сісти під гіллястою яблунею в затінку і трохи прийти до тями.

— Ми не місцеві, — нарешті промовив він. — Ми хочемо знати, як утворилося це місто і як ви сюди потрапили.

— А ви що, провадите перепис населення?

— Ні.

— Всім відомо, що це місто виникло 1868 року, — нетерпляче сказала жінка. — Може, ви граєте в якусь гру?

— Ні, це не гра! — вигукнув капітан. — Ми з Землі.

— Ви хочете сказати: з-під землі? — перепитала, не розуміючи, жінка.

— Ні, ми прибули на кораблі з третьої планети, з Землі. І приземлилися на четвертій планеті, на Марсі...

— Це місто зветься Грін-Блаф, — почала пояснювати жінка, ніби малій дитині. — Воно лежить в штаті Іллінойс на американському континенті, оточеному Атлантичним і Тихим океанами. Наш світ люди називають Землею. А тепер ідіть собі з богом. Бувайте.

І жінка пішла з холу, провівши пальцями по бісерній завісі. Троє мовчки презирнулися.

— Давайте подивимося, що там за завісою, — запропонував Ластіг.

— Та що ви! Ми ж у приватному домі. О боже, це просто неймовірно!

Вони вийшли на ґанок і сіли на східцях.

— Як ви гадаєте, Гінкстоне, може, ми якимсь чином збилися з дороги і прилетіли назад на Землю?

— Як це могло бути?

— Не знаю. Я сам нічого не знаю. О боже, я скоро збожеволю від різних думок. Наші хронометри безперестану реєстрували пройдену відстань. Ми проминули Місяць і взяли курс на Марс. Ми на Марсі, це безперечно.

— А що, коли ми випадково заблудилися в чотирьох вимірах, у часі й просторі, і приземлилися на Землі тридцять чи сорок років тому?

— Та ну вас, Ластігу!

Ластіг підійшов до дверей, подзвонив і гукнув у прохолодну сутінь кімнат:

— Який зараз рік?

— Тисяча дев'ятсот двадцять шостий, звичайно, — відповіла жінка, сидячи в кріслі-гойдалці й сьорбаючи лимонад.

— Ви чули? — обернувся до своїх супутників Ластіг. — Дев'ятсот двадцять шостий рік! — несамовито вигукнув він. — Ми прибули назад у минуле! Це — Земля!

Троє людей сиділи на східцях, охоплені подивом і жахом. Руки конвульсивне сіпались у них на колінах. Нарешті капітан сказав:

— Чого-чого, а такого я не сподівався. Зараз я відчуваю звичайнісінький страх. Як усе це могло статися? От якби нам сюди Ейнштейна!

— Чи хоч одна людина в місті повірить нам? — озвався Гінкстон. — Може, ми граємося з чимсь небезпечним? Я маю на увазі — з часом. Чи не краще нам знятися одразу й полетіти додому?

— Ні. Спробуймо зайти ще в один дім.

Вони зупинили свій вибір на біленькому котеджі, що стояв під великим дубом через три будинки.

— Я прагну мислити якомога логічніше, — мовив дорогою капітан, — бо, на мою думку, наші здогади ще далекі від істини. Припустімо, Гінкстоне, що ви маєте рацію і міжпланетну подорож було здійснено багато років тому. І коли земляни прожили на Марсі якийсь час, їх охопила туга за рідною Землею. Спочатку вони заслабли на невроз, а потім і на справжній психоз. Люди стояли перед загрозою масового божевілля. Що б ви робили як психолог, коли б перед вами постала така проблема?

— Гадаю, я доклав би всіх зусиль, щоб Марс поступово став схожий на Землю. Якби була можливість, я б відтворив тут кожну земну рослину, кожну дорогу, кожне озеро і навіть кожен океан. Потім за допомогою якогось масового гіпнозу я переконав би кожного жителя такого міста, що вони живуть на Землі, а не на Марсі.

— Що ж, непогано, Гінкстоне. Мабуть, ми натрапили на правильний слід. Ота жінка лише вважає, що живе на Землі. Це рятує її від божевілля. І вона, і всі інші жителі цього міста стали об'єктом не баченого досі за масштабами гіпнотичного експерименту.

— Саме так, сер! — вигукнув Ластіг.

— Правильно! — сказав Гінкстон.

— Ну от, — зітхнув капітан. — Тепер, коли ми знайшли якесь більш-менш логічне пояснення, стало легше на душі. А то мене аж занудило від цих розмов про час і про те, що ми летіли вперед, а прилетіли назад, і про те, що наша ракета мандрувала в часі. Тепер зовсім інша річ. — Капітан посміхнувся й додав: — Здається, ми завоюємо тут неабияку популярність.

— Ви гадаєте? — кинув Ластіг. — Не забувайте, що ці люди втекли з Землі так, як тікали зі своєї батьківщини перші американські колоністи. Може статися, вони зустрінуть нас без особливого ентузіазму. А може, навіть спробують прогнати або вбити нас.

— Ми добре озброєні. Нічого вони вам не зроблять. Ну, давайте зайдемо ще в оцей будинок.

Але не встигли вони перейти газон, як Ластіг враз застиг на місці, дивлячись кудись удалину.

— Сер... — промовив він.

— Що там таке, Ластігу?

— О сер, що я бачу... — тільки й спромігся сказати Ластіг і заплакав. Пальці у нього конвульсивне стискалися, тремтіли, а на обличчі було здивування, радість і недовіра. Здавалося, він от-от збожеволіє від щастя. Ластіг ще раз подивився на вулицю і раптом побіг. Він спотикався, падав, схоплювався і знову біг, викрикуючи: "Дивіться, дивіться!"

— Не пускайте його! — вигукнув капітан і кинувся навздогін.

Ластіг щосили мчав вулицею. Він звернув у якийсь двір і скочив на ґанок великого будинку з залізним флюгером.

Коли Гінкстон з капітаном, задихаючись од швидкого бігу в розрідженому повітрі, вбігли у двір, Ластіг щосили грюкав у двері, ридаючи й щось вигукуючи.

Двері розчинились, і на порозі стали двоє старих.

— Бабусю! Дідусю! — скрикнув Ластіг.

— Дейвіде! — запищали старі й кинулися йому в обійми. — Дейвіде, о Дейвіде! Скільки років ми не бачилися! Як ти виріс, хлопчику, як змужнів! О Дейвіде, як же ти поживаєш? — говорили вони, ляскаючи його по спині й оглядаючи з усіх боків.

— Бабусю, дідусю! — схлипнув Дейвід Ластіг. — У вас чудовий вигляд, просто чудовий!

Він брав їх за плечі, повертав, цілував, плачучи рясними сльозами, знову одхиляв їх і, моргаючи червоними повіками, вдивлявся в сухеньких старих. У небі сяяло сонце, повівав вітерець, навкруги зеленіла трава, і двері до будинку були широко відчинені.

— Заходь же, хлопчику, заходь. У нас саме свіжий чай з льодом. Нап'єшся досхочу.

— Я тут з друзями, — Ластіг обернувся і, сміючись, несамовито замахав рукою до капітана з Гінкстоном. — Капітане, ідіть сюди.

— Добридень вам, — привітали їх старі. — Просимо до господи. Дейвідові друзі — наші друзі. Чого ви там стоїте?

У вітальні старого будинку панувала прохолода. В кутку поважно чокав високий бронзовий дідівський годинник. На широких канапах лежали м'які подушки, а вздовж стін на полицях стояли книжки й висів

пухнастий рожевий килим. Крижаний чай з запітнілих склянок приємно холодив спрагли уста.

— За ваше здоров'я, — сказала бабуса, підносячи склянку до своїх сліпучо-білих зубів.

— Чи давно ви сюди потрапили, бабусю? — запитав Ластіг.

— Відразу після смерті, — різко відказала вона.

— Відразу після чого? — перепитав капітан і поставив склянку.

— Так, так, — кивнув Ластіг. — Вони померли тридцять років тому.

— Ви сидите так, ніби нічого й не трапилося! — загорлав капітан.

— Тихше, не кричіть, — підморгнула йому стара, і очі у неї лукаво засвітилися. — Хто ви такі, щоб вимагати пояснення, чого в світі все буває так, а не інакше? Ось ми тут, перед вами, і цього досить. Що таке життя? Хто ним керує, для чого, чому і де саме? Ніхто цього не знає. Нам відомо лише, що ми живемо знов, і з нас цього досить. — Жінка підійшла до капітана і простягнула свою тонку руку. — Помацайте-но. — Капітан взяв її за зап'ястя. — Правда, живе тіло? — запитала вона.

Капітан ствердно хитнув головою.

— Ну, то навіщо ставити непотрібні запитання? — з тріумфом мовила вона.

— Ми просто ніколи не думали, що побачимо таке на Марсі, — сказав капітан.

— А от довелося побачити. Не помилюся, коли скажу, що кожна планета ховає в собі дива, які свідчать про те, що путі господні невідомі.

— Оце і є небо? — запитав Гінкстон.

— Яка дурниця! Звичайно, ні! Нам просто дозволили пожити ще раз на білому світі. Ніхто не сказав нам — навіщо. Але ніхто не говорив нам цього й на Землі. На тій, звідки ви прилетіли. Може, перед дим ми жили ще на якійсь Землі?

— Доречне запитання, — зауважив капітан.

З обличчя Ластіга не сходила посмішка.

— Господи, як приємно вас бачити, — повторював він.

Капітан підвівся і недбало кинув:

— Ну що ж, треба йти. Спасибі за частування.

— Але ви, звичайно, ще завітаєте до нас, — сказали старі. — Приходьте сьогодні вечеряти.

— Дякую, ми постараємося... У нас сила роботи. Мої люди чекають в ракеті і...

Капітан враз замовк і обернувся до дверей. Знадвору долинув людський гомін, вітальні вигуки.

— Що там таке? — запитав Гінкстон.

— Зараз дізнаємося.

Мить — і капітан Джон Блек вискочив з дверей, перебіг через газон і опинився на вулиці марсіанського міста.

Люки ракети були відчинені навстіж, і весь екіпаж ринув надвір, вимахуючи руками. Перед ракетою зібрався натовп місцевих жителів, з якими змішалися члени екіпажу. Усі розмовляли, сміялися, потискали одне одному руки. Люди танцювали з радощів. Натовп вирував. Ракета лежала порожня, всіма забута.

На сонячній галявині духовий оркестр вдарив марш. Весело басували підняті вгору труби, вигравали сурми, гули барабани, висвистували флейти. Золотоволосі дівчатка підстрибували од захвату. Хлопчаки гукали "ура". Гладкі джентльмени частували всіх десятицентовими сигарами. Мер міста виголосив промову. Потім усіх членів екіпажу захопили в полон родичі. Батько брав сина за одну руку, а мати чи сестра за другу, і розводили їх по малих котеджах та великих будинках.

— Стійте! — закричав капітан Блек.

Але двері з грюкотом позачинялися.

Чисте весняне небо пашіло спекою. Десь за рогом завмерли останні звуки оркестру, і все стихло. Лише ракета самотньо виблискувала на сонці.

— Залишили! — сказав капітан. — Вони залишили корабель! Ну, я ж їм покажу! Порушити мій наказ!

— Не судіть їх надто суворо, сер, — озвався Ластіг. — Адже всі вони зустріли своїх давніх друзів і родичів.

— Це їх зовсім не виправдовує!

— Подумайте, що вони відчули, побачивши біля корабля знайомі обличчя!

— Їм було наказано сидіти в кораблі, дідько б їх узяв!

— Але що б ви самі робили на їхньому місці, капітане?

— Я б виконав наказ... — капітан завмер з роззявленим ротом.

По залитому сонцем тротуару до них широким кроком прямував, посміхаючись, високий молодик років двадцяти шести з чистими синіми очима.

— Джоне! — вигукнув він і побіг до капітана.

— Що?! — аж похитнувся капітан Джон Блек.

— Джоне, ах ти ж, бісів сину! Хлопець підбіг до Блека, міцно схопив його руку і почав ляскати по спині.

— Це ти? — промовив капітан Блек.

— Звичайно, я. А ти думав хто?

— Едвард! — скрикнув капітан і, тримаючи незнайомця за руки, повернувся до Ластіга і Гінкстона. — Це мій брат Едвард. Еде, познайомся з членами моєї команди. Ластіг, Гінкстон! Мій брат!

Брати ляскали один одного по спині, потім обнялися.

— Еде!

— Джоне! Ах ти ж, гультипако!

— У тебе чудовий вигляд, Еде! Але як це так? Ти зовсім не змінився протягом цих років. Ти ж помер, я пригадую, коли тобі було двадцять шість, а мені дев'ятнадцять. Боже милостивий, як це давно було! І ось ми знову зустрілися. Та що ж воно робиться!

— Матуся тебе чекає, — сказав, широко посміхаючись,

Едвард Блек.

— Матуся?

— Так. І тато теж.

— Тато? — капітан мало не впав, наче його хтось ударив по голові обухом. Він, як сліпий, зробив кілька кроків. — Матуся з батьком живі? Де вони?

— У нашому старому будинку на Оук-Нол-авеню.

— У старому будинку, — капітан аж очманів од здивування й захвату.
— Ви чуєте, Ластігу, Гінкстоне?

Та Гінкстона вже не було. Він помітив на вулиці свій власний дім і мчав туди щодуху. А Ластіг реготав:

— Бачите, капітане, що трапилося з тими, хто був у ракеті? Вони нічого не могли вдіяти з собою.

— Так-так, — капітан заплющив очі. — Коли я їх розплющу, тебе не буде. — Він блимнув очима. — Ні, ти ще тут! Боже мій, Еде, у тебе справді чудовий вигляд!

— Ходімо снідати. Я вже попередив матусю.

— В разі потреби, сер, ви знайдете мене у моїх старих, — сказав Ластіг.

— Що таке? А, гаразд, Ластігу. До побачення... Едвард узяв його за руку й потягнув за собою.

— Он і будинок. Пригадуєш його?

— Сто чортів! Закладаюся, що добіжу перший до ґанку!

Вони побігли наввипередки. Дерев зашуміли над головою капітана Блека, земля загула у нього під ногами. Наче в чудесному сні, він побачив, як засмагла постать Едварда Блека вирвалася наперед. Він побачив, як дім кинувся йому назустріч і за дверима широко розсунулася завіса.

— Я перший! — вигукнув Едвард.

— Що ж, я стара людина, — відповів захеканий капітан. — А втім, пригадую, ти завжди був перший!

На порозі стояла рожева, кругленька, сяюча матуся. За нею — сивий татусь з люлькою в руці.

— Мамо! Тату!

Мов дитина, він помчав угору сходами назустріч батькам.

Який чудовий був цей довгий день! Після сніданку вони розташувались у вітальні. Він розповів їм усе про свою ракету, а вони хитали головами, усміхалися до нього, і мати була точнісінько така, як колись, і батько за своїм давнім звичаєм відкусив кінчик сигари й задумливо запалив її. Увечері вони сіли за святковий стіл, на якому

красувався індик. Час збігав непомітно. Коли на тарілках лишилися тільки обгризені й потрощені кісточки, капітан відхилився на спинку стільця й задоволено зітхнув. Був вечір, і лампи сяяли рожевим світлом у тихому домі. Чути було, як в інших будинках гриміла музика, грали на піаніно, грюкали двері.

Матуся поставила пластинку на грамофон і пішла танцювати з капітаном Джоном Блеком. Він відчував запах знайомих парфумів, тих самих, що вона кохала того літа, коли загинула разом з чоловіком у залізничній катастрофі. Він легко танцював з нею під музику грамофона і відчував, що в обіймах у нього справжня, жива матуся.

— Не щодня людина дістає можливість пожити вдруге, — промовила вона.

— Я прокинуся вранці, — сказав капітан, — і виявиться, що я лечу у своїй ракеті крізь космос, а оце все щезне.

— Ні, не думай так, — тихо промовила вона. — Не треба брати під сумнів ласку божу. Бог милостивий до нас. Тож будьмо щасливі.

— Вибач мені, матусю.

Пластинка закінчилась, і грамофон зашипів.

— Ти втомився, сину, — промовив батько, вказуючи люлькою на двері.
— Твоя спальня чекає на тебе. Ти знайдеш там своє старе ліжко й усі інші речі.

— Але я ще повинен зробити перекличку своїм людям.

— Навіщо?

— Навіщо? Сам не знаю. Гадаю, що в цьому немає потреби. Та й справді немає. Вони зараз вечеряють або вже й спочивають. Хай добре виспляться — це їм не завадить.

— На добраніч, синку, — сказала мати, цілуючи його в щоку. — Як добре, що ти вдома!

— Так, добре бути вдома!

Він залишив світ сигарного диму та парфумів, книг та м'якого світла і пішов угору сходами, розмовляючи з Едвардом. Брат одчинив двері. Все було на своєму місці: і жовте мідне ліжко, і старі сигнальні прапорці з коледжу, і єнотовий кожух, що відгонив цвіллю. Джон Блек погладив його з мовчазною ніжністю.

— Це вже знадто, — сказав він. — Мені аж мову одібрало. Надто багато подій для одного дня. У мене таке відчуття, немовби я пробув сорок вісім годин під зливою без плаща й без парасольки. Я до кісток вимок під різними переживаннями.

Едвард постелив білосніжні простирадла й кинув на ліжко подушки. Потім відчинив вікно, і кімнату сповнили пахощі нічного жасмину. За вікном сяяв місяць, десь далі гриміла танцювальна музика, чулося чиєсь шепотіння.

— Он який він, Марс, — зауважив, роздягаючись, капітан.

— Так, оце він такий, — озвався Едвард. Він роздягався спроквола, не поспішаючи скинув сорочку і оголив засмагли плечі та гарну м'язисту шию.

Світло погасло. Вони лежали поруч, як колись давно, хтозна-скільки десятків років тому. Капітан розкинувся на ліжку і на повні груди вдихав напоєне пахощами повітря. Тихо коливалися мереживні завіски на

розчинених вікнах. На моріжку між дерев хтось завів грамофон, і він тихенько награвав "Завжди".

І раптом капітан згадав Мерілін.

— А Мерілін тут? — запитав він. Брат лежав у місячному світлі, що падало з вікна. Він якось мить мовчав, а потім сказав:

— Так, тут. Але її саме немає в місті. Вона буде завтра вранці.

Капітан заплющив очі:

— Я дуже хочу побачити Мерілін. В кімнаті панувала тиша. Чути було лише їхнє дихання.

— На добраніч, Еде. Пауза.

— На добраніч, Джоне.

Капітан мирно лежав, давши волю своїм думкам. Нарешті спало напруження, яке цілий день стискало його мозок, і він міг мислити логічно. Удень була музика, знайомі обличчя. Але зараз...

"Як? — чудувався він. — Яким чином? І навіщо? З якою метою? Чи мало тут місце божественне втручання? В такому разі, бог, може, й справді милостивий до своїх дітей? Як, і чому, і навіщо?"

Він роздумував над різноманітними гіпотезами, висунутими зопалу Гінкстоном і Ластігом. Ліниво перебирав усілякі нові теорії, і вони, ніби камінці, падали, тьмяно виблискуючи, в печери його пам'яті. Матуся. Батько. Едвард. Марс. Земля. Марс. Марсіани.

Хто жив тут, на Марсі, тисячу років тому? Марсіани? Чи, може, завжди було так, як сьогодні?

Марсіани. Він повторював і повторював собі це слово.

Раптом Джон Блек мало не засміявся вголос, йому враз спала на думку вкрай сміховинна теорія. Капітанові навіть стало трохи моторошно. Звичайно, сприймати серйозно її не варто. Вона зовсім неправдоподібна. І дурна до того ж. Забути її, та й годі. Навіть смішно!..

"Але припустімо... — думав він. — Припустімо на хвилину, що Марс заселений марсіанами, які заздалегідь помітили наш корабель, помітили всередині людей і проїнялися до них ненавистю. Припустімо навіть, хай йому біс, що вони хотіли знищити нас як загарбників, як непроханих гостей і вирішили зробити це без зайвого галасу, застукати нас зненацька. То яку зброю в такому разі міг би застосувати марсіанин проти людей, що мають атомну зброю?"

Відповідь виявилася цікавою: телепатію, гіпноз, пам'ять і уяву.

"А що, коли ці будинки не справжні, це ліжко не справжнє, і все це лише результат моєї уяви, матеріалізований марсіанами за допомогою телепатії та гіпнозу? Що, коли ці будинки насправді мають інший вигляд, властивий усім марсіанським будівлям, але, прочитавши мої думки, марсіани зробили так, що місто видається мені рідним містом, будинок — старим батьківським домом? Що, коли вони таким чином приспали мої підозри? Хіба ж не найлегше обдурити людину, використавши як принаду її власних батька та матір?"

Цікаво, що це місто живе в 1926 році, отже, до народження будь-кого з моїх людей. В той час мені минуло шість років, і саме тоді були в моді пластинки Гаррі Лодера, картини Мексфілда Періша та бісерні завіси, всі співали "Прекрасну Огайо" і процвітала архітектура початку XX століття. Що, коли марсіани створили місто за зразками, взятими виключно з моєї

пам'яті? Адже недарма кажуть, що найчіткіші спогади — це спогади дитинства. І, збудувавши місто за моїми спогадами, вони заселили його найдорожчими для екіпажу ракети людьми, що жили в пам'яті кожного з нас.

Що, коли оті двоє у сусідній кімнаті зовсім не батько й мати, а марсіани, які весь час тримають мене під гіпнозом?

А отой духовий оркестр? Якщо це справді підступний план, то його задумано і здійснено блискуче. Спочатку заморочили голови цьому дурневі Ластігу, потім Гінкстону, далі зібрали натовп, і весь екіпаж ракети, уздрівши матерів, тіток, дядьків, коханих, які померли років десять — двадцять тому, цілком природно, забув усі накази і вискочив надвір, залишивши ракету напризволяще. Що може бути природніше? Що може бути невинніше? Що може бути простіше? Тобі не до запитань, коли раптом бачиш живою свою небіжчицю-матір: ти надто щасливий у цю хвилину. Отак нас сьогодні розрізнили, і ми опинилися в різних будинках, у чужих ліжках, беззбройні, а ракета тим часом лежить порожня під місячним сяйвом. Який був би жах, коли б виявилось, що мій здогад щодо хитрого плану марсіан: розрізнивши, полонити нас і вбити — справедливий! Можливо, десь серед ночі мій брат, який лежить поряд у ліжку, змінить свій вигляд і стане зовсім іншою, страшною істотою, марсіанином. Що може бути для нього простіше — обернутися і встромити ножа мені в серце? І в усіх інших будинках на цій вулиці десяток-другий інших братів чи батьків раптом змінять свою подобу, візьмуться за ножі та й спровадять на той світ земних гостей, які, нічого не підозрюючи, спокійно сплять..."

У капітана затремтіли під ковдрою руки. Він увесь похолов. Раптом усе це перестало бути теорією. Раптом його охопив справжній жах.

Він сів у ліжку й почав прислухатися. Кругом панувала нічна тиша. Музика затихла. Вітер ущух. Брат спав поряд з ним.

Він обережно підняв ковдру. В цю мить пролунав братів голос:

— Ти куди?

— Що?

— Я питаю, куди це ти зібрався йти? — холодно промовив брат.

— Вип'ю води.

— Але ж ти не хочеш пити.

— Та ні, хочу.

— Ні, ти не хочеш.

Нерви капітана Джона Блека не витримали, і він кинувся бігти. Він скрикнув. Він скрикнув двічі. До дверей він так і не добіг.

Зранку духовий оркестр почав грати жалобні мелодії. З кожного будинку виходили невеликі процесії, на чолі яких люди несли довгі ящики. Залитою сонцем вулицею йшли, ридаючи, бабусі й матері, сестри й брати, дядьки й батьки. Вони прямували до цвинтаря, де вже чекали щойно викопані ями й нові кам'яні надгробки. Всього шістнадцять ям і шістнадцять надгробків.

Мер виголосив коротеньку жалобну промову. Його лице якимось дивно змінювалося: часом це було лице мера, а часом — невідомо чие.

Мати й батько Блека теж були на цвинтарі разом із братом Едвардом. Вони плакали, їхні обличчя теж часом втрачали знайомі риси й набували зовсім інших.

Дідусь та бабуся Ластіги теж були тут, і риси їхніх облич плавилися, наче віск, і мерехтіли, як у гарячий день мерехтить усе навкруги.

Трупи опустили в могили. Один із присутніх промимрив кілька слів про "несподівану раптову смерть, яка у розквіті сил спіткала шістнадцять чоловік протягом ночі"...

Духовий оркестр, граючи "Колумбія, перлина океану", помарширував до міста, і всі взяли на один день відпустку.

ЧЕРВЕНЬ 2001. "НЕ ПЛЕСНУТЬ ВЕСЛА В СИНІЙ ТИШІ!.."

Тієї ночі було так холодно, що, коли вони вперше вийшли з ракети, Спендер назбирав сухого хмизу і запалив багаття. Він не сказав ні слова про те, що треба якось відзначити щасливе прибуття на Марс, просто назбирав хмизу, запалив його і втупився у вогонь.

Потім він озирнувся назад і у відблисках багаття, що слабенько палахкотіло в рідкому повітрі на дні висохлого марсіанського моря, побачив ракету, яка перенесла їх усіх — і капітана Уайльдера, і Черока, і Гетевея, і Сема Паркхіла, і його самого, і всіх інших-через мовчазний чорний зоряний простір у цей мертвий мрійливий світ.

Джеф Спендер чекав галасу. Він стежив за іншими, гадаючи, що вони от-от почнуть стрибати й кричати. Це станеться відразу, як тільки мине шок від думки, що вони — перші люди на Марсі. Жоден з них нічого не говорив, але багато хто сподівався, що інші експедиції не досягли мети і що їхня, четверта, буде першою. Вони не бажали лихого своїм попередникам, а проте думали про це. Вони стояли й думали про почесні та славу, поки їхні легені звикали до розрідженої атмосфери, від якої людина майже п'яніла, якщо рухалася надто швидко.

Джібз підійшов до багаття й запитав:

— Чому не взяти з корабля хімічного вогню, щоб не збирати цей хмиз?

— Хай собі горить, — сказав Спендер, не відводячи голови.

Цієї ночі — першої ночі на Марсі — не годиться зчиняти гармидер або виносити надвір таку дурну річ, як палаюча пічка. Це було б схоже на блюзнірство.

Для цього ще буде час, час шпурляти бляшанки з-під згущеного молока в горді марсіанські канали, час, коли вітер шелестітиме сторінками "Нью-Йорк Таймс", ганяючи їх по сірому дну порожнього марсіанського моря, час влаштовувати пікніки серед струнких руїн стародавніх марсіанських долинних міст і засмічувати їх банановими шкуринками та масними папірцями. Так, часу буде доволі. І від цієї думки він затремтів.

Спендер підкладав у вогонь хмизу, ніби приносив жертву мертвому велетневі. Адже вони приземлилися на величезній домовині. Цивілізація тут загинула. Отож проста чемність вимагала, щоб першу ніч вони провели пристойно.

— Не до вподоби мені таке святкування, — сказав Джібз, повертаючись до капітана Уайльдера. — На мою думку, сер, можна було б відкрити запас джину й м'яса та трохи розважити душу.

Капітан Уайльдер подивився в бік мертвого міста, що було за милю від ракети.

— Ми потомилися, — сказав він, ні до кого не звертаючись, ніби вся його увага була зосереджена на місті, а підлеглі забули про це. — Може, завтра увечері. Сьогодні треба радіти з того, що нам пощастило подолати таку відстань, що ніякий метеор не влучив у корпус нашого корабля і всі ми лишилися живі.

Люди блукали без діла. їх було двадцяттеро. Вони ходили, обнявшись за плечі, поправляли пояси. Спендер стежив за ними. Вони були незадоволені. Адже вони здійснили подвиг, ризикуючи своїм життям. Тепер їм кортіло напиться, погорлати, постріляти згору з гвинтівок, щоб показати які-то вони молодці, що пробili дірку в космосі й примчали ракетою аж на Марс.

Але ніхто не здіймав галасу.

Капітан тихо віддав наказ. Один з людей побіг у ракету і приніс консервні бляшанки. Без зайвого шуму відкрили і розподілили їжу між членами екіпажу. У людей розв'язувалися язика. Капітан підсів до них і почав розповідати про мандрівку. Вони й самі знали її в усіх подробицях, але їм приємно було почути про неї як про минулу і щасливо завершену справу. Про подорож назад, на Землю, говорити не хотілося. Хтось згадав був про неї, але йому порадили прикусити язика. Ложки виблискували в подвійному місячному світлі, їжа здавалася на диво смачною, а вино ще смачнішим.

У небі щось спалахнуло, і за хвилину біля табору приземлилася допоміжна ракета, залишивши за собою вогняний слід. Спендер бачив, як одчинився невеликий люк і з нього виліз Гетевей, лікар-геолог — щоб заощадити місце в кораблі, всі вони мали по дві професії. Він поволі попрямував до капітана.

— Ну що? — запитав капітан Уайльдер.

Гетевей дивився вдалину, де в зоряному світлі мерехтіли міста. Ковтнувши слину, він перевів погляд на капітана і промовив:

— Це місто, капітане, мертве, мертве вже не одну тисячу років. Те саме можна сказати й про оті три міста на пагорбі. Але п'яте місто, за дві сотні миль звідси, сер...

— Що там?

— Ще минулого тижня в ньому жили люди, сер.

Спендер схопився на ноги.

— Марсіани, — додав Гетевей.

— Куди ж вони поділися?

— Померли, — сказав Гетевей. — Я зайшов у будинок на одній з вулиць. Доти я гадав, що це місто, як і інші, мертве вже сотні років. Та ба! В будинку були трупи. Я наче опинився серед купи осіннього листя. Щось подібне до перепалених газет, з-під яких стирчить біле цурпалля — от і все, що лишилося від них. Але трупи свіжі. Судячи з усього, ці марсіани померли днів десять тому.

— А ви розвідали інші міста? Чи трапилося вам щонебудь живе?

— Нічогісінько. Я побував і в інших містах. Чотири з п'яти лежали пустою протягом тисячоліть. Що сталося з їхніми жителями — не маю ніякісінького уявлення. Але в п'ятому місті я всюди бачив одне й те саме. Трупи. Тисячі трупів.

— Від чого вони загинули? — запитав Спендер, ступивши вперед.

— Ніколи не повірите.

— Що їх убило?

— Вітряна віспа, — просто відповів Гетевей.

— Та невже?

— Абсолютно точно. Я зробив аналізи. То була вітряна віспа. На марсіан вона діяла страшенно, зовсім не так, як на землян. Причина, гадаю, в тому, що обмін речовин у них інший. Тіла в них чорні, наче спалені, й сухі, мов пластівці. Але все-таки це вітряна віспа. Отже, і Йорк, і капітан Вільямс, і капітан Блек — усі три експедиції — досягли Марса. Лише богам відомо, що з ними сталося. Ми ж принаймні знаємо, яке зло вони ненароком заподіяли марсіанам.

— І ви не помітили ніяких ознак життя?

— Можливо, дехто з марсіан виявився досить спритним і втік у гори. Проте б'юся об заклад, їх надто мало, щоб виникло тубільне питання. Планета мертва.

Спендер повернувся й пішов до багаття. Сів знову, втупив очі в огонь. Подумати тільки, вітряна віспа! Мільйони років цей народ розвивався, удосконалювався, споруджував міста, як оті на пагорбі, докладав зусиль, щоб люди жили, досягали всіляких благ, — і раптом загинув. Частина його поступово вимерла свого часу, ще до нашого приходу, загинула з гідністю. Але решта! Коли б решта марсіан померли хоч від хвороби з гарною назвою або із страшною чи величною назвою. Ні, трясця його матері! Їм довелося померти од вітрянки, дитячої хвороби, хвороби, од якої на Землі не вмирають навіть діти! Де ж правда і де справедливість? Це все одно, що греки вимерли б од свинки або римляни загинули на своїх прекрасних семи пагорбах од лишаю! Треба було дати марсіанам час надягнути савани, лягти, набрати пристойної пози й придумати якийсь інший привід для смерті. Хіба ж може бути причиною загибелі цілого народу така бридка, дурна річ, як вітрянка? Та це ж зовсім не пасує до архітектури, не пасує до всього їхнього світу!

— Гаразд, Гетевею, беріть консерви.

— Дякую, капітане.

І одразу ж усі забули про марсіан. Люди почали балакати про своє.

Спендер не зводив з них очей. Він забув про тарілку з м'ясом, яку тримав у руках. Від землі повіяло холодом. Зорі пояснішали, наче присунулися ближче.

Коли хтось із людей щось питав надто голосно, капітан навмисне відповідав стиха, і тоді всі починали розмовляти тихіше.

Чисте повітря пахло зовсім не так, як на Землі. Спендер довго сидів, з насолодою вдихаючи нові запахи. Щось було в них таке, чого він не міг визначити: квіти, хімікати, пил, вітер.

— А ще одного разу в Нью-Йорку у мене була одна білявенька, як це її звали? Ага, Джінні! — вигукнув Бігз.

Спендер весь напружився. Руки його затремтіли, очі забігали.

— Якось Джінні мені й каже... — горлав Бігз.

Усі заревли від захвату.

— А я її як лясну! — скрикнув Бігз, тримаючи в руці пляшку.

Спендер поставив на землю тарілку. Він дослухався до подувів прохолодного вітерця, що шепотів йому щось у вухо, дивився на білі марсіанські будівлі там, на дні порожнього моря.

— Яка жінка, яка жінка! — вигукував Бігз, перехиляючи пляшку в свій широкий рот. — Найкрасивіша з усіх, кого я мав.

Од Бігза тхнуло потом. Спендер уже не підкидав хмизу в умираючий вогонь.

— Гей, Спендере, копни його ногою! — сказав Бігз, позирнувши на археолога, і знову перехилив пляшку. — Так-от, одної ночі ми з Джінні...

Хлопець на прізвище Шенке виніс свій акордеон і почав хвацько витанцьовувати, знімаючи хмару куряви.

— Агу-у, я живий! — вигукував він.

— Агей! — ревли інші, шпурляючи на землю порожні тарілки. Вони вишикувалися в ряд і, пускаючи дотепи, почали високо підкидати ноги, наче дівчата з кордебалету. Хлопці заплескали в долоні, весело загукали. Черок скинув сорочку і закрутився в танці. Його мокрий від поту короткий чуб і чисто виголене юне обличчя блищали проти місяців.

Вітер колихав прозорі випари, що підіймалися з дна порожнього моря. Кам'яне громаддя гір незворушно дивилося на сріблясту ракету і згасаючий вогонь.

Галас зростав. Все більше хлопців ішло в танець. Хтось щосили награвав на губній гармонії, хтось обгорнув цигарковим папером гребінець і теж видобував з нього якусь мелодію. Відкоркували ще двадцять пляшок джину. Бігз хитався й вимахував руками — диригував танцями.

— Ідіть до нас, сер! — гукнув Черок до капітана, затягуючи пісню.

Капітан неохоче приєднався до танцюристів. Обличчя його лишилося серйозним. Спендер стежив за ним. "Тяжкий для тебе вечір, бідолахо, — думав він. — Твої підлеглі не знають, що творять. Перш ніж посилати їх на Марс, треба було прочитати їм спеціальний курс, навчити їх правил доброї поведінки і наказати їм хоч кілька днів поводитись пристойно.

— З мене досить, більше не можу, — сказав нарешті капітан і сів на землю.

Спендер уважно глянув на нього. Капітан не задихався, обличчя в нього навіть не спітніло.

Акордеон, гармонія, питво, вигуки, танці, співи, п'яна карусель, бряжчання каструль, сміх.

Бігз побрів хитаючись до берега марсіанського каналу. Він поніс із собою шість порожніх пляшок і шпурнув їх одну за одною в темно-синю воду. Пляшки глухо бовкали й тонули.

— Я нарікаю тебе, нарікаю тебе, нарікаю тебе іменем... — язик у Бігза заплітався. — Нарікаю іменем Бігза. Віднині ти зватимешся каналом Бігза.

Не встиг ніхто зрушити з місця, як Спендер схопився на ноги, перестрибнув через вогонь і враз опинився перед Бігзом. Він затопив його раз у вухо і вдруге в зуби. Бігз полетів шкереберть і ляпнувся в канал. Спендер мовчки стояв, чекаючи, поки Бігз видереться на кам'янистий берег. Але хлопці вже міцно тримали його за руки.

— Спендере, яка вас муха вкусила? — допитувались вони. Бігз виліз на берег мокрий як хлющ.

— Ну, чекай! — мовив він, побачивши археолога в руках у хлопців, і рушив до нього.

— Досить! — гукнув капітан Уайльдер. Хлопці відійшли од Спендера. Бігз зупинився й глянув на капітана.

— Переодягніться в сухе! А ви, хлопці, гуляйте собі далі! Спендере, ідіть за мною!

Гулянка відновилася. Уайльдер віджнюв убік і обернувся до Спендера.

— Може, ви поясните, що сталося? — спитав він.

— Не знаю, — відповів той, дивлячись на канал. — Мені стало соромно. Соромно за Бігза, за всіх нас і за цей галас. Боже, яке ганебне видовище!

— Ви знаєте, яка довга була ця подорож. Треба ж їм якось розважити душу.

— Де ж їхня гідність, сер? Людська гідність?

— Ви перевтомилися, Спендере, і у вас зовсім інший погляд на речі. Штрафую вас на п'ятдесят доларів.

— Слухаю, сер. Мені не давала спокою думка, що вони стежать, як ми тут клеїмо дурня.

— Хто?

— Марсіани — мертві вони чи живі.

— Напевно, мертві, — сказав капітан. — Ви гадаєте, вони знають, що ми тут?

— А хіба все старе не відчуває приходу нового?

— Мабуть, що так. Схоже на те, що ви вірите в духів.

— Я вірю в те, що було створено, а на Марсі було створено чимало. Тут є вулиці, будинки, напевно, є книги, є великі канали, і годинники, і стайні, якщо не для коней, то для якихось інших домашніх тварин — хтозна, може, з дванадцятьма ногами. Я скрізь тут бачу речі, які були в ужитку. Протягом багатьох століть їх торкалися руки розумних істот.

Коли ви спитаєте мене, чи вірю я в те, що речі, які служать людям, мають душу, то я відповім: авжеж, вірю. Ось вони перед нами. Всі ці речі комусь служили. Усі гори мали імена. І ми, люди, володіючи ними, завжди почуватимемо себе якось незручно. Ми дамо горам нові назви, та вони ніколи не звучатимуть для нас природно, бо старі імена житимуть і далі: адже гори народилися з ними. Назви, що їх ми дамо каналам, горам і містам, стечуть з них, як стікає з качки вода. Хоча б скільки ми мацали Марса, ми ніколи не зможемо його торкнутися. А потім зненавидимо його і, знаєте, що тоді зробимо? Здеремо з нього шкіру і напнемо таку, яка буде нам до вподоби.

— Ми не спустошимо Марса, — мовив капітан. — Надто він великий і надто гарний.

— Ви так думаєте? Ми, земні люди, маємо справжній талант до руйнування всього визначного, прекрасного. Ми не поставили ятки з гарячими сосисками посеред стародавнього єгипетського храму в Карнаку тільки тому, що там не зробиш великого бізнесу: місце там малолюдне. І Єгипет — це все-таки частка Землі. Але ця планета з усією її старовиною — зовсім інша річ. Ми тут десь сядемо та й почнемо паскудити. Канал ми назвемо каналом Рокфеллера, гору — горою короля Георга, а море — морем Дюпона. Міста називатимуться іменами Рузвельта, Лінкольна та Куліджа, хоч це й буде несправедливо, бо всі вони мають свої власні імена.

— Ви як археолог відтворите старі назви, і ми повернемо їх Марсу.

— Жменька людей таких, як ми, безсила проти світу комерції, — сказав Спендер, дивлячись на залізні гори. — Вони знають, що ми тут, що ми прийшли плювати в їхні канали, і я уявляю, як вони нас ненавидять.

Капітан похитав головою.

— Тут немає ненависті, — промовив він, дослухаючись до вітру. — Вигляд цих міст свідчить, що марсіани були народом із витонченим, прекрасним і філософським світоглядом. Вони приймали все, що несло їм життя. Наскільки нам відомо, вони навіть вимирали спокійно, без того відчаю, який спонукає людей в останню хвилину нищити міста. Кожне з бачених нами міст лишилося цілим. Можливо, вони нічого не мають проти нашої присутності, так само, як не мали б нічого проти дітей, які гралися б на моріжку, — знаючи й розуміючи, що діти лишаються дітьми... А може, Марс зробить нас кращими... Чи помітили ви, Спендере, як притихли були хлопці, аж поки Бігз присилював їх до веселощів? Вигляд у них був досить-таки збентежений і наляканий. Бачачи все це, починаєш розуміти, що не такі ми вже хоробрі, як нам здається. Насправді ми ще ходимо в дитячих штанцях і, наче діти, галасуємо, граючись ракетами й атомами. Та одного дня Земля може перетворитися на те, чим є сьогодні Марс! Те, що ми бачимо тут, мусить протверезити нас, стати наукою нашої цивілізації. Марс дечого нас навчить. А тепер — вище голову. Ходімо до гурту. Та вдавайте, що вам весело. І не забудьте про п'ятдесят доларів штрафу.

Вечірка не дуже клеїлась. З мертвого моря повівав вітер. Він здіймав пилюку й обсипав нею блискучу ракету, заганняв її в губну гармонію, термосив акордеон. Пил запорошував очі, а вітер тоненько наспівував свою пісеньку. Потім вітер ущух — так само раптово, як і знявся.

Але веселощі теж ущухли. Люди стояли випроставшись під темним холодним небом.

— Давайте, хлопці, шкварте далі! — закричав Бігз, вискакуючи з корабля в новому мундирі. Він навіть не глянув на Спендера. Голос його пролунав ніби в порожній аудиторії — зовсім самотньо. — Ну ж бо, давайте!

Ніхто не ворухнувся.

— Гей, Уайті, де твоя гармонія?!

Уайті видобув акорд. Він прозвучав якось чудно й фальшиво. Уайті витрусив з гармонії слину й поклав інструмент у кишеню.

— Та що це, врешті, гуляння чи ні? — не вгамовувався Бігз.

Хтось притулив до грудей акордеон, і він застогнав, ніби вмираюча тварина. І все.

— Гаразд, ми з пляшечкою влаштуємо собі свою гульню, — мовив Бігз, сідаючи навпочіпки спиною до ракети і витягаючи флягу.

Спендер довго стежив за ним, не рухаючись. Потім його тремтячі пальці поволі намацали пістолет і погладили шкіряну кобуру.

— Всі, хто хоче, можуть піти зі мною до міста, — оголосив капітан. — Ми залишимо біля ракети варту і про всяк випадок візьмемо з собою зброю.

Люди поділилися. До міста пішло чотирнадцять чоловік, в тому числі й Бігз, який приєднався до гурту, з реготом вимахуючи пляшкою. Шестеро лишилися біля ракети.

— Поїхали! — кричав Бігз.

Загін вирушив. Люди мовчки прямували до мертвого міста в саяві двох братів місяців, що мчали наввипередки по небосхилу. Людей супроводжували подвійні тіні. Досягнувши околиці міста, земляни на якусь хвилину затамували подих. Вони чекали — може, щось заворушиться в мертвому місті, і перед ними постане якась сіра примара, якийсь стародавній предковичний вершник виїде з порожнього моря на велетенському, закутому в панцир коні немислимої, неймовірної породи.

Спендер оком і думкою охоплював вулиці. Брукованими проспектами рухалися постаті, немовби зіткані з синього туманного світла, чувся тихий гомін, по сіро-червоному піску сновигали чудернацькі тварини. Хтось визирав з кожного вікна, повільно, наче в мінливій воді, махаючи рукою примарам, які рухалися десь у глибині вулиць, під посрібленими місячним світлом вежами. У вухах Спендера звучала музика, і він намагався уявити інструменти, що породжували ці звуки. Місто було наповнене привидами.

— Гей! — загорлав Бігз, випростуючись і складаючи руки біля рота рупором. — Гей, ви, чуєте мене?!

— Бігзе! — застережливо промовив капітан.

Бігз замовк.

Люди рушили забрукованим кахлями проспектом. Усі розмовляли пошепки, ніби потрапили у величезну бібліотеку просто неба, або в мавзолей, де панували вітри і над яким сяяли зорі. Капітан говорив стиха. Він міркував, де поділися люди, який вони мали вигляд, хто були їхні королі і як вони загинули. А ще він думав, коли і як було побудоване це стародавнє місто і чи не прилітали колись його жителі на Землю. Можливо, десять тисяч років тому вони стали предками землян? І чи вони любили й ненавиділи так само, як ми, люди, чи робили ті самі дурниці?

Всі спинилися. Місяці чіпляли їх своїми променями і ніби заморожували; вітер повільно бив крилом.

— Лорд Байрон, — промовив Джеф Спендер.

— Який лорд? — обернувся до археолога капітан.

— Лорд Байрон, поет дев'ятнадцятого століття. Колись давно він написав вірш — про це місто і про те, що повинні відчувати марсіани. Цей вірш міг бути написаний останнім марсіанським поетом.

Люди стояли непорушно. Їхні тіні застигли під ними.

— Прочитайте вірш, — сказав капітан.

Спендер переступив з ноги на ногу, силкуючись пригадати початок, на мить примружився і почав тихо й повільно декламувати. Люди уважно слухали.

Не плеснуть весла в синій тиші,

не прийме човен нас вночі,

Хоч серце знов коханням дише

і ллється місяць в комиші.

Меч піхви зношує не в герці,

а груди зношує душа.

Перепочинку треба серцю,

о стій, любов, не поспішай!

Сіре місто височіло навколо них. Люди повернулись обличчям до світла.

Хоч ніч закоханих колише,

і не бариться день, йдучи,

не плеснуть весла в синій тиші,

не прийме човен нас вночі [2].

Земляни мовчки стояли посеред міста, їх огортала ясна ніч. Повівав вітер. Навколо панувала тиша. Під ними тяглася кахляна бруківка з зображеннями стародавніх тварин та людей.

Бігз враз п'яно гикнув. Очі йому помутніли. Ніхто не зрушив з місця, щоб допомогти Бігзові. Його нудило. Він почав блювати.

Якусь хвилину Спендер спостерігав цю сцену, потім повернувся й пішов геть. Жодного разу він не спинився й не озирнувся на купку людей. Його самотня, освітлена місячним сяйвом постать зникла в лабіринті вулиць мертвого міста.

Вони повернулися до ракети о четвертій ранку. Люди полягали на ковдри й заплющили очі. Капітан Уайльдер сів біля вогню й почав підкидати хмиз.

Через дві години Мак Клюр розплющив очі.

— Ви й досі не спите, сер? — спитав він.

— Чекаю Спендера, — кволо посміхнувся капітан.

— Знаєте, що я думаю, сер, — сказав, помовчавши, Мак Клюр. — Він ніколи вже не прийде. Я певен цього, хоч сам не знаю, чому. Він ніколи не прийде.

Мак Клюр повернувся на другий бік і заснув. Потріскуючи, згасало багаття.

Минув тиждень, а Спендера не було. Капітан послав людей на розшуки, але вони повернулися ні з чим. "Він сам прийде, коли очумається. Йому бракує клепки в голові, — казали вони. — Хай йому біс!"

Капітан нічого не сказав, але зробив відповідні записи в своєму журналі...

Був ранок понеділка чи вівторка, а може, ще якогось марсіанського дня. Бігз сидів на березі каналу. Звісивши ноги в холодну воду, він підставив обличчя сонячним променям.

Хтось ішов понад берегом. Коли на Бігза лягла тінь, він звів очі.

— Чорт забирай! — вигукнув він.

— Я останній марсіанин, — сказав чоловік і витяг пістолет.

— Що таке? — перепитав Бігз.

— Я зараз тебе вб'ю.

— Годі жартувати, Спендере.

— Вставай, я прострелю тобі пузо.

— Сховай, ради бога, свій пістолет...

Спендер натиснув на гашетку, і пістолет ледве чутно загук. Якусь мить Бігз сидів непорушне, а потім нахилився і впав у воду. Тіло повільно

й байдуже попливло за слабкою течією каналу. Почулося глухе булькання, і за мить усе стихло.

Спендер засунув пістолет у кобуру і пішов геть. Пекло сонце. Він відчував, як гаряче проміння обпалювало його руки, напружене обличчя. Він ішов, не прискорюючи ходи, наче йому все було байдуже, наче він бачив тільки світло сонця. Спендер прямував до ракети, де кілька чоловік сиділи під навісом, що його Кукі збудував для екіпажу, і готувалися снідати.

— Ось іде наш самітник, — промовив хтось.

— Галло, Спендере! Давно тебе не бачили!

Четверо за столом з цікавістю розглядали чоловіка, який мовчки дивився на них.

— Видно, кляті руїни припали тобі до вподоби, — засміявся Кукі, помішуючи в горщику якесь чорне вариво. — Ти наче той собака, що потрапив на звалище кісток.

— Може, воно й так, — відповів Спендер. — А взагалі я провадив розшуки. Що б ви сказали, коли б я розповів про марсіанина, який блукає тут поблизу?

Всі четверо поклали виделки.

— Справді? Де саме?

— Байдуже де. Дозвольте мені поставити вам одне запитання. Що б ви почували, якби були марсіанами, а до вас прийшли чужинці і почали плюндрувати вашу землю?

— Можу сказати напевне, що б почував я, — відповів Черок. — У моїх жилах тече трохи черокської крові. Мій дід розповідав мені, що робилося колись на оклахомській території. Якщо тут справді є марсіанин, я на його боці.

— А ви, хлопці? — допитувався Спендер. Ніхто не відповів, але їхнє мовчання немовби промовляло: хапай, що можеш; що знайшов, те й твоє; якщо ближній підставить щоку, бий щосили, і т. д.

— Так-от, — сказав Спендер. — Я знайшов марсіанина. Хлопці дивилися на нього, примруживши очі.

— Там, у мертвому місті. Я не сподівався знайти його і не збирався шукати. Не знаю, що він там робив. Я з тиждень жив у містечку, що лежить у долині, вчився читати стародавні книги, споглядав їхні витвори мистецтва. Одного дня я побачив цього марсіанина. Хвилину він стояв на місці, а потім зник. Наступного дня він не прийшов. Я сидів день за днем, вивчаючи стародавні письмена, і ось марсіанин знову почав приходити. Того дня, коли я знайшов ключ до марсіанської мови — вона на диво проста, до того ж існують піктограми, які допомагають її засвоїти, — переді мною став марсіанин і сказав: "Дай мені свої черевики". Я віддав йому черевики, а він сказав: "Дай мені свій мундир і всю одягу". І я дав йому все, що він просив. Тоді він сказав: "Дай мені свій пістолет". І я дав йому пістолет. Тоді він промовив:

"А тепер іди слідом за мною і подивися, що буде". Отож марсіанин пішов у табір, і зараз він тут.

— Я не бачу ніякого марсіанина, — сказав Черок.

— Що ж, дуже шкодую.

Спендер вийняв пістолет. Зброя тихо загула. Перша куля прошила хлопця, що сидів ліворуч, друга влучила того, що сидів праворуч, третя —

того, що в центрі. Кукі з жахом в очах кинувся від вогню й дістав четверту кулю. Він упав у вогонь, і одяг на ньому спалахнув.

Ракета лежала на сонці. Троє мертвих непорушне сиділи за столом, і їжа холола перед ними. Черок мовчки, не вірячи своїм очам, дивився на Спендера.

— Ти можеш піти зі мною, — сказав Спендер.

Черок нічого не відповів.

— Можеш приєднатися до мене, — повторив Спендер.

Врешті до Черока повернулася мова.

— Ти їх убив, — промовив він і з жахом глянув на мертвих.

— Вони заслужили це.

— Ти збожеволів!

— Може, й так. Ти підеш зі мною?

— Піти з тобою? Навіщо! — вигукнув Черок, полотніючи. — Іди геть звідси!

Лице у Спендера скам'яніло;

— Я гадав, ти мене зрозумієш.

— Іди геть! — вигукнув Черок, простягаючи руку до пістолета.

Спендер вистрелив ще раз, востаннє. Черок заляк на місці.

Тепер Спендер похитнувся. Він притулив долоню до спітнілого чола. Подивився на ракету, і враз його пройняв страшний дроз, він поточився. На його обличчі був такий вираз, наче він приходив до тями після гіпнозу, прокидався од важкого сну. Спендер сів.

— Перестань, перестань! — наказував він своєму тілу. Кожна його жилка тремтіла й тіпалась. — Перестань же!

Він зробив страшне зусилля, і тіло перестало тремтіти. Тепер його руки спокійно лежали на колінах.

Спендер устав і вправно пристебнув собі на спину переносний контейнер з продуктами. Рука раптом знову затремтіла, але він твердо сказав: "Ні!" — і тремтіння вщухло. Тоді, незграбно ступаючи, він пішов між гарячими червоними пагорбами. Пішов один.

Розпечене сонце підіймалося вище й вище. Через годину капітан валіз із ракети, щоб узяти собі яєчні з шинкою. Він уже розкрив рота — хотів гукнути тих чотирьох, що сиділи за столом, але спинився, бо відчув слабкий запах порохових газів. Наступної миті він побачив кухаря, що лежав на землі, накривши тілом вогнище. Четверо сиділи за столом, на якому стояв прохолодий сніданок.

За хвилину з ракети вилізли Паркхіл та ще двоє хлопців. Капітан не рухався з місця, втупивши заворожений погляд у мовчазних людей за столом.

— Покличте сюди всіх, — сказав капітан. Він ступив кілька кроків і торкнув рукою Черока. Той похитнувся і впав із стільця. Сонце палало в його наїжаченому короткому чубі, виблискувало на гострих вилицях.

Люди зібралися біля ракети.

— Кого нема?

— Того ж таки Спендера, сер. Бігза ми знайшли в каналі.

— Спендер! — капітан дивився на осяяні сонцем горби. Сонце скривилося в гримасі й вищирило зуби. — Прокляття, — промовив він стомлено. — Чому він не прийшов і не поговорив зі мною?

— Краще б він зі мною поговорив, — закричав Паркхіл, люто блимаючи очима. — Я б вибив кулею його клятий мозок! Їй-богу, вибив би!

Капітан Уайльдер кивнув двом хлопцям.

— Візьміть лопати, — наказав він.

Вони копали могили, обливаючись потом. Від порожнього моря повівав теплий вітер. Він кидав пилюку в обличчя людей, а капітан гортав, читаючи, сторінки Біблії. Коли він згорнув книгу, закутані тіла опустили в ями і засипали піском.

Вони повернулися до ракети, поклацали затворами рушниць, прив'язали на спини товсті в'язки гранат і перевірили, чи легко виймаються з кобур їхні пістолети. Кожному було виділено певний сектор на горбастій місцевості. Капітан віддавав накази, не підвищуючи голосу і не піднімаючи рук, які, мов неживі, звисали вздовж тіла. — Ходімо, — сказав він.

Спендер побачив, як у кількох місцях долини знялися хмарки пилу, і зрозумів, що почалося організоване переслідування. Він відклав тоненьку срібну книгу, яку читав, зручно вмостившись на плескату камені. Аркуші книги були зроблені з тонкого, як цигарковий папір, срібла, заголовні літери розмальовані чорною й золотою фарбами. Книга була з філософії, їй налічувалось принаймні десять тисяч років. Спендер знайшов її в одній віллі.

"Чи варто чинити опір? — міркував він. — Буду сидіти тут і читати, аж поки вони підійдуть і застрелять мене".

Того ранку, коли Спендер убив шістьох чоловік, він ходив душевно спустошений і приголомшений. Далі його занудило, а тепер він відчував якесь дивне умиротворення. Але це почуття почало зникати, відтоді як він побачив хмарки куряви, що їх здіймали переслідувачі, і до нього знову поверталася злість.

Спендер ковтнув холодної води з фляги, що висіла на поясі. Потім підвівся, потягнувся, позіхнув і прислухався до мирної тиші чудової долини. От якби оселитися тут з кількома близькими друзями, які лишилися на Землі, та й прожити все життя в мирі і спокої!

Він узяв книгу в одну руку, в другу — заряджений пістолет і пішов до швидкого струмочка, що дзюркотів по камінню. Роздягнувшись, зайшов у воду, щоб трохи помитися. Він досхочу похлюпався, стоячи посеред струмка, потім одягнувся і знову взяв пістолет.

Стрілянина почалася десь близько третьої години дня. На той час Спендер уже був далеко серед пагорбів. Наздоганяючи його, переслідувачі минули три марсіанські містечка. Над містечками лежали вілли, розкидані, наче ринь, по схилах пагорбів: тут колись сім'ї відпочивали на зеленому моріжку коло струмка. Біля кожної вілли можна було побачити вимощений кахлями басейн, бібліотеку і дворик з фонтаном. В одному з таких басейнів, наповненому дощовою водою, Спендер півгодини поплавав, чекаючи, поки переслідувачі наздоженуть його.

Постріли пролунали, коли він виходив з невеликої вілли. Позаду, футів за двадцять від нього, куля дзьобнула кахлю, і та розсипалася на друзки. Спендер побіг, потім трохи пройшов, ховаючись за невисокими скелями, обернувся й першим же пострілом поклав на місці одного з переслідувачів.

Спендер знав, що скоро вони візьмуть його в кліщі, оточать з усіх боків, коло замкнеться, і він буде в їхніх руках.

"Дивно, чому вони не скористалися гранатами, — думав Спендер. — Мабуть, надто я гарний, щоб пошматувати мене на клапті. Так, певне, гадає капітан. Я потрібен йому лише з одною діркою. Хіба не дивне бажання? Він прагне, щоб я помер красиво. Ніякого бруду. Чому? Бо він розуміє мене. І, розуміючи, ладен ризикувати своїми людьми, аби тільки пробити мені в голові чистеньку дірочку. Хіба не правда?"

Дев'ять-десять пострілів прогрімало підряд. Біля нього застрибали кам'яні скалки. Спендер стріляв через рівні проміжки, часом натискаючи гашетку, навіть не відриваючи погляду від книги, яку весь час тримав перед собою.

Капітан вибіг з гвинтівкою в руках на залиту гарячим сонцем відкриту галявину. Якийсь час Спендер тримав його на мушці, проте не вистрілив. Він одвів пістолет убік і, збивши вершечок скелі, за якою заліг Уайті, почув сердитий окрик.

Раптом капітан зупинився і почав вимахувати білою хусточкою. Він щось сказав своїм людям і пішов угору схилом, поклавши гвинтівку на землю. Спендер, лежачи, стежив за ним, потім схопився на ноги, тримаючи пістолет наготові.

Капітан підійшов і сів на теплий камінь. На Спендера він не дивився.

За мить капітан засунув руку в кишеню сорочки. Спендерові пальці, що стискали пістолет, здригнулися.

— Хочете сигарету? — запитав капітан.

— Дякую, — відповів Спендер і взяв сигарету.

— Дати вогню?

— У мене є свій.

Вони мовчки затягнулися димом.

— Тепло, — промовив капітан.

— Атож.

— Вам тут зручно?

— Цілком.

— Довго думаєте воювати?

— Чоловік на дванадцять мене вистачить.

— Чому ви не повбивали нас усіх сьогодні вранці? Адже ви могли це зробити.

— Знаю. Мене занудило. Я почав убивати людей, але скоро зрозумів, що вони просто дурні і вбивати їх не слід. Та було пізно. Я вже не міг довершити почате, тому й прийшов сюди, де можу ятрити свою злість і сповнюватись рішучістю.

— Вже сповнилися?

— Ще не зовсім. Але й цього досить.

— Навіщо ви це зробили? — спитав капітан, розглядаючи сигарету.

Спендер спокійно поклав пістолет.

— Я побачив, що ми можемо лише мріяти про те, чого досягли марсіани. Вони вже давно зупинилися там, де треба було зупинитися нам років сто тому. Я ходив по їхніх містах і знаю, який це був народ. Я був би радий, якби мав право називати марсіан своїми предками.

— Місто справді гарне, — сказав капітан, киваючи на одне з мертвих міст.

— Не в цьому річ. Так, міста в них хороші. Вони вміли поєднувати мистецтво з життям. У американців ці дві речі завжди існували окремо. Мистецтво тримали десь нагорі, в кімнаті причинного сина. Мистецтв" приймали малими дозами в неділю, часом змішане з релігією. А в марсіан було мистецтво, була релігія, було все.

— Ви гадаєте, вони розуміли їх?

— Ручуся, що розуміли.

— І тому ви почали стріляти в людей?

— Коли я був хлопчаком, батьки взяли в мене в Мехіко-сіті. Я завжди пам'ятатиму, як повадився там мій батько — зарозуміло й пихато. І моїй матері тамтешні люди не подобались, тому що вони були смагляві й не завжди охайні. Сестра ж взагалі майже ні з ким не розмовляла. Лише мені вони подобались. Отож в уяві я вже бачу, як батько з матір'ю приїздить на Марс, бачу, як вони тут поведуться — так само зарозуміло. Для середнього американця все чуже нікуди не годиться. Немає чікагської марки — отже, погане. Гидко навіть згадувати! О боже, як гидко! А візьміть війну. Ви ж чули, які промови виголошують у конгресі. Вони сподіваються, якщо все буде гаразд, побудувати на Марсі три атомні дослідні центри з складами атомних бомб. А це означає, що Марсу настав кінець: всі оці чудеса будуть сплюндровані.

Капітан мовчав.

— А потім почнуть діяти інші сили. Прибудуть шукачі корисних копалин і шукачі нових земель. Ви пригадуєте, що сталося з Мексікою, коли з Іспанії прийшов Кортес зі своїми хорошими любими друзями? Ці зажерливі лицемірні фанатики знищили цілу цивілізацію. Історія ніколи не простить цього Кортесові.

— Але ви самі сьогодні діяли всупереч моральним нормам, — зауважив капітан.

— А що я мав робити? Починати з вами дискусію? Я один проти зажерливої зграї всемогутніх шахраїв, які керують нами на Землі. Вони шпурлятимуть тут свої паршиві атомні бомби, гризтимуться за бази, готуватимуть війни. Невже їм мало однієї планети? Ні, їм ще кортить наплювати в кашу сусідові. А наші простодушні базіки! Коли я потрапив сюди, то відчув, що звільнився не лише від їхньої так званої культури, а й від їхньої етики та звичаїв. Я гадав, що остаточно вирвався з їхнього кола. Залишалося тільки повбивати вас і жити далі справді людському.

— Але план виявився нереальним, — сказав капітан.

— Так. Застреливши останнього з тієї п'ятірки, я виявив, що зовсім не став іншою істотою, марсіанином. Я не міг враз відкинути все, чого мене вчили на Землі. Але тепер я знову відчуваю в собі рішучість. Я вас таки повбиваю-усіх. Це затримає наступну ракетну подорож на добрих п'ять років. Адже інших ракет, крім цієї, вже немає. Там, на Землі, почекають років зо два, і, не одержавши від вас жодної звістки, почнуть готувати нову космічну подорож. Але будувати таку саму ракету не наважаться. Новий корабель будуватимуть удвоє довше і споруджувати його почнуть лише після того, як конструктори виготовлять із сотню експериментальних моделей, щоб застрахуватися від ще однієї невдачі.

— Маєте рацію.

— В іншому випадку, якщо ви щасливо повернетесь, ваша доповідь наблизить масові вторгнення на Марс. Коли мені поталанить, я проживу років до шістдесяти. Я зустрічатиму кожну експедицію, що приземлиться на Діарсі. Сюди щороку прибуватиме не більше одного корабля, екіпаж якого не перевищуватиме двадцяти чоловік. Я потоваришую з новоприбулими, пояснивши, що наша ракета загинула од вибуху, — я маю намір висадити її в повітря цього ж тижня — а потім їх повбиваю, всіх до одного, як і вас. Протягом півстоліття Марс буде в безпеці. А з часом люди, може, відмовляться од своїх спроб. Згадайте, як вони глузували з ідеї побудувати цепелін, бо кожний новий корабель падав, охоплений полум'ям.

— Ви все зважили, — визнав капітан.

— Атож.

— Проте сила на нашому боці. За годину ми вас оточимо і знищимо.

— Я знайшов тут підземні переходи і житиму в схованці, її ви ніколи не знайдете. На кілька тижнів я зникну. Поки ви не послабите пильності. А тоді вийду й перестріляю вас одного за одним.

Капітан похитав головою.

— Розкажіть-но мені про їхню цивілізацію, — промовив він, махнувши рукою на гірські міста.

— Вони вміли жити в злагоді з природою. Вони не прагнули будь-що відмежуватися від тварин. А саме цієї помилки ми допустилися після появи теорії Дарвіна. Ми радісно кинулися йому в обійми, йому та Гекслі з Фрейдом. А потім виявилось, що Дарвіна не приліпиш до нашої релігії. Нам принаймні здавалося так. Ми були дурні. Спробували потіснити Дарвіна, Гекслі й Фрейда. Але вони не піддавалися. Тоді ми з дурного розуму накинулись на релігію. І чого ж ми досягли? Ми втратили віру і

почали роздумувати, навіщо живемо на світі. Якщо мистецтво є лише витвір наших розбитих бажань, якщо релігія є лише самообман, то навіщо ж тоді життя? Досі віра завжди давала відповіді на всі запитання. Але після Дарвіна й Фрейда її викинули на смітник. Ми були й лишаємося заблуканими людьми.

— Виходить, що ці марсіани — люди, які знайшли істину?

— Саме так. Вони вміли сполучати науку з релігією, і ті існували поряд, не заперечуючи одна одну, а збагачуючи.

— Це звучить ідеально.

— Так воно й було. Я залюбки показав би вам, як марсіани все це робили.

— Мене чекають люди.

— Це забере не більш як півгодини. Скажіть їм про це, сер.

Капітан якусь мить вагався, потім підвівся і гукнув своїм, щоб вони почекали.

Спендер повів його в марсіанське селище, збудоване з прекрасного прохолодного мармуру. На будинках були широкі фризи з зображеннями красивих тварин та жовторуких символів сонця, статуї чоловіків і жінок, а також схожих на биків тварин та величезних собак з людськими обличчями.

— Ось вам відповідь, капітане.

— Не розумію.

— Марсіани відкрили таємницю життя, спостерігаючи тварин. Тварина не допитується, що таке життя. Вона живе. І живе задля самого життя, втішається ним. Бачите — знову й знову статуї, символи тварин.

— Вони схожі на поганські символи.

— Навпаки, це символи бога, символи життя. Колись давно людина і на Марсі стала занадто мудрою. Та марсіани збагнули, що виживуть лише тоді, коли перестануть домагатися відповіді на одвічне запитання: навіщо жити? Життя, прекрасне життя саме по собі — було відповіддю. Марсіани зрозуміли, що запитання: "Навіщо взагалі жити?" — постає в кульмінаційний період війн та зневіри саме тоді, коли на нього немає відповіді. Але як тільки знову починається поступ цивілізації, а війни припиняються, це запитання під новим кутом зору виявляється безглуздом. Життя стає прекрасним і не викликає суперечок.

— Слухаючи вас, я починаю думати, що марсіани були дуже наївні.

— Лише тоді, коли це мало сенс. Вони облишили спроби все знищити й усе принизити. Вони злили в одне релігію, мистецтво й науку, бо в своїй основі наука — не тільки дослідження чуда, якого нам ніколи не пояснити, а мистецтво — тлумачення цього чуда. Вони ніколи не дозволяли науці придушити естетичне й прекрасне. Адже тут уся справа в тому, як сприймати те чи інше явище. Землянин, наприклад, міркує: "В цій картині кольору насправді не існує. Науковець може довести, що колір — це лише певний порядок розміщення найдрібніших часток певної речовини для відбиття світла. Отож насправді колір не є частиною речі, на яку я зараз дивлюся". А значно розумніший марсіанин сказав би: "Це гарна картина. Вона — творіння рук і розуму натхненної людини. Її ідею й кольори було запозичено з життя. Прекрасна річ".

Запала мовчанка. Сидячи під гарячим полудневим сонцем, капітан зацікавлено озирнув мовчазне селище, що немовби випромінювало прохолоду.

— Я хотів би жити тут, — озвався він.

— Можете жити, якщо хочете.

— Ви пропонуєте це тільки мені?

— А хіба хтось із ваших підлеглих здатен оцінити всі ці скарби? Вони непоправні циніки, їх уже не перевиховаєш. Нащо вам вертатися до них? Щоб жити так, як живуть "порядні люди"? Щоб купити собі вертоліт, "такий, як у Сміта"? Щоб найкращою музикою для вас стало бряжчання монет? Он там, у внутрішньому дворіку вілли, є записи марсіанської музики, зроблені принаймні п'ятдесят тисяч років тому, їх і досі можна програвати. Ви могли б слухати цю музику. Тут є книги. Я вже читаю їх. Ви теж могли б читати.

— Все це дуже привабливо, Спендере.

— Але ви не залишитесь?

— Ні. Дякую за запрошення.

— І ви, звичайно, самі не погодитесь дати мені спокій. Я буду змушений вас повбивати.

— Ви оптиміст.

— Я знаю, за що борюся і нащо живу, тому я сильніший. Зараз у мене є те, що дорівнює релігії. Це вчення, як дихати по-новому. І як лежати на сонці, всотуючи його промені всім тілом. І як слухати музику, як читати книги. А що може дати ваша цивілізація?

Капітан переступив з ноги на ногу і похитав головою.

— Я шкодую, що все так сталося. Дуже шкодую.

— Я теж. Мабуть, краще відвести вас назад, щоб ви могли розпочати наступ.

— Що ж, відведіть.

— Капітане, вас я не вб'ю. Усіх, крім вас.

— Що таке?!

— Я з самого початку вирішив.

— Ну, знаєте...

— Усі, крім вас. Коли вони будуть мертві, може, ви передумаєте.

— Ні, — сказав капітан. — У мені все-таки тече земна кров. Вам довелося б тримати мене під наглядом.

— Навіть коли станеться так, що ви залишитесь тут назавжди?

— Смішно сказати, але навіть тоді. Не знаю чому. Не думав над цим. Ну, от ми й прийшли. — Вони підходили до місця їхньої зустрічі. — Ходімо зі мною, Спендере. Це моя остання пропозиція.

— Ні, дякую, — відповів Спендер, простягаючи на прощання руку. — Маю до вас прохання. Якщо ви переможете, зробіть мені одну послугу. Вживіть усіх можливих заходів, щоб припинити плюндрування цієї планети принаймні на п'ятдесят років, поки археологи виконають свою роботу.

— Гаразд.

— І ще одне — якщо це хоч трохи допоможе вам, згадуйте про мене як про страшного дивака, що одного літнього дня зовсім збожеволів. Вам буде трохи легше.

— Подумаю над цим. Бувайте, Спендере. Щасти вам.

— Чудний ви, — сказав Спендер, коли капітан уже рушив назад.

Закурені люди вирячилися на капітана, немовби несподівано уздріли давно загублену річ. А він мружився на сонце і важко дихав.

— У вас є що випити? — нарешті спитав він. Відчувши в руці чиюсь прохолодну флягу, подякував і притулив її до губів. — Усе гаразд. Бережіть себе. Часу досить. Втрати мені не потрібні. Вам доведеться його застрелити. Він не погодився піти зі мною. Якщо можна, зробіть це чисто. Кінчайте одним пострілом.

— Я виб'ю його клятий мозок, — сказав Сем Паркхіл.

— Ні, стріляти в груди, — сказав капітан.

Перед його очима постало сильне вольове обличчя Спендера.

— Виб'ю паскудний мозок, — повторив Паркхіл.

Капітан рвучко простягнув йому флягу.

— Ви чули, що я сказав. У груди.

Паркхіл пробурмотів щось собі під ніс.

— Ну, що ж, — сказав капітан.

Вони знову розтяглися по місцевості, йшли повільно, потім бігли, потім знову йшли гарячими схилами пагорбів де траплялися несподівані прохолодні гроти, що пахли мохом, і несподівані згубні відкриті місця, що пахли розпеченим камінням.

"Яка мука бути хитромудрим, — думав капітан, — коли знаєш, що ти не мудрий і коли не хочеш бути хитрим. Доводиться підкрадатися, винаходити плани й пишатися перед самим собою. Ненавиджу отак запевняти себе, що я дію правильно, в той час як насправді я зовсім не певний цього. Хто ми такі? Більшість? Чи це ж відповідь? Більшість завжди права, хіба ні? Завжди-завжди, і ніколи не буває так, що вона схибить, хай хоч трошечки, але схибить? Не схибить жодного разу за десять мільйонів років? Що таке ця більшість, і хто до неї належить? І що вони думають, і як вони знаходять той шлях, і чи змінюються вони, і як, чорт забирай, потрапив я до цієї клятої більшості? Я не відчуваю задоволення. Що це — кластрофобія, страх перед натовпом чи здоровий розум? Чи може одна людина бути права, в той час як увесь світ вважає правим себе? Краще не думати про це. Буду повзти і натискати гашетку. Раз і ще раз!"

Люди бігли, припадали до землі, знову бігли, спочивали навпочіпки в затінку, вишкіряли зуби, відсапуючись, бо повітря було розріджене, бігти було важко, і їм доводилося сидіти щоразу хвилин по п'ять, хрипко дихаючи, бачачи перед собою чорні плями, хапаючи рідке повітря. Потім вони схоплювались, піднімали свої рушниці і пробивали в рідкому літньому повітрі лункі вогненні дірки.

Спендер залишався на місці і теж стріляв час від часу.

— З твоєї довбешки тільки бризки полетять? — горлав Паркхіл, біжачи вгору схилом.

Якусь мить капітан цілився з рушниці в Сема Паркхіла. Потім, жахнувшись, враз опустил зброю. "Що це зі мною?" — запитав він,

дивлячись на свою обм'яклу руку і на гвинтівку. Ще мить — і він би застрелив Паркхіла. В спину.

— О боже, допоможи мені!

Коли він звів погляд, Паркхіл ще біг, потім упав на землю й заліг.

Рухливий ланцюжок людей вигнувся дугою — Спендера брали в кліщі. Він лежав виснажений на вершині пагорба за двома каменями, хапаючи ротом розріджене повітря, мокрий од поту. Капітан бачив ті два камені. Між ними була щілина дюймів на чотири — досить, щоб пробити Спендерові груди.

— Гей, ти! — гукнув Паркхіл. — Ось тобі льодяник у макітру!

Капітан Уайльдер завмер. "Та ну ж бо, Спендере, тікай, — думав він. — Тобі лишилося всього кілька хвилин для втечі. Сховайся, а потім знову вийдеш. Ти ж казав, що так зробиш, то чого ж ти чекаєш! Іди в тунелі, які ти знайшов, щезни там, живи місяці, роки, читаючи свої прекрасні книги, купаючись у басейнах храмів. Тікай, чоловіче, поки не пізно".

Але Спендер не рухався.

— Що з ним сталося? — запитав капітан.

За хвилину капітан узяв свою гвинтівку. Він подивився на своїх людей, які перебігали схилом і час від часу залягали, глянув на вежі чепурного марсіанського селища, що височіли на тлі ясного неба, ніби різьблені шахові фігури. Потім знову побачив два камені і широку щілину між ними.

Паркхіл, люто репетуючи, поривався вперед.

— Ні, Паркхіле, — мовив капітан. — Тобі я цього не можу дозволити. Іншим теж. Нікому з вас не дозволю. Я сам це зроблю.

Він звів гвинтівку і націлився. "Чи моє сумління буде чисте? — думав він. — Чи правильно, що це роблю саме я? Так, правильно. Я знаю, що роблю і навіщо, я роблю правильно, бо зважаю себе правим. Сподіваюся, що й надалі, все життя робитиму так, як велить сумління".

Він кивнув головою Спендерові.

— Тікай, — гукнув він голосним шепотом. — Даю тобі ще тридцять секунд. Тридцять секунд!

На руці цокотів годинник. Капітан стежив за секундною стрілкою. Хлопці перебігали, щоразу наближаючись. Спендер не рухався. Цокання годинника голосно відлунювало в капітанових вухах.

— Ну ж бо, Спендере, тікай! Тридцять секунд минуло.

Капітан глибоко вдихнув і натиснув гашетку. З каменя знялася легенька хмарка пилу. І все. За пагорбами завмерла луна.

Капітан підвівся і гукнув своїм людям:

— Він мертвий.

Йому повірили не зразу, їм не видно було щілини між каменями. Вони бачили, як капітан побіг угору і вирішили, що він або дуже хоробрий, або збожеволів.

Через якийсь час вони пішли слідом за ним, скупчилися біля тіла, і хтось запитав: "У груди?"

Капітан глянув на землю.

— У груди, — сказав він і помітив, як камінь під Спендером змінив свій колір. — Хотів би я знати, чого він чекав. Хотів би я знати, чому він не втік, адже він мав намір утекти. Чому він залишився і дав себе вбити?

Спендер лежав, стискаючи в одній руці гвинтівку, а в другій — срібну книгу, яка виблискувала на сонці.

"Може, причина цього — я, — думав капітан. — Може, він зробив це тому, що я не схотів поступитися? Може, Спендер не хотів, не міг убити мене? Може, я не такий, як оці люди? Чи не це було причиною? Чи не вважав він, що на мене можна звіритися? Він повірив у мене".

Капітан сів навпочіпки біля німого тіла.

"Я мушу всім своїм життям виправдати його віру, — думав він. — Тепер я не можу його зрадити. Коли він вважав, що я розумію його, і через це не зміг убити мене, то я мушу тепер зробити все, щоб виправдати його віру. Тепер я — Спендер, але я зопалу не вистрелю. Я зовсім не стрілятиму, не вбиватиму. Я діятиму спільно з людьми. І він не міг убити мене, бо я — це він у трохи зміненому вигляді".

Капітан відчував, як сонце пече йому в потилицю. Він почув свої власні слова: "Якби ж то він прийшов до мене й поговорив про це зі мною, перш ніж почав стріляти, ми б з ним якось дійшли згоди".

— Якої згоди? — обізвався Паркхіл. — Якої згоди ми могли б дійти з таким, як він?

Над Марсом дзвеніла піснею спека, її спів лунав у скелях і в блакиті неба.

— Гадаю, ви маєте рацію, — сказав капітан. — Ми ніколи б не змогли порозумітися. Спендер і я, може, й змогли б. Але Спендер і ви, та й усі інші — ніколи. Зараз він щасливіший. Дайте мені ковтнути з вашої фляги.

Сам капітан запропонував, щоб могилою Спендера став порожній саркофаг, який вони знайшли на стародавньому марсіанському кладовищі. Склавши Спендеру руки на грудях, вони поклали його в срібну скриню. Останнє, що вони бачили, було його спокійне, умиротворене обличчя.

Люди постояли хвилину в склепі.

— Гадаю, вам буде корисно час від часу згадувати Спендера, — сказав капітан.

Вони вийшли зі склепу й зачинили мармурові двері.

Наступного дня Паркхіл вправлявся у стрільбі серед одного мертвого марсіанського міста, влучаючи в кришталеві вікна і збиваючи вершечки тендітних шпилів. Капітан застукав Паркхіла на гарячому і вибив йому зуби.

СЕРПЕНЬ 2001. ПОСЕЛЕНЦІ

На Марс прийшли земляни.

Вони летіли сюди тому, що чогось боялися або нічого не боялися, що були щасливі або нещасливі, що прагнули стати першими поселенцями або нічого не прагнули. Кожен мав свої причини летіти на Марс. Вони залишали поганих дружин, або погану роботу, або погані міста;

вони летіли, щоб знайти щось, або покинути щось, або здобути щось, викопати щось, або поховати щось. Вони прибували, плекаючи дрібні мрії,

або великі мрії, або й без ніяких мрій. Адже палець на чотириколірному урядовому оголошенні закликав на вулицях багатьох міст:

У НЕБІ ДЛЯ ВАС Є РОБОТА: ПОБУВАЙТЕ НА МАРСІ! — і люди зголошувалися спочатку лише одиницями й десятками, бо більшість космічних мандрівників страждала на тяжку хворобу, яка починалася ще до того, як ракета зникала в зоряному безмежжі. Хвороба називалася самотністю. Коли ви бачили, як ваше рідне місто зменшується до розмірів кулака, потім до розмірів яблука, нарешті стає завбільшки з макове зернятко і зникає за вогняним хвостом ракети, у вас з'являлося відчуття, ніби ви ніколи не народжувалися на світ, ніби міста взагалі не існувало, а навколо лише темна порожнеча і немає нічого знайомого, лише кілька чужих людей поряд з вами. А коли штат — Іллінойс, Айова, Міссурі чи Монтана — зникав під морями хмар, і особливо коли Сполучені Штати ставали туманним острівцем і вся планета Земля перетворювалась на бейсбольний м'ячик, пошпурений у простір, тоді ви почували себе зовсім самотніми, блукаючи космічними лугами, шукаючи дороги до того, що не могли собі уявити.

Отож не було нічого незвичайного в тому, що перших людей було мало. Однак процент новоприбулих невпинно зростав. Цифри приносили розраду. Але першим Самотнім довелося все витримати самим...

ГРУДЕНЬ 2001. ЗЕЛЕНИЙ РАНОК

Коли зайшло сонце, він сів біля стежки й зготував скромну вечерю. Дослухаючись до тріскотіння вогню, клав їжу в рот і задумливо жував її. Цей день не відрізнявся од тридцяти попередніх: зранку чоловік викопав багато акуратних ямок, покидав у них насіння й полив водою з каналів, що виблискували на сонці. Тепер, коли його тендітне тіло налилося свинцевою втомою, він лежав на землі, стежачи, як небо міниться всіма відтінками темряви.

Його звали Бенджамін Дріскол, йому минув тридцять один рік. Він мріяв про те, щоб весь Марс вкрився деревами, зазеленів листям, яке подарує людям повітря, і з кожним літом буйнішатиме й буйнішатиме. Гарячого літа дерева даватимуть містам прохолоду, холодної зими затримуватимуть пронизливі вітри. Дерево... Воно утворює затінок, дарує смачні плоди або стає дитячим царством — цілий небесний світ, де можна лазити, гратися, висіти на руках... Архітектурний витвір, що дає їжу й радість, — ось що таке дерево. Але насамперед дерево — це свіже, густе повітря для легенів і тихий шелест для слуху, що заколисує вночі, коли лежиш у білосніжній постелі.

Він лежав і слухав, як темна земля збирається з силами, чекаючи сонця, дощів, яких нема та й нема... Припавши вухом до землі, він слухав ходу прийдешніх років, він бачив в уяві, як зеленими паростками підводиться посаджене сьогодні насіння, як гілки пориваються в небо, чіпляються за нього, і весь Марс стає сонячним гаєм, радісним плодоносним садом.

Рано-вранці він устане разом з малим сонцем, що повільно підніматиметься між хвилястих пагорбів, за кілька хвилин проковтне сніданок, що відгонитиме димком, і, затоптавши присок від багаття, рушить далі з рюкзаком за плечима, випробовуючи дорогою ґрунт, копаючи, садовлячи насіння або саджанці; притоптавши легенько розпушену землю і поливши її, піде далі, посвистуючи, позираючи на чисте небо, яке щохвилини теплішатиме.

— Тобі потрібне повітря, — звернувся він до нічного вогнища. Вогонь — рожевощокій, жвавий товариш, який жартома може вкусити тебе за палець, який дрімає поруч протягом довгої стуленої ночі, мружачи сонні рожеві очі. — Нам усім потрібне повітря. На Марсі повітря рідке. Тут так швидко стомлюєшся. Живеш, наче на вершинах Анд, у Південній Америці. Вдихнеш і нічого не відчуєш. Ніяк не надихаєшся.

Він помацав грудну клітку. Яка широка стала вона за тридцять днів! Доведеться розвивати легені, щоб можна було вдихати більше повітря. Або садити дерева.

— Зрозумів, нащо я тут? — промовив він. — У школі нам розповідали про Джонні Яблучне Зерня, який ходив по Америці і саджав яблуні. Що ж, я роблю більше. Я саджу дуби, в'язи і клени, всі породи дерев: і осики, і кедри, й каштани. Замість того, щоб вирощувати лише фрукти для шлунка, я вирощую повітря для легень. Коли через багато років ці дерева стануть дорослими, подумати лише, скільки вони дадуть кисню!

Він пригадав день прибуття на Марс. Як і тисячі інших людей, він вслухався в тихий марсіанський ранок і думав: "Чи зможу я тут жити? Що я робитиму? Чи знайдеться тут для мене діло?"

Потім він знепритомнів.

Хтось підніс йому до носа пляшечку з нашатирем, він кашлянув і розплющив очі.

— Все буде гаразд, — сказав лікар.

— Що сталося?

— Повітря дуже розріджене. Дехто зникає. А вам, на мою думку, краще повернутися на Землю.

— Ні! — Він сів і майже зразу відчув, як потемніло йому в очах і Марс двічі перевернувся під ним. Його ніздрі розширились, і він примусив легені ковтати ніщо. — Я звикну! Мені треба лишитися тут!

Потім він лежав сам, страшно, мов риба на піску, роззявляючи рота... "Повітря, повітря, повітря, — думав він. — Мене відсилають назад через те, що тут мало повітря". Він повернув голову, щоб побачити марсіанські

пагорби й долини. Придивився і відразу помітив, що там не було жодного дерева — жодного, скільки сягало око! Навколо земля, чорна родюча земля, але на ній нічого не було, навіть трави... "Повітря, повітря". Ні на вершинах пагорбів, ні під ними, в затінку, ні навіть біля струмочків — жодного дерева, жодної зеленої стеблини!

рішення народилося не в мозкові, а в легенях та горлянці. І він враз підвівся, немовби вдихнув раптом чистого кисню. Дерев а й трава! Він подивився на свої руки, перевернув їх догори долонями. Він садитиме дерева й траву. Це буде його робота — боротися проти того, що заважає йому залишитися тут. Він вестиме свою "садову" війну з Марсом. Планету вкривав древній ґрунт, марсіанські рослини прожили стільки тисячоліть, що вимерли від старості. А що, коли привезти нові види? Земні дерева: гіллясті мімози і плакучі верби, магнолії і пишні евкаліпти. Що тоді? В цьому ґрунті повинні лежати величезні незаймані мінеральні багатства.

— Дозвольте мені встати! — закричав він. — Мені треба побачити Координатора!

Цілий ранок проговорили вони з Координатором про те, які рослини із зеленим листям могли б рости в цьому ґрунті. Початку організованого насадження дерев треба було чекати місяці, якщо не роки. Досі продовольство приставляють із Землі замороженим. Лише деякі громади вирощували хлорелу.

— Отже, поки що, — сказав Координатор, — будете діяти самі. Дістанемо що можна з насіння, а також деяке знаряддя. Зараз скрутн о з місцем на ракетах, і оскільки перші наші поселення — це гірські селища, то, боюсь, ви не зустрінете великого співчуття...

— Але ви дозволите мені?

Йому дозволили і видали мотоцикл з коляскою. Наповнивши коляску насінням і саджанцями, він виїхав у пустельну долину, залишив машину і рушив далі пішки.

Це було тридцять днів тому, і відтоді він жодного разу не озирнувся назад. Озирнутися — значить завдати серцю болю. Стояла надто суха погода, і навряд щоб насіння проросло. Цілком можливо, що весь цей похід, це безупинне нагинання й копання виявиться маркою роботою. Він дивився просто себе, прямуючи сонячною широкою долиною далі й далі від Першого Міста, чекаючи приходу дощів.

Дріскол натягнув на плечі ковдру: над сухими горами купчилися хмари. Він відчував, як нагріті сонцем горби випромінюють тепло в морозяну ніч, і думав про жирний і чорний, мов сажа, ґрунт, такий чорний і лиснячий, що, здавалося, він от-от заворушиться й поповзе у тебе на долоні, родючий ґрунт, з якого виростуть велетенські стебла квасолі, а потім із стиглих стручків падатимуть униз, гупаючи об землю, величезні важкі зерна.

Вогонь затріпотів і сховався в сонний присок. Повітря затремтіло: десь далеко прогуркотів велетенський віз. Грім! Враз запахло вологою. "Сьогодні вночі, — подумав він і виставив руку, чи не йде дощ. — Сьогодні вночі".

Щось поповзло у нього по лобі, і він прокинувся. Крапля збігла вздовж носа на губи. Ще одна вдарила в око й затуманила зір. Третя розбилась об підборіддя. Дощ!

Прохолодний, тихий, легкий, він сіявся з високості, дорогоцінний еліксир, що пахнув чарами, зірками і повітрям. а на смак скидався на старий херес.

Дощ!

Він сів, ковдра сповзла на ноги, і його синя сорочка взялася темними плямами. Краплини дедалі важчали. Здавалося, немов по вогнищу танцювала невидима тварина, аж поки вогонь перетворився на сердитий дим.

Дош! Величезне чорне склепіння раптом розкололося, і сині уламки упали вниз. Він побачив десять мільярдів дощових кришталіків, які на мить завмерли в повітрі, щоб їх міг сфотографувати електричний фотограф. І — темрява й вода.

Він змок як хлющ, проте підставляв краплям усміхнене обличчя, навіть не заплющуючи очей. Він заплескав у долоні, підвівся і почав ходити навколо свого маленького табору. Була година ночі.

Дош лив дві години, а потім перестав. На небо вийшли вмиті зорі, ясніші, ніж будь-коли.

Переодягнувшись у сухий одяг, що зберігався в целофановому мішечку, містер Бенджамін Дріскол ліг і заснув щасливий.

Між пагорбами повільно сходило сонце. Воно кинуло на землю жмут проміння й розбудило містера Дріскола.

Він полежав якусь мить, перш ніж устати. Довгий місяць він працював під гарячим сонцем, терпляче ждучи цього дня, і тепер, схопившись на ноги, обернувся, нарешті, обличчям туди, звідки прийшов.

Ранок був зелений!

Скільки сягало око, скрізь проти неба зеленіли дерева. Не одне дерево, не два, не десяток, а тисячі. Тисячі дерев, які він посадив, опускаючи в землю насіння і саджанці. І не малі деревця, не тоненькі, ніжні пагони, а велетенські, могутні дерева — зелені-презелені, великі, крислаті й пишні, із сріблястим листям. Деревата щось шепотіли, довгі

ряди дерев на схилах пагорбів: цитринові дерева, липи, секвойї і мімози, дуби і в'язи, осики, вишні, клени, ясени, яблуні, апельсинові дерева, евкаліпти, — підхльоснуті буйним дощем, вигодувані чужим чародійним ґрунтом. У нього на очах тяглося вгору нове гілля, розпукувалися бруньки.

— Просто неймовірно! — вигукнув Бенджамін Дріскол.

Але долина й ранок зеленіли.

А повітря!

Кругом, ніби течія гірської річки, струмувало свіже повітря, кисень, що його видихала зелень дерев. Здавалося, око бачить, як він мерехтить угорі кришталевими хвилями. Кисень, свіжий, чистий, зелений, прохолодний кисень перетворив долину на дельту ріки. Ще мить, і в селищі розчиняться навстіж усі двері, люди вибіжать назустріч чуду, вдихатимуть повітря на повні груди, їхні щоки порожевіють, оживуть легені, частіше почнуть битися серця, і втомлене тіло саме піде в танок.

Містер Бенджамін Дріскол глибоко вдихнув зелене вологе повітря й зомлів.

Поки він опритомнів, п'ять тисяч нових дерев потяглися до жовтого сонця.

ЛЮТИЙ 2002. САРАНА

Ракети палили зелені луги, перетворювали дерева на вугіль, воду на пару, камінь на магму, пісок та кварц на скло, що лежало скрізь, наче розбите дзеркало, відбиваючи картини вторгнення. Ракети звучали, як барабани, що б'ють уночі. Ракети прилітали, мов сарана, кружляючи роями й сідаючи в квіти рожевого диму. А з ракет вибігали люди з молотками в руках, щоб перекувати чужий світ, надати йому звичної для

їхніх очей форми, вибити з нього все незнайоме. З рота в них стриміли цвяхи, і вони скидалися на сталевозубих хижаків. Вони раз у раз випльовували цвяхи в мозолясті долоні, споруджуючи каркаси котеджів, квапливо настиляли дахи, щоб сховатися від моторошного світла зірок, вішали на вікна зелені фіранки, щоб відгородитися од ночі. А коли теслярі, скінчивши роботу, поспішали далі, приходили жінки з горщиками квітів, ситцем, каструлями і здимали гармидер, щоб відігнати тишу, яка чатувала за дверима та запнутими вікнами.

За шість місяців на голій планеті з'явився десяток містечок з вулицями, освітленими шиплячими неоновими трубками та жовтими електричними ліхтарями. Загалом близько дев'яноста тисяч людей прибуло на Марс, а ще більше на Землі пакували свої манатки...

СЕРПЕНЬ 2002. НІЧНА ЗУСТРІЧ

Перш ніж виїхати на сині пагорби, Томас Гомец зупинився біля самотньої бензоколонки, щоб заправити машину.

— Нуднувато тут самому, голубе? — запитав Томас.

— Нічого, — відповів старий, витираючи вітрове скло невеликої вантажної машини.

— Як же тобі Марс, голубе?

— Подобається. Тут завжди щось нове. Коли я потрапив сюди минулого року, то вирішив нічого не чекати, нічого не просити й ні з чого не дивуватися. Треба забувати Землю й роздивлятися, що це за місце і як воно тут. Сама тутешня погода, як на мене, кумедна штука. Це марсіанська погода. Вдень спека, як у пеклі, вночі пекельний холод. А взагалі цікаво: квіти зовсім інші, і дощ зовсім інший. Я прилетів на Марс, щоб відпочити тут нарешті, а я хочу спочивати в такому місці, де все зовсім інше, ніж у нас. Старому просто необхідно міняти оточення.

Молодь не хоче розмовляти з ним, а із старими йому нудно. Отож я й вирішив — найкраще знайти таке місце, де тільки розплющиш очі, і вже бачиш щось цікаве й незвичне. Тому я придбав оцю колонку. Коли тут буде забагато клопоту, я переберуся на якусь стару дорогу, де менше їздять, щоб заробляти на шматок хліба і мати час роздивлятися навколо.

— Правильно міркуєш, голубе, — сказав Томас, тримаючи засмагли руки на кермі. Настрій у нього був чудовий. Десять днів підряд попрацював він в одній з нових колоній, а зараз мав два вільні дні і їхав на вечірку.

— Мене вже нічого не дивує, — вів далі старий. — Я тільки дивлюся й роблю висновки. Якщо людина не може прийняти Марс таким, як він є, то краще хай вертається на Землю. Все тут чудернацьке: ґрунт, повітря, канали, тубільці (я ще їх не бачив, але чув, що вони є десь поблизу), годинники. Навіть мій годинник поводить дивно. Навіть час тут чудернацький. Іноді мені здається, наче я тут сам-один і на всій планеті, крім мене, немає жодної людини. Я тоді можу заприсягтися, що це справді так. Часом я відчуваю себе восьмирічним хлопцем, тіло моє немовби стискається, а все навколо виростає. Що й казати, це хороше місце для старого. Я тут завжди на сторожі й завжди щасливий. Знаєш, на що схожий Марс? Він схожий на одну річ, яку мені подарували на різдво сімдесят років тому — не знаю, чи доводилося тобі мати таку. Вона називалася калейдоскоп: така собі рурка, а всередині кристали, намистинки, шматочки кольорового скла. Тримаєш її проти сонця, дивишся, обертаєш поволі, а тобі аж дух забиває, так красиво! От і Марс. Милуйся ним. Нехай він лишається такий, який є. Мати божа. А чи знаєш ти, що оце шосе марсіани побудували більш як шістнадцять століть тому? З тебе один долар і п'ятдесят центів. Дякую і на добраніч!

Томас поїхав далі стародавнім шосе, усміхаючись сам до себе.

Довга дорога мчала крізь темряву й гори. Він тримався за кермо, час від часу простягаючи руку до бляшанки з харчами, щоб узяти цукерку. Годину він мчав порожнім шосе: жодної машини, жодного вогника, тільки

дорога під ним, тільки мотор гуде, а навколо Марс — тихий-тихий. Марс був завжди тихий, але цієї ночі особливо. Поряд тяглися пустелі й порожні моря, і гори погойдувались проти зоряного неба.

Цієї ночі в повітрі пахло Часом. Томас посміхнувся.

Оце цікаво! Чим може пахнути Час? Пилом, годинниками й людьми. А коли подумати над тим, як звучить Час, то дійдеш висновку, що він звучить, наче струмок у темній печері, мов чиїсь крики, мов стукіт грудок, які падають на віко порожньої скрині, наче дощ. А який у Часу вигляд? Час схожий на сніг, що безгучно падає в чорну кімнату, або на німий фільм, який демонструється в античному амфітеатрі: сто мільярдів облич падають униз, у ніщо, наче новорічні повітряні кулі. Ось який запах, вигляд і голос має Час. А цієї ночі — Томас вистромив руку за вікно кабіни — цієї ночі можна майже відчувати його на дотик.

Він вів машину між пагорбами Часу. В нього заболіла шия, і він сів рівно, дивлячись вперед.

В'їхавши у мертве марсіанське містечко, він спинив машину, і тиша оточила його. Сидів, затамувавши подих, і споглядав білі будівлі при місячному світлі. Століттями безлюдні. Вивершені, бездоганні витвори мистецтва — в руїнах.

Він знову ввімкнув мотор і проїхав ще з милю, а тоді знову став, вийшов із кабіни і, захопивши свою бляшанку з харчами, пішов на невеликий пагорб, звідки можна було охопити поглядом те закурене містечко. Відкрив термос, налив собі кави. Повз нього пролетів нічний птах. Настрій був гарний, на душі спокійно.

Хвилин за п'ять пролунав якийсь звук. Щось рухалося між пагорбами, за поворотом стародавнього шосе блиснуло тьмяне світло, почулося дзижчання.

Томас поволі обернувся, тримаючи в руці чашку.

Поміж пагорбів з'явилася дивна річ.

Це була машина, схожа на жовто-зелену комаху, яка граціозно мчала по шосе крізь холодне повітря. Незліченні тьмяні зелені діаманти мерехтіли на всьому її корпусі, тисячами очей блищали червоні самоцвіти, її шестеро ніг цокотіли по стародавньому шосе, наче завмираючий ріденький дощ, а ззаду сидів марсіанин, дивлячись згори на Томаса розтопленим золотом очей — ніби зазірав у колодязь.

Томас підвів руку і автоматично сказав: "Привіт!" Сказав у думці, не ворухнувши губами, бо це ж був марсіанин. Томас довго плавав у блакитних річках на Землі, стрічав немало людей, сидів у чужих домах за одним столом з чужинцями, і завжди його зброєю була усмішка. Пістолета він не носив. І тепер не відчував у ньому потреби, хоч під серцем заворушився страх.

В руках у марсіанина теж не було нічого. Хвилину вони мовчки дивилися один на одного. Перший крок зробив Томас.

— Привіт! — мовив він.

— Привіт! — відгукнувся марсіанин своєю мовою. Вони не зрозуміли один одного.

— Ви, мабуть, сказали "привіт"? — промовили вони вдночас.

— Що ви кажете? — спитали вони різними мовами і, діставши відповіді, насупились.

— Хто ви такий? — спитав по-англійському Томас.

— Що ви тут робите? — в свою чергу поцікавився марсіанин.

— Куди ви йдете? — водночас запитали вони.

— Я Томас Гомец.

— Я Муге Ка.

Жоден з них не зрозумів іншого, але, коли вони повторили імена, стукаючи себе в груди, все стало ясно. Враз марсіанин засміявся.

— Чекайте-но! — вигукнув він, і Томас відчув, як щось торкнулося його голови, хоч він нічого не побачив.

— Ну от! — сказав марсіанин по-англійському. — Так буде краще!

— Це ви так швидко вивчили мою мову?

— Зовсім ні!

Вони стояли, збентежені новою мовчанкою, і дивилися на чашку з кавою, що її Томас тримав у руці.

— Якась дивовижа? — спитав марсіанин, позираючи на Томаса й на каву і, можливо, маючи на увазі їх обох.

— Дозвольте вас почастувати? — сказав Томас.

— Прошу.

Марсіанин зліз із своєї машини. Томас дістав ще одну чашку, налив кави і простягнув марсіанинові.

Їхні руки зустрілися і — наче туман — пройшли одна крізь одну.

— Боже милостивий! — скрикнув Томас і випустив чашку.

— Ймення боже! — вигукнув по-марсіанському Муге Ка.

— Ви бачили? — прошепотіли обоє. їм стало холодно й страшно. Марсіанин нахилився до чашки, але не міг доторкнутися до неї.

— Боже! — сказав Томас.

— Оце так! — відгукнувся марсіанин, знову й знову марно намагаючись узяти чашку. Він випростався, на якусь мить замислився, потім зняв з пояса ножа.

— Гей! — скрикнув Томас.

— Ви не зрозуміли мене. Ловіть, — сказав марсіанин і кинув ножа.

Томас наставив долоні. Ніж пролетів крізь тіло і впав на землю. Томас нахилився, щоб підняти ножа, але не міг доторкнутися до нього і злякано відсахнувся. Тоді він глянув на марсіанина, що стояв на тлі нічного неба.

— Зірки! — сказав він.

— Зірки! — сказав марсіанин, дивлячись у свою чергу на Томаса.

Крізь тіло марсіанина яскріли білі зорі. Вони впліталися в його тіло і сяяли так, як сяють крізь тонку фосфоресцентну оболонку блискітки, що їх проковтнула прозора, мов холодець, морська рибина. Видно було, як зорі мерехтять, наче фіолетові очі, в животі й грудях марсіанина, а на його зап'ястку вони блищали самоцвітами.

— Я бачу все крізь вас! — промовив Томас.

— А я крізь вас! — відказав марсіанин, ступаючи крок назад.

Томас помацав своє тіло, відчув його тепло і заспокоївся. "Я справді існую", — подумав він. Марсіанин торкнувся свого носа й губ.

— У мене жива плоть, — тихо сказав він. — Я живий.

Томас дивився на незнайомця широко розплющеними очима.

— Але якщо я справді існую, то, виходить, ви мертвий.

— Ні, ви!

— Мара!

— Привид!

Вони вказували один на одного пальцями, а зорі палали в їхніх руках, наче кинджали, крижані бурульки і світляки, потім вони знову почали обмацувати себе. Розпалений, збуджений, приголомшений, переляканий, кожен з них переконувався, що він цілий і живий. А інший, — той інший, несправжній, примарна призма, що виблискує, відбиваючи сяйво далеких світів.

— Я п'яний, — думав Томас. — Я нікому не розповім про цю пригоду. Ні, ні!

Так вони й стояли на стародавньому шосе, не рухаючись з місця.

— Звідкіля ви? — нарешті запитав марсіанин.

— З Землі.

— А що це?

— Вона там. — Томас показав на небо.

— Коли?

— Ми прибули сюди понад рік тому. Пригадуєте?

— Ні.

— І всі ви повмирали. Майже всі. Невже ви цього не знаєте?

— Неправда.

— Так, ви усі вимерли. Я бачив тіла. Почорнілі мертві тіла в кімнатах, по будинках. Тисячі мертвих тіл!

— Але ж це смішно. Ми живі!

— На вашу планету відбулося вторгнення, містере, і лише ви не знаєте про це. Ви, мабуть, утекли.

— Я не тікав. Чого мені було тікати? Що ви маєте на увазі? Зараз я їду на свято, що відбудеться біля каналу під горами Еніал. Я там був учора ввечері. Хіба ви не бачили міста? — і марсіанин вказав на нього рукою.

Томас озирнувся й побачив руїни.

— Та це місто вже тисячі років як мертве!

— Мертве? — засміявся марсіанин. — Учора я там спав!

— А я був у ньому тиждень тому й ще за тиждень до того, я щойно проїхав через нього — це купа руїн. Бачите розбиті колони?

— Розбиті? Я чудово їх бачу. Їх добре видно в місячному світлі. Колони стоять цілісінькі.

— Вулиці вкриті пилом, — сказав Томас.

— Вулиці чисті!

— А канали порожні.

— В каналах повно лілового вина!

— Все мертво.

— Все живе! — заперечив марсіанин, сміючись іще голосніше. — О, ви дуже помиляєтесь. Бачите ці карнавальні вогні? А прекрасні човни, стрункі, мов жінки, і прекрасні жінки, стрункі, мов човни, жінки кольору піску, жінки з вогняними квітами в руках! Я бачу, як наші маленькі жінки біжать вулицями міста. Саме туди я йду оце на свято. Ми всю ніч будемо плавати по каналах, співати, пити вино, кохатися. Невже ви нічого не бачите?

— Містере, оце місто мертво, як суха ящірка. Спитайте будь-кого з наших. Та візьміть мене. Я їду зараз у Грін-Сіті — це нова колонія, яку ми щойно збудували біля Іллінойського шосе. Ви щось плутаєте. Ми перевезли мільйон кубічних футів орегонського лісу, зо два десятки тонн сталейних гвіздків та й спорудили двоє гарненьких містечок, яких вам зроду ще не доводилось бачити. Цієї ночі ми святкуємо входи в одному з них. Із Землі прибули ракети з нашими дружинами та дівчатами. Будуть танці й віскі...

Марсіанин враз занепокоївся.

— Ви кажете, що все де он там?

— Звідси видно ракети. — Томас підвів його до схилу і показав униз.
— Бачите?

— Ні.

— Отуди к бісу! Вони ж там стоять. Оті довгі сріблясті штуки.

— Ні, не бачу.

— Та ви сліпий! — засміявся в свою чергу Томас.

— Я чудово все бачу. Це ви нічого не бачите.

— Але ж ви бачите нове містечко, правда?

— Я нічого не бачу, крім океану, де саме почався відплив.

— Містере марсіанине, той океан висох сорок століть тому.

— Ну, годі вже, годі.

— Кажу вам, це правда.

Марсіанин враз став серйозний.

— Ану, повторіть усе з початку. Ви не бачите міста таким, як я його змальовую? Дуже білі колоні, дуже стрункі човни, святкові вогні... О, я бачу їх так виразної Прислухайтесь-но! Я чую співи. Це не дуже далеко!

Томас прислухався й похитав головою.

— Ні, не чую.

— А я в свою чергу, — вів марсіанин, — не можу побачити того, що ви змальовуєте. Ну от!

Знову їм стало холодно. Наче їхні тіла стали крижаними.

— Невже це...

— Що саме?

— Кажете, ви з неба?

— З Землі.

— Земля — це назва. Вона нічого не означає, — сказав марсіанин. — Але... коли я піднімався на перевал годину тому... — він торкнувся потилиці... — я відчув...

— Холод?

— Так.

— А зараз?

— Знову холод. Дивно. Щось сталося зі світлом, з горами, з дорогою, — розповідав марсіанин. — Я тоді відчув щось чуже в усьому цьому, і на хвилину мені здалося, що я остання жива людина в цьому світі...

— Те саме було й зі мною! — відгукнувся Томас, і йому раптом здалося, наче він розмовляє з давнім близьким другом, звіряючи йому свої думки.

Марсіанин на мить заплющив очі.

— Це може означати лише одне. Тут щось зв'язане і часом. Так. Ви фікція минулого! — заявив він.

— Ні, це ви з минулого, — заперечив землянин, який щойно обмірковував це ж саме питання.

— Звідки така певність? Як ви можете довести, хто з минулого, а хто з майбутнього? Який зараз рік?

— Дві тисячі перший!

— Що ця дата говорить мені?

Томас подумав і знизав плечима:

— Нічого.

— Це все одно, якби я вам сказав, що зараз 4 462 853 рік нашої ери. Для вас ця цифра не означає нічого, зовсім нічого. Де той годинник, який покаже нам розташування зірок на небі?

— Але мою правоту доводять руїни! Вони доводять, що я — майбутнє, що я живий, а ви мертвий!

— Все моє єство заперечує це. Моє серце б'ється, мій шлунок відчуває голод, уста хочуть пити. Ні, ні, жоден з нас не мертвий і не живий. Але більше живий, ніж мертвий. Точніше сказати, ми десь посередині. Двоє незнайомих, що зустрілися вночі, — ось хто ми такі. То ви кажете, там руїни?

— Так. Вам страшно?

— Кому з нас хочеться побачити майбутнє, бодай раз у житті? Людина може повернутися в минуле, але подумати про майбутнє? То ви кажете, колони розвалились? І море порожнє, і канали повисихали, і дівчата повмирали, і зів'яли квіти? — Марсіанин помовчав, а потім ще раз глянув просто себе. — Але ж вони є, он вони. Я їх бачу. Вони чекають мене зараз, хай би що ви казали.

А Томаса чекали ракети, що бовваніли вдалині, і містечко, і жінки з Землі.

— Ми ніколи не дійдемо згоди, — промовив він.

— То хай кожен залишається при своїй думці, — сказав марсіанин. — Хіба не все одно, хто з нас минуле, а хто-майбутнє, коли ми обоє живі. Адже майбутнє завжди прийде, завтра чи через десять тисяч років. Звідки ви знаєте, що ці храми не є вашою власною цивілізацією через сто століть, розбитою і зруйнованою? Вам це невідомо. Отож не ставте ніяких запитань. Адже ніч дуже коротка. Он злітають у небо святкові вогні і птахи.

Томас простягнув руку. Марсіанин зробив те саме, наслідуючи його рух. Їхні руки, не торкнувшись одна одної, розтанули.

— Чи зустрінемось ми знову?

— Хтозна. Може, коли й зустрінемось.

— Я б хотів побувати з вами на тому фестивалі.

— А я б залюбки поїхав з вами до вашого нового міста, щоб побачити той корабель, про який ви розповідали, подивитись на людей.

— До побачення, — сказав Томас.

— На добраніч.

Марсіанин повільно поїхав далі в гори на своєму зеленому металевому екіпажі. Землянин завернув машину на шосе і рушив у протилежному напрямку.

— Боже милосердний, який чудовий був сон, — зітхнув Томас, стискаючи кермо і думаючи про ракети, про жінок, нерозведене віскі, віргінський ріл [3], про веселе товариство.

— Яке дивне було те видіння, — згадував марсіанин, прямуючи до свого міста й думаючи про свято, канали, човни, жінок з золотавими очима та мелодійні пісні.

Ніч була темна. Місяці позаходили. Мерехтіли далекі зорі. Ні звуку, ні машини, ні живої душі на порожньому шосе — нічого. Так усе й лишалося до кінця холодної темної ночі.

ЖОВТЕНЬ 2002. БЕРЕГ

Марс був далекий берег, і людей виносили на нього хвилі. Кожна наступна хвиля була не така, як попередня, а неодмінно сильніша. Перша хвиля принесла людей, звиклих до безлюддя й холоду, людей самотніх, наче койоти або пастухи. В їхньому тілі не було жиру, роки висушили їм обличчя, очі в них були, як голівки цвяхів, а руки — немовби зшиті зі старих рукавиць — готові братись до будь-якої роботи. Марс був безсилий проти них, бо вони зростали на рівнинах і в преріях, безкраїх, як і марсіанські поля. Вони прибули й трохи заповнили порожнечу, щоб інші знайшли в собі мужність іти слідом за ними. Вони вставили шибки в порожні вікна і засвітили світло.

Вони були першими чоловіками. Усі знали, хто будуть перші жінки. Друга хвиля мала прилинати з інших країн, принести інші мови та інші ідеї. Але ракети були американські, і поселенці були американці.

Отож поселенцями другої черги теж були американці. Вони прийшли з нетрів і кам'яниць великого міста й знайшли спокій та відпочинок у товаристві мовчазних вихідців з пустельних західних штатів, які вміли мовчати й знали ціну тиші.

Серед поселенців другої хвилі часто траплялися люди, в очах яких був такий вираз, наче вони прямували до бога...

ЛЮТИЙ 2003. ІНТЕРМЕДІЯ

Вони привезли п'ятнадцять тисяч кубічних футів орегонської сосни для будівництва Десятого міста і сімдесят дев'ять тисяч футів каліфорнійського червоного дерева та й вимахали чистеньке гарненьке містечко на берегах висохлих каналів. Недільними вечорами видно було, як світяться червоні, сині й зелені вітражі церков, і чути було голоси, що співали нумеровані гімни. "Зараз ми проспівуємо № 79", "Зараз ми проспівуємо № 94". А в деяких будинках чути було стукіт друкарської машинки-то працював романіст-або шкряботіння пера— то писав поет, або не чути було нічого — то працював шукач легкої наживи. Дуже скидалося на те, що великий землетрус висмикнув із корінням це містечко в штаті Айова, а потім якийсь чарівник, з тих, що трапляються в країні Оз [4], легенько переніс його на Марс і пересадив у місцевий ґрунт...

КВІТЕНЬ 2003. МУЗИКИ

Хлопці часто робили далекі прогулянки, розвідуючи навколишню місцевість. Вони несли з собою запашні паперові мішечки, в які під час довгих переходів встромляли носи, щоб відчути розкішний дух шинки й огірків з майонезом та послухати булькання апельсинового напою в термосах. Вимахуючи своїми мішками з соковитою зеленою цибулею, ліверною ковбасою й білим хлібом, вони підохочували один одного вийти за межі, визначені їхніми суворими матерями. Вони мчали, репетуючи.

— Хто добіжить перший, дасть іншим щигля!

Вони робили вилазки влітку, восени або взимку. Восени було найвеселіше, бо тоді вони уявляли, ніби бігають на Землі й шарудять осіннім листям.

Вони розсипалися, наче жменька камінців, по мармурових майданчиках біля каналів, ці хлопчак з замурзаними щоками, з синьо-агатовими очима; вони чітко вимовляли слова команди, і від них ішов дух цибулі. Адже зараз, коли вони потрапили в мертве заборонене місто, річ була вже не в тому, що "Хто добіжить останній, той дівчина!" або "Хто добіжить перший, той буде музика". Тепер їх оточували відчинені двері мертвого міста і їм здавалося, що ось-ось вони почують звідти ледве чутне шарудіння, — таке, як шарудіння осіннього листа. З палицями в руках вони підштовхували один одного ліктями, одночасно стримуючи й спонукаючи просуватися вперед. Вони добре пам'ятали, як батьки казали їм: "Щоб туди не йшов! Ні, тільки не в старі міста! Ми з тебе дух виб'ємо, коли підеш туди! Ми перевіримо твої черевики, як повернешся додому".

І от хлопчак стояли купкою серед мертвого міста зі своїми напівз'їденими сніданками, заохочуючи один одного пронизливим шепотінням: "Та нічого страшного!"

І враз один з них кидався прожогом до найближчого будинку, просто в двері, біг через загальну кімнату до спочивальні і починав футболити все навколо. В повітря здіймалося чорне листя, ламке, тонке, як вирізаний клапоть опівнічного неба. За ним бігло шестеро інших, і перший хлопець ставав музикою: він грав на ксилофоні з білих кісток, що ховалися під покривом чорних пластівців. А як усі кричали, коли викочувався великий череп, наче снігова куля! Павукові лапи ребер звучали, ніби приглушена арфа, і чорні пластівці зітлілої плоті кружляли навколо них у буйному танку. Хлопці пхали один одного, борюкалися й падали в листя, в смерть, що перетворила мертвих на пластівці, на сухий

хмиз, на забавку для дітлахів, у чиїх шлунках булькотіла апельсинова шипучка.

А потім вони бігли з будинку в будинок. Вони пам'ятали, що всі міста на Марсі одне за одним очищають від всіх страхіть пожежники, ці воїни-антисептики, озброєні лопатами та відрами, які згрібали чорні, наче ебенове дерево, клапті й білі, наче м'ятні палички, кістки, поволі, але впевнено відокремлюючи страшне від нормального. Отож хай граються ці хлопчаки. Скоро сюди прийдуть пожежники!

Потім з блискучими від поту обличчями вони накидалися на свої останні сендвічі. Потім останній наскок, останній ксилофонний концерт, останній осінній пробіг по купах листя — і вони йшли додому. Матері пильно оглядали їхні черевики, шукаючи слідів чорних пластівців, а коли знаходили, — хлопці діставали доброї прочуханки.

На кінець року пожежники скрізь позгрібали осіннє листя та білі ксилофони, і розвагам настав кінець.

ЧЕРВЕНЬ 2003. ДОРОГОЮ ВГОРУ, В ВИСОЧІНЬ

— Чи чули?

— Що?

— Та про негрів же, про негрів!

— Що з ними таке?

— Вони залишають нас, вибираються, тікають.

— Як то вибираються? Як вони можуть вибратися?

— Вони такі, що можуть. Виберуться. Вони вже зараз вибираються.

— Якесь подружжя?

— Та всі чисто, принаймні у нас на Півдні.

— Не може бути!

— Справді!

— Поки не побачу на власні очі, не повірю. Куди вони зібралися — в Африку?

Мовчанка.

— На Марс.

— Ви хочете сказати — на планету Марс?

— Атож.

Люди стояли в гарячій тіні, на танку невеликої крамниці. Хтось завмер з незапаленою люлькою. Хтось інший плюнув у розпечений полуденним сонцем пил.

— Та не можуть вони виїхати всі. Не можуть.

— А проте вони виїжджають.

— Де ви таке чули?

— Про це скрізь кажуть. Хвилину тому передали по радіо.

Люди, що стояли, мов закурені статуї, почали оживати.

Семюел Тіс, власник крамниці, вимушено засміявся.

— А я вже подумав, що таке трапилося з Сіллі. Годину тому він поїхав на моєму велосипеді до місів Бордмен і досі ще не повернувся. То ви гадаєте, що цей чорний дурень гайнув велосипедом просто на Марс?

Чоловіки пирхнули.

— Хай він краще поверне велосипед! Я йому цього не подарую!

— Тихше! Чуєте?

Десь далеко на вулиці, здавалося, прорвало греблю.

Чорні теплі води ринули й залили місто. Між сліпучо-білих берегів вулиці, серед мовчазних дерев сунув чорний потік. Він рухався повільно-повільно, несучи з собою чоловіків і жінок, хлопчаків і дівчаток, коней і гавкіт собак. Уста людей ворушились, і неясний гомін нагадував плюскіт хвиль. І в цьому річищі, де повільний невпинний плин темряви розрізав біле сяйво літнього дня, насторожено блищали очі. Ці очі дивилися вперед, позирали по боках, а ріка, довга безкрая ріка текла й текла. З незліченних приток, барвистими швидкими струмками й рівчаками стікали води в цю ріку, зливалися в одну течію й плинули далі. А на поверхні повноводної ріки пливли речі: дзвонили дідівські годинники, цокотіли будильники, кудкудакали в клітках кури, заходилися криком немовлята; у темних вирах крутилися мули й коти, часом зринав матрац, з нього стирчали пружини й набивка, ніби волосся божевільного; ріка котила ящики, корзини й портрети чорних дідів у дубових рамах, а люди сиділи, ніби знервовані пси, на ґанку крамнички. Їхні руки були порожні, й вони відчували, що греблю лагодити пізно.

Семюел Тіс відмовлявся цьому вірити.

— Та хто їх у біса перевезе? Як же вони думають потрапити на Марс?

— На ракетах, — сказав дідусь Квотермейн.

— Дурні вигадки. Де вони візьмуть ракети?

— Вони спорудили їх на заощаджені гроші.

— Ніколи не чув про це.

— Очевидно, негри робили це потай, може, вони самі будували ракети. Де? Може, в Африці. — А чи мали вони право це робити? — запитав Семюел Тіс, міряючи кроками ґанок. — Куди ж дивився закон?

— Вони ж не збираються оголосити нам війну, — спокійно відповів дідусь.

— От бісові душі, вони своє роблять, влаштовують змови! — закричав Тіс. — То звідки ж вони вилітають?

— Всі негри міста збираються біля озера Лун. Ракети прибудуть туди о першій годині, заберуть їх і перекинуть на Марс.

— Подзвоніть губернаторові, в поліцію! — лютував Тіс. — Вони повинні були попередити нас!

— Ось іде твоя стара, Тісе.

Чоловіки озирнулися. Розпеченою вулицею простувала біла жінка, а за нею поспішали інші. У всіх них був спантеличений вигляд. Усі шелестіли одежею, ніби стародавніми паперами. Деякі плакали, інші були суворі. Всі вони прийшли по чоловіків. Вони штовхали двері барів і зникали всередині. Вони заходили в тихі, прохолодні бакалійні крамниці.

Вони йшли в закусочні й гаражі. Одна з них, місіс Клара Тіс, зупинилася біля ґанку крамниці, де стояла група чоловіків, і, мружачись, втупила очі в свого набурмосеного чоловіка, а повновода чорна річка безупинно текла за її спиною.

— З Люсіндою лихо, татусю. Тобі треба йти додому.

— Не піду я додому через якусь там чорнопику.

— Вона нас залишає. Що я робитиму без неї?

— Доведеться, либонь, самій справлятися. Я не збираюся ставати перед нею навколішки.

— Але ж вона ніби член сім'ї, — простогнала місіс Тіс.

— Не голоси! Я не потерплю, щоб ти рюмсала на людях через якусь кляту...

Він замовк, почувши тихенькі схлипування дружини.

Вона витирала хусткою очі.

— Я казала їй: "Люсіндо, залишайся, і я підвищу тобі платню. Хочеш — можеш взяти собі два вихідні вечори на тиждень". Але в неї був такий вигляд! Я ніколи не бачила її такою затятою. Я спитала її: "Невже ти не любиш мене, Люсіндо?" А вона відповіла, що любить, але їй треба йти. Вона прибрала в будинку, витерла скрізь пил, поставила на стіл сніданок, а потім підійшла до дверей вітальні, стала там з двома клунками, по клунку біля кожної ноги, потиснула мені руку і... і сказала: "Прощайте, місіс Тіс". І вийшла за двері. А сніданок її лишився на столі, і ми всі були надто пригнічені, щоб з'їсти його. Страва й досі там і, мабуть, зовсім охолола.

Тіс мало не вдарив її.

— Ну, я ж тобі покажу вдома! Отак виставляти себе на посміх людям!

— Але ж, татусю...

Містер Тіс зник у гарячих сутінках крамниці. За кілька секунд він з'явився знову, тримаючи в руці пістолет. Його дружина тим часом щезла.

Ріка несла між будинками свої чорні води. Вона шаруділа, рипіла, човгала ногами. Течія її була дуже спокійна, і в ній відчувалася велика впевненість — ні сміху, ні шаленства, лише непохитний; рішучий, невинний плін. Тіс сів на край свого стільця з твердого дерева.

— Хай хоч один з них засміється, присягаюся богом, я їх повбиваю. Чоловіки чекали. Над спокійним плином ріки стояв сонний полудень.

— Схоже на те, що тобі самому доведеться сапати ріпу, Семе, — захихотів дідусь.

— А я й білого поцілю не гірше, — процідив, не дивлячись на нього, Тіс.

Старий одвернувся й замовк.

— Ану, стривай-но! — гукнув Семюел Тіс, стрибаючи з ґанку, й схопив за вуздечку коня, на якому їхав високий негр. — Злізай, Белтере. Що це ти собі надумав? — питав Тіс, озираючи його з ніг до голови.

— Річ у тім, містере Тіс...

— Ти, здається, гадаєш, що поїдеш... як це там співається у вашій пісні — "Дорогою вгору, в височінь", правда?

— Так, сер, — сказав, вичікуючи, негр.

— А чи пам'ятаєш, що ти винен мені п'ятдесят доларів, Белтере?

— Так, сер.

— То ти хочеш дременути з моїми грішми в кишені? Присягаюся богом, не вийде!

— Ой, сер, за метушнею це зовсім вилетіло з голови.

— Вилетіло йому з голови, — насмішкувато промовив Тіс, зловтішне підморгуючи чоловікам на ґанку. — Знаєш, що тобі доведеться зробити?

— Ні, сер.

— Ти залишишся тут, поки відробиш оті п'ятдесят монет інакше моє ім'я не Семюел Тіс.

І він з самовпевненою посмішкою повернувся до чоловіків, що стояли в холодку.

Белтер поглянув на річку, яка затопила вулицю, ту саму річку, яка плинула й плинула між крамницями, темну ріку на колесах, конях і в закурених черевиках, темну ріку, з плину якої його вихопили.

Він затремтів.

-Відпустіть мене, містере Тіс. Я вишлю гроші звідти. Обіцяю вам!

— Слухай-но, Белтере. — Тіс схопив негра за підтяжки, що натягайся, наче струни арфи, і, бринькаючи ними, тицьнув кощавим пальцем у небо. — Чи ти маєш хоч яке-небудь уявлення, Белтере, що там угорі?

— Я знаю лише те, що мені розказували.

— Що йому розказували! Мати божа! Чи ви чули таке? Що йому розказували! — Він розгойдував негра, тримаючи його за підтяжки, і спроквола, недбало помахував пальцем перед чорним обличчям. — Белтере, ти полетиш угору і вгору, наче ракета на Четверте липня [5], а потім ба-бах! І от ти розсипався попелом по всьому космічному простору. Оті придуркуваті вчені — вони ж нічого не знають, вони вас усіх повбивають!

— Мені байдуже.

— Радий почути це від тебе. Та чи ти уявляєш, що на тій планеті Марс? Там живуть потвори з очиськами з парасольку завбільшки. Ти ж бачив малюнки на обкладинках науково-фантастичних журналів, які ти купуєш у закусочній по десять центів за номер, правда? Ну, так-от! Ті потвори накинуться на тебе й проковтнуть разом з кістками.

— Мені байдуже, зовсім байдуже, байдуже, та й годі. Негр сумно дивився на процесію. Ріка плинула й плинула, а він, Белтер, залишався тут. Здавалося, він от-от знепритомніє. На темному чолі виступив піт.

— А ще там холодно, немає повітря, ти падаєш, б'єшся, як риба, роззявляючи рота, помираєш, задихаєшся, задихаєшся й помираєш. Тобі це подобається?

— Мені багато чого не подобається. Прошу, сер, пустіть мене. Я запізнююсь.

— Я тебе пущу тоді, коли схочу. Ми з тобою любенько розмовлятимемо, аж поки я скажу, щоб ти йшов, ти це дуже добре знаєш. Тобі кортить подорожувати, правда? Ні, так-от, містере Дорогою-вгору-в-височінь, ти вертаєшся додому й відробляєш оті п'ятдесят монет, що завинив мені! Це забере в тебе два місяці.

— Але якщо я почну відробляти, то ракета полетить без мене, сер!

— Оце вже прикро, правда? — сказав Тіс, намагаючись прибрати засмученого вигляду.

— Я віддам вам коня, сер.

— Кінь не є законним платіжним засобом. Ти нікуди звідси не виїдеш, поки я не одержу своїх грошей, — заперечив Тіс. На душі в нього було тепло й приємно.

Невеликий натовп чорних зібрався поблизу й прислухався до розмови. Белтер стояв похнюпившись і весь тремтів. Наперед виступив старий негр.

— Пане!

Тіс кинув на нього швидкий погляд.

— Ну, що?

— Скільки заборгував вам цей чоловік?

— Не твоє собаче діло!

— Скільки, синку? — старий обернувся до Белтера.

— П'ятдесят доларів.

Старий простягнув чорні руки до людей, що оточували його.

— Вас тут двадцять п'ять чоловік. Хай кожен дасть два долари. Тільки швидко.

— Гей, ви! — вигукнув Тіс. З несподіванки він наче остовпів.

Усі простягли гроші. Старий збирав їх, кидав у свій капелюх, а потім подав його Белтерові.

— Синку, — сказав він, — ти не пропустиш ракети.

— Ні, сер, тепер напевно не пропущу! — посміхнувся в капелюх Белтер.

— Поверни їм назад ті гроші! — ревнув Тіс. Белтер поштиво вклонився, передаючи йому гроші, а коли Тіс не взяв, він поклав їх біля Тісових ніг, просто в пилюку.

— Ось ваші гроші, сер, — промовив він. — Щиро вам вдячний.

Посміхаючись, негри — старий і молодий — сіли на коней, і за хвилину їх уже не було видно.

— Сучий син, — прошепотів Тіс, втупивши сліпий погляд у сонце. — Сучий син.

Підніми гроші, Семюелю, — сказав хтось із ґанку.

Подібні випадки траплялися скрізь. Босоногі білі хлоп'ята бігали вулицею, розносячи новини.

— Ті, в кого є гроші, допомагають тим, у кого немає! Отак вони всі звільнились од боргів! Ми бачили, як багатий дав одному бідному двісті доларів, щоб той сплатив комусь борг! А ще ми бачили, як вони давали один одному по десять, по п'ять, по шістнадцять доларів! Багато хто дає, скрізь усі дають!

Обличчя білих перекривились, очі позапухали, ніби в лице їм бив гарячий вітер і пісок.

Семюела Тіса охопила лють. Він зійшов на ґанок і пік очима натовп, що пропливав мимо нього. Він вимахував своїм пістолетом. А трохи згодом, коли йому стало нестерпно отак сидіти й дивитися, він почав кричати на кожного негра, що позирав на нього.

— Бах! Ось іще одна ракета в космосі! — горлав він так, щоб усім було чути. — Бах! Ой лишенько!

Кучеряві голови не поверталися, ніби й не чули, але білі очі на чорних обличчях дивилися сторожко й тривожно.

— Трах! Усі ракети падають! Негри кричать, помирають! Бах! Всесильний боже, який я радий, що стою тут, на нашій матінці твердій землі!

Коні цокотіли копитами, здіймаючи куряву. Торохтіли на розбитих ресорах фургони.

— Бах! — У гарячому повітрі голос звучав самотньо, його байдуже слухали курява й сонячне небо. — Трах! Негри в космосі! Присягаюся богом, метеор влучив у ракети, і вони розсипалися, наче порох! У космосі повно метеорів. Ви це знаєте? Авжеж! Їх там як дробу! Вони збивають бляшанки ракет, ніби качок, ніби глиняні люльки! Старі бляшанки з-під сардин. Чорна тріска розлітається з бляшанок на всі боки, наче фейєрверк. Тут десять тисяч трупів, там десять тисяч. Далеко в просторі

вони пливуть холодні як крига навколо Землі. О господи! Ви чуєте це? Гей, ви!

Мовчанка. Ріка плинула широко й безнастанно. Лише годину тому вона залила халупи на бавовняних плантаціях, вимила всі більш-менш цінні речі й несла тепер на собі стінні годинники й пральні дошки, відрізки шовку й пруття для завіс, несла до якогось далекого чорного моря.

Повінь минула. Було дві години. Далі пішла мала вода. Невдовзі річка висохла, місто затихло. Курява товстим шаром лягала на крамниці, на людей, що сиділи надворі, на високі нагріті сонцем дерева. Тиша.

Чоловіки на ґанку напружували слух.

Нічого не чуючи, вони линули думками на довколишні луги. День у день вранці над землею линула звичайна мішанина звуків. То тут, то там, вперто дотримуючись звичаїв, негри заводили пісень, з-під мімоз чувся дзвінкий сміх, негрєнята кидалися в чистий водяний сміх струмка, з мазанок, обплетених зеленим виноградом, долинали жарти й веселі вигуки.

А тепер здавалося, що великий вітер вимів геть-чисто всі звуки. Не лишилося нічого. Розчинені двері звисали на шкіряних завісах. Дитячі гойдалки ледь похитувалися в сонному повітрі. На річці, на кладках для прання білизни було порожньо й тихо. Павуки заходилися плести нове павутиння в покинутих хатах, крізь діряві дахи золотими сонячними конусами сіялася курява. То тут, то там жевріючий вогонь, забутий у поспіху останньої хвилини, враз набирався сили і кидався жерти сухі кістки якоїсь халупи, де валялися кинуті, вже нікому не потрібні речі. Тоді в сторожкій тиші чути було тріск полум'я.

Чоловіки сиділи на ґанку крамниці, поглядаючи один на одного.

— Навіть уявити не можу, чому вони посунули тепер. Саме тепер, коли їхні справи щодень кращі. Адже вони дістають усе більше прав, нарівні з білими. Чого їм ще треба? Ось уже зняли податок на виборців, нові й нові штати приймають закони, спрямовані проти судів Лінча. Чого ж їм іще? Заробляють вони майже стільки, як і білі, і все ж таки вони тікають.

Далеко, в кінці безлюдної вулиці, з'явився велосипедист.

— Хай мене грім уб'є, Тісе, коли це не твій Сіллі мчить сюди.

— Отже, ти совісний хлопець і вирішив повернутися? — промовив Тіс.

— Ні, сер. Я тільки привіз велосипед.

— Що, не можна було взяти в ракету?

— Ні, не в тім річ, сер.

— Мені байдуже, в чому там річ! Злізай, все одно тобі не вдасться його вкрати! — Тіс штовхнув хлопця, і велосипед упав. — Іди в крамницю і берися до роботи.

— Прошу, сер? — Очі у хлопця злякано розширилися.

— Ти чув, що я сказав. Он треба розпакувати рушниці, і ящик цвяхів щойно прибув з Нетшеза...

— Містере Тіс, сер!

— Ти й досі стоїш? — люто вирячився на нього Тіс.

— Містере Тіс, ви не будете заперечувати, коли я візьму на сьогодні вихідний? — винувато промовив хлопець.

— І на завтра, й на післязавтра, і на всі дні, що будуть потім?

— Боюся, що так, сер.

— Що ж, боятися тобі треба, хлопче. Ходи-но сюди. — Він повів хлопця через ґанок і витяг з письмового столу якийсь папір. — Ти це пам'ятаєш?

— Що це, сер?

— Це трудова угода, підписана тобою. Ось твій хрестик, бачиш? Ну, чого мовчиш?

— Я не підписував, містере Тіс, — відказав, тремтячи, хлопець. — Хрестик може поставити кожен!

— Слухай-но, Сіллі. Ось що написано в контракті: "Я працюватиму на містера Семюела Тіса протягом двох років, починаючи з п'ятнадцятого липня дві тисячі першого року, і якщо матиму намір залишити роботу, то попереджу про це за чотири тижні й працюватиму, поки на моє місце підшукають іншого робітника". Ось маєш, — Тіс ляснув долонею по паперу, очі в нього блищали. — Коли не хочеш по-доброму, передамо справу до суду.

— Я не можу залишитися, — заголосив хлопець, і по його щоках покотилися сльози. — Якщо я сьогодні не полечу, то вже не полечу ніколи.

— Я розумію твої почуття, Сіллі. Так, сер, розумію. Я тобі співчуваю, хлопче. Але тобі і тут буде зовсім непогано, хлопче, матимеш добрі харчі.

А тепер берися за роботу і забудь усі оті дурниці. Га, Сіллі? Забудеш, правда ж?

Тіс посміхнувся й поплескав хлопця по плечу. Сіллі обернувся й глянув на старих, що сиділи на ґанку. За сльозами він ледве міг їх бачити.

— А може... може, хтось із цих джентельменів... Чоловіки підвели очі — спершу вони подивилися на хлопця, а потім на Тіса.

— Ти хочеш сказати, хлопче, що білий повинен зайняти твоє місце? — холодно запитав Тіс.

Старий Квотермейн зняв з колін свої червоні руки. Він задумливо глянув на обрій і сказав:

— Тісе, а що, коли я?..

— Що?

— Коли я заступлю Сіллі?

Ґанок мовчав. Тіс сіпнувся всім тілом.

— Діду! — сказав він застережливо.

— Пустити хлопця. Я все робитиму за нього.

— Справді? Ви не жартуєте? — закричав Сіллі й кинувся до діда з слізьми на щоках, ще не вірячи своєму щастю.

— Авжеж.

— Діду, — сказав Тіс, — не лізьте в чужі справи.

— Хай він летить разом з усіма, Тісе.

Тіс підійшов і схопив хлопця за руку.

— Він мій. Я його замкну до вечора в комірчині.

— Не треба, містере Тіс!

Хлопець почав схлипувати. Очі його були заплющені. В кінці вулиці заперхав автомобіль: їхав старенький "фордик", везучи останню групу негрів.

— Ось моя сім'я, містере Тіс. О, будь ласка, благаю вас, ради бога, будь ласка!

— Тісе, — обізвався, підводячись, іще один на ґанку, — пусти його. За ним підвівся інший:

— Я кажу те саме.

— Пусти його! — мовив ще один.

— Пусти його! — загомоніли всі.

Тіс помацав у кишені пістолет. Він глянув в обличчя чоловікам, вийняв з кишені руки й сказав:

— Он воно як?

— Саме так, — промовив хтось.

Тіс випустив руку хлопця.

— Гаразд. Вимітайся звідси, — сказав він і рвучко вказав рукою назад. — Сподіваюся, ти не збираєшся кинути свій мотлох у моїй крамниці.

— Ні, сер!

— То повикидай його й спали. Сіллі похитав головою.

— Я все візьму з собою.

— Тобі не дозволять його брати в оту кляту ракету.

— Я все візьму з собою, — м'яко, але наполегливо повторив хлопець.

Він прожогом кинувся до своєї комірчини. Чути було, як він прибирає там. За хвилину хлопець з'явився з оберемком дзиг' і мармурових кульок, старих закурених зміїв і залізччя, зібраного протягом років. Саме в цю мить під'їхав старенький "фордик", Сіллі заліз усередину, й дверцята зачинилися.

Тіс, гірко посміхаючись, стояв на ґанку.

— Що ти збираєшся там робити?

— Почну нове життя, — відповів Сіллі. — Відкрию власну крамницю.

— От гаспид! То ти вивчив моє ремесло, щоб утекти від мене й самому почати діло?

— Ні, сер. Я й гадки не мав, що так станеться, сер.

Але воно сталось. Я ж не винен, що вивчив ваше ремесло, містере Тіс.

— Ви, гадаю, дали ракетам назви?

Негри позирнули на свій єдиний годинник, що був на щитку автомобіля.

— Дали, сер.

— Мабуть, "Ілля", "Колісниця", "Велике колесо", "Мале колесо", "Віра", "Надія", "Милосердя", га?

— Кораблі повинні мати свої назви, містере Тіс.

— Я не здивуюсь, якщо у вас є "Бог-син" і "Святий дух". Скажи-но, хлопче, а ви не назвали часом ракету "Церквою Першого Хрестителя"?

— Нам час їхати, містере Тіс.

Тіс зареготав.

— Одну з них ви, мабуть, назвали "Гойдайся низько", а ще одну — "Солодка колісниця", чи не так?

Машина рушила.

— Прощайте, містере Тіс.

— А "Гойдай їхні кістки" у вас є?

— Прощайте, містере!

— І "За Йорданом" теж є? Ха! Що ж, жени ракету, хлопче, веди її вгору, давай вибухай разом з нею! Мені байдуже, можеш бути певен!

За машиною знялася хмара куряви. Хлопець підвівся, притулив до рота руки і востаннє гукнув:

— Містере Тіс, містере Тіс, що ви тепер робитимете ночами? Що ви робитимете ночами, містере Тіс?

Запала тиша. Машина вже була далеко, десь у кінці вулиці. Ще мить, і вона зникла.

— Що він у біса хотів сказати? — міркував Тіс. — Що я робитиму ночами?

Він стежив, як спадає курява, і раптом йому сяйнула догадка. Він пригадав ночі, коли до його будинку під'їздили в машинах чоловіки. У них гостро випиналися коліна, а ще гостріше — рушниці. Очі в цих людей були скляні. Сурмив сигнал, і він ляскав дверима, виходячи з рушницею в руці, сміючись сам до себе, а серце в нього калатало, наче в десятирічного хлопчика. Вони мчали по нічній літній дорозі, конопляна мотузка звивалася на підлозі машини, і в кожного під піджаком випинався пояс з патронами. Скільки ночей на рік, скільки ночей, напоєних вітром, що вдирався в машину, здуваючи волосся на їхні осклілі очі! З ревом вони вибирали дерево, добре міцне дерево, і стукали в двері халупи.

— Так от що ти хотів сказати, сучий сину! — Тіс стрибнув на залиту сонцем вулицю. — Що я робитиму ночами? То це паршиве ледащо...

Запитання було слухне. Йому враз стало тоскно. "Так, що ми робитимемо ночами? — думав він. — Тепер, коли їх немає, що?"

Він витяг із кишені пістолета, перевірів заряд.

— Що ти збираєшся робити, Семе? — запитав хтось,

— Уб'ю того сучого сина.

— Не гарячися, — сказав дідусь. Але Семюел Тіс уже побіг за крамницю і за мить виїхав у своєму автомобілі з одкидним верхом.

— Хто-небудь поїде зі мною?

— Я б хотів прокататися, — сказав дідусь і підвівся.

— Ще хто?

Ніхто не відповів.

Старий сів у машину. Клацнули дверцята. Семюел Тіс вивів машину на вулицю, знявши хмару куряви. Вони мовчки мчали під ясным небом. Над сухими луками мерехтіло гаряче повітря.

На роздоріжжі Тіс зупинив машину.

— Якою дорогою вони подалися, діду?

Дідусь примружився:

— Мабуть, прямо.

Вони рушили далі. Під високими деревами самотньо гула їхня машина. Дорога була безлюдна, але часом їхню увагу привертали якісь предмети обабіч дороги. Тіс уповільнив хід і висунувся з машини, люто поблискуючи своїми жовтими очима.

— От кляті байстрюки! Діду, ви бачите, що вони зробили!

— А що? — спитав старий і визирнув з машини й собі.

Там, де їх поставили й залишили, за кілька футів одне від одного вздовж шляху акуратно стояли й лежали старі самокати, яскраві хустки з різними дрібничками, гарі черевики, колесо від воза, купи старих штанів, піджаків і капелюхів, різні брязкальця, що колись подзвонювали на вітрі, бляшанки з рожевими геранями, тарелі восковими фруктами, картонні коробки з конфедератськими [6] грошима, балії, пральні дошки, шворки для білизни, мило, дитячий триколісний велосипед, ножиці для підстригання газонів, якась іграшка, вітраж із негритянської баптистської церкви, ціла колекція ободів, матраци, канапи, крісла-гойдалки, баночки кольдкрему, люстерка. Ці речі не викидали, ні, їх ставили — обережно, дбайливо — в куряву край дороги. Глянувши на них, можна було подумати, ніби ціле місто йшло тут з повними руками і в ту мить; коли просурмила величезна бронзова сурма, всі речі було передано мовчазній пилюці і всі до одного мешканці помчали просто в сині небеса.

— Так от чому вони казали, що нічого не палитимуть! — люто кричав Тіс. — Вони не хотіли палити свій мотлох, бо їм, бач, треба було взяти його з собою, щоб, помилувавшись ним востаннє, лишити тут цілим і непошкодженим. От бестії!

Миля за милею він шалено гнав машину по дорозі, перекидаючи; розбиваючи, ламаючи, розкидаючи скриньки з прикрасами, люстри, стільці, стоси паперу.

— Ось вам, кляті, ось!

Передня шина пронизливо засвистіла. Машина скажено рвонула з дороги в кювет, і Тіс з розмаху стукнувся об вітрове скло.

— От суча дочка!

Він обтрусився й вийшов з машини, ледве не плачучи з люті.

— Тепер ми ніколи їх не спіймаємо. Ніколи, ніколи, — мовив він, дивлячись на мовчазну дорогу.

Скільки сягало око, нічого не було видно, крім вузлів, куп старої одежі і знову вузлів, що тяглися вдалину й бовваніли там, ніби маленькі гробниці під теплим вітром.

За годину втомлені Тіс і старий Квотермейн дісталися до крамниці. Чоловіки й досі сиділи на ґанку, до чогось прислухаючись і поглядаючи на небо. Щойно Тіс сів і, щоб дати ногам відпочинок, скинув тісні черевики, як хтось скрикнув:

— Дивіться!

— Хай мене чорти візьмуть, якщо я подивлюся, — сказав Тіс.

Але інші дивилися. І вони побачили в далекому небі золоті веретена, що зникали у високості, залишаючи за собою полум'я.

На бавовняних полях вітер смикав сніжно-білі грона, а ще далі, на баштанах, вилежувалися кавуни без жодного відбитку людських пальців. Смугасті й гладенькі, вони скидалися на вгодованих котів, що ніжаться на сонці.

Чоловіки на ґанку знову сіли, презирнулися, потім подивились на мотки жовтої вірьовки, дбайливо складені на полицях, глянули на рушничні набοї, що жевріли в картонних коробках, побачили пістолети й довгі чорні дробовики, які спокійно висіли на гаках. Один почав кусати соломинку, другий — креслити щось у пилюці.

Нарешті Семюел Тіс з переможним виглядом підняв черевика, перевернув його, зазирнув усередину й сказав:

— А ви помітили? Присягаюся богом, він до кінця казав "містер"!

2004-2005. ЯК ДАВАЛИ НАЗВИ

Люди приходили на нові блакитні землі й нав'язували землям свої назви. Так з'явилися Гінкстонів струмок і Ластігове урочище, Блекува річка, Перегрінові гори і місто Уайльдер. Назви прославляли відомих людей і те, що вони зробили. Там, де марсіани вбили перших землян, стояло Червоне місто, нагадуючи про пролиту кров. А місцевість, де була знищена друга експедиція, назвали Другою Спробою; і на всіх інших місцях, де люди, випалюючи ґрунт, приземлялися на своїх вогняних бляшанках, залишалися імена, ніби попіл. І, звичайно, з'явилася гора Спендера й місто Натаніел Йорк...

Старі марсіанські назви... Це були назви води, повітря, гір. Це були назви снігів і криги, що стікала водою на південь по кам'яних каналах, щоб заповнити порожні моря. Лишилися також імена чарівників, похованих у замуrowаних гробницях, назви веж та обелісків. І ракети били по цих назвах, наче молоти, кришили мармур, дробили ламкі придорожні стовпи з назвами старих міст, перетворюючи їх на купи щебеню. Згодом були встановлені величезні пілони з новими назвами: місто Залізне, місто Сталеве, місто Алюмінієве, село Електричне, місто Хлібне, вілла Зернова, Детройт II — механічні імена й металеві імена, завезені з Землі.

А після того як збудували і назвали міста, з'явилися кладовища: Зелений Горб, Мохове Місто, Місто Новаків, відпочинок Трошки. І перші мертві лягли в свої могили...

Але після того як усе було влаштовано, налагоджено, стало на своє місце, коли все стало безпечним і надійним, тоді з Землі прилетіли розумники, що тверезо дивилися на життя. Вони прилітали в гості у відпустку, шукали сувенірів і "екзотики", фотографували, подорожували, щоб вивчати й застосовувати соціологічні закони; вони прибували зі своїми зірками й значками на рукавах, з правилами та інструкціями, привозячи з собою паростки бюрократизму, який витримав бур'яном обплутав Землю, й висаджували їх на Марсі скрізь, де вони могли

прийнятися. Вони взялися повчати та підштовхувати тих самих людей, які повтікали на Марс, щоб уникнути настанов, команд та підштовхувань.

І, природна річ, дехто з цих людей на штурхан відповідав штурханом...

КВІТЕНЬ 2005. АШЕР II [7]

"Протягом усього тоскного, тьмяного, німого осіннього дня, коли хмари висіли гнітюче низько над головою, я їхав сам верхи по вельми сумній місцевості, і нарешті переді мною відкрився огорнений вечірніми тінями похмурий дім Ашер..."

Містер Вільям Стендал замовк. Перед ним на низькому чорному горбі стояв дім, на наріжному камені якого було вирізьблено дату: "2005 н. е.".

Містер Байджлоу, архітектор, промовив:

— Він готовий. Ось ключ, містере Стендал.

Двоє чоловіків стояли мовчки. Був тихий осінній день. Біля ніг на почорнілій траві шаруділи аркуші з проектом.

— Дім Ашер, — сказав задоволене містер Стендал. — Його сплановано, збудовано й куплено. Навіть містер По був би задоволений, га?

Містер Байджлоу скоса позирнув на нього:

— Чи все так, як ви хотіли, сер?

— Усе так!

— Чи колір той, що треба? Похмурий і жахний?

— Дуже похмурий, дуже жахний!

— Стіни холодні?

— На диво холодні!

— А озеро, чи досить воно "чорне й зловісне"?

— Страшенно чорне й зловісне.

— А осока — ви ж знаєте, ми її пофарбували — чи вона таки сіро-чорна?

— Вона жахлива!

Містер Байджлоу зазирнув у проект і спитав, цитуючи звідти:

— Чи в цілому від цього всього "холоне й болісно стискається серце, туга охоплює душу"? Від дому, озера, околиць?

— Містере Байджлоу, жодне моє пенні не змарновано? Боже мій, яка краса!

— Дякую. Адже я працював, не зовсім точно уявляючи, чого ви бажаєте. Ваше щастя, що маєте власні ракети, а то б нам не дозволили перевезти все потрібне спорядження. Ви ж бачите, тут завжди присмерк, завжди осінь, скрізь гола, мертва земля. Ми таки добряче попрацювали. Ми повбивали все. Десять тисяч тонн ДДТ! Не залишилося жодної гадюки, жаби чи марсіанської мухи! Завжди присмерк, містере Стендал! Я пишаюся цим. Ми встановили прилади, які вбирають сонячне проміння. Тут завжди "тоскне", як і належить.

Стендал тішився всім цим — тоскним, гнітючим краєвидом, смердючими випарами, так тонко розробленою і втіленою загальною "атмосферою". А сам дім! Ця жахлива будівля, це моторошне озеро, цвіль, тлін! Хто догадається, що все це пластмасове, а не справжнє?

Він подивився на осіннє небо. Десь там далі, високо-високо, було сонце. Десь був квітень на планеті Марс, жовтий місяць з блакитним небом. Десь угорі пропалювали собі шлях ракети, несучи цивілізацію на прекрасну мертву планету, їхнє ревіння поглиналося цим тьмяним звуконепроникним світлом,, цим прадавнім осіннім світлом.

— Тепер, коли моя праця скінчена, — несподівано промовив містер Байджлоу, — я хотів би спитати, що ви збираєтеся робити з оцим усім.

— З Ашер? Ви не догадалися?

— Ні.

— Невже вам нічого не говорить назва Ашер?

— Нічого.

— Ну, а таке ім'я, як Едгар Алан По?

Містер Байджлоу похитав головою.

— Авжеж! — пирхнув Стендал, висловивши цим одночасно розпач і презирство. — Чи можна було сподіватися, щоб ви знали якогось містера По? Він помер давно. Всі його книги спалили у Великому Вогні. Тобто тридцять років тому — 1975 року.

— Ага, — сказав містер Байджлоу, набираючи мудрого вигляду. — Один з тих!

— Еге ж, один з тих, Байджлоу. Він і Лавкрафт, і Готорн, і Амброз Бірс [8], — усі твори, що лякали, фантастичні й жахливі, а значить, і твори про майбутнє були спалені. Спалені — і край! Був прийнятий закон. О, все почалося з малого. В п'ятдесятих та шістдесятих роках це була піщинка. Вони почали з контролю над коміксами, а потім над детективними книгами і, звичайно, над фільмами. То та, то інша групи робили це. Для цього використовувалися політичні упередження, релігійні забобони, тиск з боку профспілок. Завжди знаходилася меншість, яка чогось боялася, і величезна більшість, яка боялася невідомості, боялася майбутнього, боялася минулого, боялася сучасного, боялася себе і своєї власної тіні.

— Розумію.

— Боялася слова "політика" (яке, врешті, я чув, стало синонімом комунізму серед найреакційніших елементів і коштувало життя тим, хто вживав його). Вони закручували гайку тут, загвинчували болт там, штовхали, тягнули, сіпали, і от мистецтво та література незабаром перетворилися у величезну солодку тягучку, сплетену й зв'язану вузлами, витягнену в усі боки, прісну й нудотну. Потім пощезали кіноапарати й потонули в темряві театри, а з друкарських пресів замість великої Ніагари друкованого слова тонесенькою цівочкою тік цілком безневинний "фактичний" матеріал. О, фраза "втеча від дійсності" була, мушу сказати, аж надто дійовою!

— Справді?

— Ще б пак! Кожна людина, казали вони, повинна стояти лицем до дійсності. Мусить зазирнути їй в очі негайно! А все, що не відповідало дійсності — всяка літературна брехня й польоти фантазії, — підлягало розстрілу на місці. Отож одного недільного ранку тридцять! років тому вони вишикували їх під бібліотечними стінами — Діда Мороза й Вершника без голови. Білосніжну, й Румпельстїлтскін, і Матусю Гуску — о, як вони голосили! — та й розстріляли їх. А потім вони спалили чарівні замки, й жаб-принцес, і старих королів, і Деся Колись стало Більше Ніде й Ніколи!

І вони закидали попіл Рикші-привида руїнами країни Оз; вони перев'язали стрічкою кістки Доброї Глінди та Озми [9], потовкли кольорові вази, а Джека Гарбузову Голову подали до столу на балу біологів. Чарівний біб засох у бюрократичних хащах! Спляча Красуня прокинулася від поцілунку вченого, щоб померти від смертельного уколу його шприца. І вони примусили Алісу пити з пляшечки рідину, яка зменшила її зріст настільки, що вже не чути було її крику: "Все дивніше й дивніше", і вони вдарили молотком по Дзеркалу, щоб розбити на друзки і його, і всіх Червоних Королів та Устриць!

Він стиснув кулаки. Боже, які свіжі були спогади! Обличчя його почервоніло, він задихався.

Що ж до містера Байджлоу, то його цей вибух спантеличив. Він закліпав очима і нарешті промовив:

— Даруйте. Я вас не розумію. Ці імена мені нічого не говорять. З ваших слів я роблю висновок, що уряд добре зробив, спаливши оті книги.

— Забирайтеся геть! — загорлав Стендал. — Ви закінчили свою роботу, а тепер дайте мені спокій, дурню!

Містер Стендал залишився сам перед своїм домом.

— Слухайте-но, ви, — звернувся він до невидимих ракет. — Я прибув на Марс, щоб сховатися від вас, добромисних громадян, але вас тут щодень то густіше, наче мух на падлі. Ну, я ж вам покажу. Я віддячу вам за те, що ви вчинили з Едгаром По на Землі! То ж бережіться! Дім Ашер відкрито!

І він погрозив кулаком у небо.

Ракета приземлилася. З неї впевненим кроком вийшов чоловік. Він подивився на дім, і його сірі очі звузилися.

Він перейшов через рів, що оточував дім, і опинився перед невисоким чоловіком.

— Ваше прізвище Стендал?

— Так.

— Я Герет, слідчий Бюро Громадської Моралі.

— Отже, ви, представники Громадської Моралі, дісталися, нарешті, й до Марса. А я саме думав, коли ви вже з'явитесь.

— Ми прибули минулого тижня. Скоро ми наведемо тут порядок, як і на Землі. — Чоловік роздратовано помахав своєю посвідкою, вказуючи на дім. — То, може, ви розкажете мені, що це за штука?

— Замок з привидами, якщо це вам до вподоби.

— Мені не до вподоби, Стендале, зовсім не до вподоби. Слово "привиди" мені не подобається.

— Все досить просто. Літа божого 2005 я збудував механічне святилище. В ньому мідні кажани літають на електронних променях, бронзові пацюки ганяють по пластмасових льохах, танцюють скелети-роботи. Там живуть роботи-вампири, арлекіни, вовки й білі привиди, створені за допомогою хімії й винахідливості.

— Саме цього я й побоювався, — зауважив, спокійно посміхаючись, Герет. — Боюся, нам доведеться знести вашу оселю.

— Я знав, що ви навідаєтеся відразу, як тільки пронюхаєте, що тут діється.

— Я прилетів би сюди раніше, але ми — в Бюро Громадської Моралі — хотіли точніше довідатися про ваші наміри. Демонтажники й бригада паліїв Бюро будуть тут ще перед вечерею. За кілька годин від вашого дому нічого не лишиться. Містере Стендал, я вважаю, що ви все-таки дурень, сер. Витрачати зароблені грошки на безглузду примху! Адже це, напевно, коштувало вам мільйонів зо три доларів...

— Чотири мільйони! Містере Герет, ще юнаком я успадкував двадцять п'ять мільйонів, а тому можу дозволити собі невелику примху. Тільки яка прикрість: будівництво закінчилося лише годину тому, а ви зі своїми демонтажниками вже тут! Чи не дозволите мені погратися цією іграшкою, ну, хоча б двадцять чотири години?

— Ви ж знаєте закон. Його треба виконувати негайно. Не можна створювати нічого — ні книг, ні будинків — що будь-яким чином нагадувало б про привидів, вампірів, фей або інші витвори людської фантазії.

— Скоро ви почнете палити й такі книги, як "Біблія" [10].

— Ви нам завдали чимало клопоту, містере Стендал. У нас усе зареєстровано. Двадцять років тому. На Землі. Історія з вами й вашою бібліотекою.

— Так, зі мною й моєю бібліотекою. І ще з кількома іншими такими, як я. По вже був забутий десятки років, а також країна Оз та багато іншого. Але я мав свою невелику схованку. Ми, кілька приватних громадян, зберігали свої бібліотеки, аж поки ви розіслали в усі кінці озброєних смолоскипами людей, які пошматували й спалили мої п'ятдесят тисяч книг. В такий же спосіб ви встромили кілок у серце Гелуїна [11] і попередили своїх кінорежисерів, що коли вони виявлять намір іще щось робити, то їм доведеться знов і знов ставити лише ті самі речі Ернста Хемінгуея. Боже мій, скільки я бачив інсценізацій "По кому подзвін"!

Тридцять варіантів! Усі реалістичні. О, цей наш реалізм, чорт би його забрав!

— Не варто гніватися! Це вам нічого не дасть!

— Містере Герет, вам доведеться подати докладний звіт, правда?

— Еге ж.

— Тоді, може, ви зайдете і роздивитесь усе як слід? Це не забере багато часу.

— Гаразд. Показуйте. Та глядіть мені, без вибриків. У мене пістолет.

Двері дому Ашер зарипіли й розчинилися. Війнуло вогкістю. Почулися гучні зітхання й стогін, ніби у старих катакомбах дихав підземний міх.

По кам'яній підлозі пробіг пацюк. Герет, зойкнувши, копнув його ногою. Пацюк перекинувся, і з його нейлонової шерсті вискочила ціла хмара металевих бліх.

— Оце дивина! — вигукнув Герет, нагинаючись, щоб роздивитися.

Стара відьма сиділа в ніші, її воскові руки тремтіли над жовтогарячими й синіми таротовими картами [12]. Вона сіпнула головою й засичала своїм беззубим ротом на Герета, стукаючи пальцем по засмальцьованих картах.

— Смерть! — крикнула вона.

— Саме такі речі я й маю на увазі, — сказав Герет. — Який сором! .

— Я дозволю вам особисто спалити її.

— Справді? — зрадів Герет. Потім він насупився. — Мушу сказати, мене дивує, що ви так благодушно сприймаєте все це.

— Для мене вже досить того, що я створив такий куточок. Тепер я маю право сказати, що зробив це. Сказати, що я створив середньовічну атмосферу в сучасному недовірливому світі.

— Я вже й сам мимохіть починаю захоплюватись вашим генієм, сер.

Герет дивився, як пливли повз нього, клубочачись і поступово набираючи форми прекрасної жінки, пасма туману. В кінці вогкого коридору загула машина. Густий, наче біла піка, туман піднявся і поплив у мовчазні зали.

З нічого виникла мавпа.

— Ну-ну! — скрикнув Герет.

— Не бійтеся, — заспокоїв його Стендал, постукуючи по чорних грудях тварини. — Робот. Мідний кістяк і все, як у відьми. Бачите?

Він погладив шерсть, і з-під неї прозирнув метал.

— Бачу, — обізвався Герет, і собі боязко простягаючи руку до тварини. — Але навіщо, містере Стендал, навіщо все це? Що вам допекло?

— Бюрократія, містере Герет. Але я не маю часу пояснювати. Уряд незабаром про все довідається. — Він кивнув мавпі. — Гаразд. Давай.

Мавпа вбила містера Герета.

— Ну що, ви майже готові, Пайксе?

— Так, сер, — відповів Пайкс, підводячи голову від столу.

— Ви добре знаєте своє діло.

— Але ж я одержую за це платню, містере Стендал, — тихо зауважив Пайкс, піднімаючи пластмасову повіку робота й вставляючи скляне око так, щоб його як слід стиснули гумові м'язи. — Готово.

— Викапаний містер Герет.

— Що нам з ним робити, сер? — кивнув Пайкс на плиту, де лежало тіло справжнього містера Герета.

— Найкраще спалити. Нам ні до чого два містери Герети, правда ж?

Пайкс повіз містера Герета до цегляної печі.

— Прощайте, — мовив він, вштовхуючи його в піч, і зачинив дверцята.

Стендал став перед роботом Геретом.

— Ви дістали розпорядження, Герете?

— Так, сер, — відповів, сідаючи, робот. — Я повинен повернутися до Бюро Громадської Моралі. Я подам рапорт. Треба відкласти операцію принаймні на сорок вісім годин. Скажу, що я маю детальніше розслідувати все це.

— Правильно, Герете. Бувайте.

Робот поспішив до Геретової ракети, зайшов у неї і полетів геть.

Стендал повернувся до свого помічника.

— Тепер, Пайксе, ми відішлемо решту запрошень на сьогоднішній вечір. Гадаю, буде весело, га?

— Дуже весело, якщо зважити на те, що ми чекали двадцять років!

І вони переморгнулися.

Стендал глянув на годинника. Сім. Уже скоро. Він покрутив у руці чарку для хересу й на якусь мить наче завмер. Згори, з дубових балок, моргали на нього очима й верещали кажани, їхні ніжні мідні кістяки були сховані під гумовим тілом. Він підняв до них чарку.

— За наш успіх, — проголосив він, потім відхилився на спинку крісла, заплющив очі й заглибився в думки. Йому буде що згадувати, коли прийде старість — свою помсту антисептичному уряду за його літературний терор і за вогнища! О, як зростали його гнів і ненависть протягом цих років! О, як повільно визрівав цей план у його заанімілій душі аж до того дня, коли три роки тому він стрівся з Пайксом!

Ах так, Пайкс. Пайкс, чиє озлоблення було таке глибоке, як почорнілий обвуглений колодязь із зеленою кислотою. Хто був Пайкс? Лише найбільший з усіх артистів! Пайкс, людина з десятима тисячами облич, фурія, дим, блакитний туман, білий дощ, кажан, страховище з середньовічного собору, потвора — ось ким був Пайкс! Чи не кращий він за знаменитого Лон Чейні-батька? — міркував Стендал. День у день він спостерігав Чейні в старих-престарих фільмах. Так, кращий за Чейні. Чи не кращий за того другого старого лицедія? Як це його прізвище? Карлов? Далеко кращий! А за Лугозі? Не можна навіть порівнювати! Ні, на світі був лише один такий актор, як Пайкс, і тепер, коли в нього відібрали все, що він мав-його мистецтво, — йому нічого було робити на Землі. Йому забороняли навіть грати для самого себе перед дзеркалом! Бідний, неможливий, розбитий Пайкс! Як ти почував і себе тієї ночі, коли вони

тягли стрічки твоїх фільмів, що висіли з кіноапаратів, ніби кишки, ніби твої власні нутрощі, і несли їх мотками й жмутами, щоб запхати у піч і спалити? Чи це так само боляче, як коли знищують п'ятдесят тисяч книжок, безцінних книжок?

Так. Так.

Стендал відчув, як холонуть його руки від безтямного гніву. Тож чи не природно було, що одного дня вони почали розмову за кавою і що ця розмова страшенно затяглася — на багато вечорів. З цієї розмови і з гіркої кави народився оцей дім Ашер.

Задзвонив великий церковний дзвін. Прибули перші гості. Посміхаючись, він вийшов їм назустріч.

Роботи, що вирости без спогадів, чекали. Вони чекали, одягнені в зелений шовк кольору лісових озер, у шовк кольору жаб і папороті. З жовтим волоссям, кольору сонця й піску, вони лежали змащені, з трубчастими бронзовими кістками в желатині. В трунах і не для мертвих і не для живих, у дощаних ящиках з поки що не ввімкнутими метрономами, роботи чекали. Пахло мастилом і латунню. Було тихо, як на кладовищі. Роботи чоловіки й жінки, але без статі. З іменами, але безіменні, запозичивши від людини все, крім людяності, роботи витріщилися на забиті цвяхами віка ящиків з етикетками, мертві, без смерті, бо в них ніколи не було життя. Та ось завищали цвяхи, які витягали з дерева. Ось почали підніматися віка. Ось на ящики лягли тіні, і почулося тихеньке цокання. Ще один і ще, і ось уже весь склад цокає і видзвонює, наче велетенська годинникова майстерня. Мармурові очі викотилися з-під гумових повік. Затремтіли ніздрі. Підвелися роботи, вдягнені в хутро мавпи й білу шерсть кролика: Близнюк ішов за Близняком, а за ними Фальшива Черепаха і Вовчок [13]; похитуючись брели, повиті водоростями, утопленики; чимчикували повішені, з синіми горлянками й закоченими догори очима схожими на м'якуш молюска; створені з глазури й блискучої сухозлітки, йшли гноми й ельфи, Тік-Ток, Дід Мороз у супроводі Лютої Завірюхи, Синя Борода з бурцями, наче

ацетиленове полум'я. З хмар сірчаного диму між язиків зеленого вогню з'явився дракон і, вдаривши велетенським лускатим хвостом, ревучи і виючи, вибив двері.

Потім настала тиша, юрба кинулася до дверей, подув вітер. Десять тисяч вік упали на своє місце. Годинникова майстерня рушила в дім Ашер. Настала ніч чудес,

Над землею повіяв теплий вітерець; обпалюючи небо, перетворюючи осінь на весну, прибули ракети з гостями. З ракет повиходили чоловіки у вечірніх убраннях, а за ними жінки з вишуканими зачісками.

— То оце і є Ашер!

— Але де ж двері?

В цю мить з'явився Стендал. Жінки сміялися й цокотіли між собою. Містер Стендал підняв руки, вимагаючи тиші. Обернувшись до замку, він подивився на вікно високої вежі й гукнув:

— Рапунцел, Рапунцел, спусти свої коси!

І з вікна, підставляючи своє прекрасне обличчя подувам нічного вітру, перекилася дівчина і спустила пасма золотого волосся. Його підхопив вітер, сплів драбину, якою гості, сміючись, полізли в дім.

Які видатні соціологи! Які розумні психологи! Які страшенно впливові політики, бактеріологи, неврологи! Ось вони стоять між вогких стін,

— Прошу всіх до господи!

Тут були містер Трайон, містер Оуен, містер Дан, містер Ленч, містер Стівенс, містер Флетчер і ще кілька десятків гостей.

— Заходьте, заходьте!

Тут були місис Джіб, міс Поуп, міс Черчіль, міс Блант, міс Драмонд і десятків зо два інших блискучих жінок.

Видатні, дуже видатні люди, і всі до одного члени "Товариства боротьби з фантастикою", прибічники заборони святкування Гелоуїна та Дня Гая Фокса [14], вбивці кажанів, палії книг, смолоскипоносці. Всі вони з числа тих бездоганих громадян, які терпляче ждали, поки на новоосвоювану планету прибудуть робітники і поховають трупи марсіан, проведуть дезинфекцію в старих містах, побудують нові, відремонтують шосейні шляхи й зроблять життя безпечним. А потім, коли вже все налагоджувалось, ці гасителі веселощів, люди з хромованою ртуттю замість крові та з пофарбованими йодом очима з'явилися тут, щоб установити свою Громадську Мораль і причастити всіх своєю благодаттю. І вони були його друзі! Так, обережно, дуже обережно й хитро знайомився він з ними на Землі минулого року!

— Ласкаво прошу до просторих залів смерті! — вигукнув він.

— Гей, Стендале, що все це означає?

— Самі побачите. Всім скинути одяг. Он кабіни. Переодягніться в костюми, які ви знайдете там. Чоловіки — на цей бік, жінки на той.

Гості стурбовано тупцяли на місці.

— Може, краще піти звідси, — сказала міс Поуд. — Не подобається мені все це. Воно межує з... святотатством.

— Дурниці! Звичайний костюмований бал.

— Здається, тут тхне протизаконними діями, — покрутив носом містер Стівенс.

— Та годі вже вам, — засміявся Стендал. — Розважайтеся. Завтра все це стане руїною. Заходьте до кабін!

Палац завирував. На ковпаках арлекінів подзвонювали бубонці, і білі миші танцювали кадриль під музику карликів, які цигикали на крихітних скрипках крихітними смичками, і прапори струменіли, звисаючи з обвуглених балок, а кажани хмарами літали біля ринв, кінці яких були зроблені у вигляді страховищ. З ротів у страховищ текло вино, прохолодне і піняве. Через усі сім залів палацу дзюркотів струмок. Скоро гості виявили, що то не вода, а херес. Гості виходили з кабін, змінивши свій вік, сховавши обличчя під масками доміно. І, вже надіваючи маску, вони порушували свої зобов'язання — скрізь і завжди боротися з фантазією, з усім тим, що породжує жах. Жінки, сміючись, виступали в червоних сукнях. Навколо них запобігливо крутилися чоловіки. А на стінах танцювали тіні, що були нічийми, і подекуди гості натрапляли на дзеркала, в яких нічого не було видно.

— Ми всі вампіри! — зареготав містер Флетчер. — Ми померли!

До їхніх послуг було сім залів, кожен різного кольору: один синій, один пурпуровий, один зелений, один жовтогарячий, ще один білий, шостий фіолетовий, а сьомий був задрапірований чорним оксамитом. І в чорному залі був годинник з ебенового дерева, який гучно вибивав години. По всіх кімнатах гасали п'яні гості — серед фантастичних істот-роботів, серед Вовчків і Божевільних Капелюшників, тролів і велетнів, чорних котів і Білих Королів [15], а під ногами танцюристів підлога здригалася од важких пульсуючих ударів, що виказували схована під нею серце.

— Містере Стендал! — почувся шепіт. — Містере Стендал!

Поряд з ним стояло страховище з обличчям Смерті. Це був Пайкс.

— Мені треба поговорити з вами наодинці.

— В чім річ?

— Ось погляньте.

Пайкс простягнув руку — руку скелета. В ній було кілька напіврозплавлених коліщат, гайок, зубців, болтів.

Стендал якусь мить — довгу мить — дивився на них. Потім він потягнув Пайкса в коридор.

— Герет? — прошепотів він. Пайкс ствердно хитнув головою.

— Він послав замість себе робота. Хвилину тому, вичищаючи піч, я виявив оце.

Обоє не відривали очей від фатальних коліщат.

— Це означає, що поліція може бути тут кожної миті, — сказав Пайкс.
— Наш план піде нанівець.

— Не знаю, — Стендал подивився на жовтих, синіх і жовтогарячих танцюристів. У похмурих залах лунала музика. — Я мусив би догадатися, що Герет не такий дурень, щоб прибути власною персоною. Але стривайте!

— Що таке?

— Нічого. То нічого. Герет послав до нас робота. А ми надіслали йому свого. Якщо він не придивлятиметься надто пильно, то й не помітить заміни.

— Авжеж.

— Наступного разу він прилетить сам. Адже тепер він вважатиме себе в безпеці, його появи можна чекати кожної хвилини! Хочете ще вина, Пайксе?

Вдарив великий дзвін.

— Закладаюся, що це він. Впустіть містера Герета.

Рапунцел спустила свої золоті коси.

— Містер Стендал?

— Містер Герет? Справжній містер Герет?

— Саме він, — Герет розглядав мокрі стіни й людей, що крутилися в танці. — Мені спало на думку, що краще побачити все на власні очі. Не можна покладатися на роботів. Тим більше на чужих роботів. До того ж я вжив застережних заходів і викликав демонтажників. Вони прибудуть за годину, щоб підрубати коріння цієї гидоти.

Стендал вклонився.

— Дякую за люб'язне попередження. А тим часом ви можете трохи розважитися, — сказав він, зробивши рукою широкий жест. — Вип'єте вина?

— Ні, дякую. Що тут робиться? Боже, до чого може дійти людина!

— Подивіться самі, містере Герет.

— Та це вбивство, — сказав Герет.

— Найпідступніше вбивство, — сказав Стендал.

Пролунав жіночий вереск. До них підбігла міс Поуп з блідим як крейда обличчям.

— Ой, який жах! На моїх очах мавпа задушила міс Блант і запхнула її в димохід.

Чоловіки глянули на камін і побачила пасма золотавого волосся, що звисало з димоходу. Герет скрикнув.

— Це жахливо! — схлипнула міс Поуп. Раптом вона змовкла, обернулась і закліпала очима. — Міс Блант!

— Авжеж, — сказала міс Блант. Живісінька, вона стояла поряд з ними.

— Але я щойно бачила, як вас запхнули в димохід!

— Ні, — засміялася міс Блант. — То була не я, а робот. Моя точна копія!

— Але ж, але...

— Та не плачте, голубонько. Я жива й здорова. Дайте-но, гляну... Так, справді, це я в димоході. Ваша правда. Кумедна штука, га?

І міс Блант одійшла від них, сміючись.

— Може, вип'єте, містере Герет?

— Мабуть, вип'ю. Все це нервує мене. Боже, що за місце! Його треба знищити негайно, щоб і сліду не було. На мить мені здалося...

Герет вихилив склянку вина.

Знову хтось заверещав. Четверо білих кроликів потягли на собі містера Стівенса кудись униз східцями, які самі собою раптом з'явилися посеред зали. Містер Стівенс потрапив на дно глибокого колодязя. Зв'язаний по руках і ногах, він опинився віч-на-віч з гострим як бритва сталевим маятником, який, гойдаючись, щоразу наближався до його зведеного корчами тіла.

— Це я там унизу? — запитав містер Стівенс, з'являючись поряд з містером Геретом і схиляючись над колодязем. — Як дивно, як чудно бути свідком власної смерті.

Маятник гойднувся востаннє...

— Як правдоподібно, — промовив, одвертаючись, містер Стівенс.

— Вип'єте ще, містере Герет?

— Так, будь ласка.

— Це ненадовго. Скоро демонтажники будуть тут.

— Слава богу!

Вереск пролунав утретє.

— Що ж тепер? — тривожно спитав Герет.

— Тепер моя черга, — озвалася міс Драмонд. — Гляньте-но.

І другу міс Драмонд, яка нестямно верещала, поклали живою в домовину, забили цвяшками віко й опустили у викопану під підлогою в землі могилу.

— Тепер я пригадую, — важко дихаючи, промимрив інспектор Громадської Моралі. — Все це було в старих заборонених книгах. Поховання живцем. І все інше. Колодязь, маятник, мавпа, димохід, убивство на вулиці Морг. Так, це було в одній з книг, які я спалив!

— Випийте ще, містере Герет. Та тримайте міцніше вашу склянку.

— Мати божа, у вас багата уява!

Вони стояли й стежили, як гинули ще п'ятеро — одного проковтнув дракон, інших кинули у чорну смолу, де вони й потонули.

— Хочете побачити, що ми приготували для вас? — спитав Стендал.

— Авжеж, — відповів Герет. — Чому б не подивитися? Все одно ми висадимо в повітря це чортівня. Ви небезпечна особа.

— Тоді ходімо. Прошу сюди.

І він повів Герета вниз під залу, нескінченними переходами, і далі вниз і вниз спіральними сходами — в підземні катакомби.

— Що ви збираєтеся показати мені? — спитав Герет.

— Як вас уб'ють.

— Мого двійника?

— Еге ж. А крім цього, ще дещо.

— Що саме?

— Амонтільядо, — відказав Стендал, ідучи попереду з високо піднятим ліхтарем. Під стінами застигли, підвівшись з трун, скелети. Герет з огидою скривився й затиснув пальцями носа.

— Що таке?

— Хіба ви ніколи не чули про Амонтільядо?

— Ні!

— Не впізнаєте? — спитав Стендал, вказуючи на підземелля.

— Як я можу впізнати?

— А це? — Стендал, посміхаючись, витяг з-під плаща лопатку.

— Що це за штука?

— Ідіть сюди, — сказав Стендал.

Вони увійшли в підземелля. У темряві Стендал прип'яв ланцюгом сп'янілого інспектора.

— Ради бога, що це ви робите? — закричав Герет, побрязкуючи ланцюгом.

— Я іронізую. Не перебивайте людину, коли вона іронізує, — це нечемно. Готово!

— Ви скували мене ланцюгом!

— Саме так.

— Що ви збираєтесь робити?

— Лишити вас тут.

— Ви жартуєте.

— Дуже вдалий жарт.

— Де мій двійник? Чи ми побачимо, як його вб'ють?

— Двійника немає.

— Але ж у інших були!

— Всі інші мертві. Всі, кого повбивали на ваших очах, були живі люди. Двійники-роботи стояли і спостерігали, як убивали тих, живих.

Герет мовчав.

— А тепер ви маєте сказати: "Ради любові всевишнього бога, Монтрезоре!" — промовив Стендал. — А я відповім: "Так, заради любові всевишнього бога". Ви скажете, правда? Ну ж бо, кажіть.

— Ви дурень!

— Не примушуйте мене умовляти вас. Кажіть-бо. Кажіть: "Заради любові Всевишнього бога, Монтрезоре!"

— Не скажу я, дурню. Випустіть мене звідси, — інспектор швидко тверезішав.

— Ось візьміть. Надіньте собі на голову, — провадив Стендал, кидаючи йому до ніг якусь річ, що дзвеніла й брязкотіла.

— Що це таке?

— Ковпак з бубонцями. Надіньте його, і, може, я вас випущу.

— Стендале!

— Кажу вам, надіньте!

Герет послухався. Бубонці задзвеніли.

— Хіба ви не відчуваєте, що все це вже колись було? — , запитав Стендал, беручись до роботи.

— Що ви робите?

— Замуровую вас. Ось один ряд цегли. Ось другий.

— Ви збожеволіли!

— Не варто сперечатися з цього приводу.

— Вас судитимуть!

Стендал, мугикаючи якусь мелодію, постукав пальцем по цеглині і поклав її на вогкий шар розчину.

З-за муру, що виростав на очах, чувся стукіт, гупання кулаків, крики.

— Будь ласка, стукайте ще, — обізвався Стендал. — Хай буде справжня вистава.

— Випустіть мене, випустіть!

Залишилося покласти останню цеглину. В'язень дико репетував.

— Герете, — сказав Стендал, — ви знаєте, чому я так покарав вас? Бо ви спалили книги містера По, майже не читаючи їх. Ви на слово повірили, що їх треба спалити. Інакше ви зрозуміли б мій намір, коли ми спускалися сюди хвилину тому. Неуцтво спричиняється до фатальних наслідків, містере Герет.

Герет мовчав.

— Я хочу, щоб вистава була довершена, — сказав Стендал, піднімаючи свій ліхтар і скеровуючи світло на скоцюрблену постать. — Дзенькніть тихенько бубонцями.

Бубонці забряжчали.

— А тепер, якщо ви скажете: "Ради любові Всевишнього бога, Монтрезоре", — то, може, я вас і випущу.

В променях світла з'явилося обличчя Герета. Хвилина мовчання, і глухий голос проказав: "Ради любові Всевишнього бога, Монтрезоре".

— Ах, — промовив Стендал, заплющивши очі. Він поклав на місце останню цеглину і замастив її розчином вапна. — Спочивай у мирі, любий друже.

Він швидко пішов з підземелля.

У семи залах опівнічний бій годинника примусив усіх скам'яніти на місці.

З'явилася Червона Смерть.

Стендал спинився на хвилину біля дверей, щоб подивитися на цю сцену. Потім вискочив з великого Дому і побіг через рів туди, де на нього чекав вертоліт.

— Готово, Пайксе?

— Готово.

— Ось воно!

Вони дивились, усміхаючись, на великий Дім. Він почав тріскатися зсередини, наче од землетрусу, і, спостерігаючи це величне видовище, Стендал чув, як позад нього декламував Пайкс тихим розміреним голосом:

— "...мій розум похитнувся, коли я побачив, як падають могутні стіни... розлігся протяжний шалений крик, ніби голос тисячі вод... і глибоке темне озеро, що лежало біля моїх ніг, похмуро й мовчазно зімкнулося над уламками дому Ашер".

Вертоліт знявся над паруючим озером і взяв курс на захід.

СЕРПЕНЬ 2005. СТАРИКИ

І чи не цілком природним явищем було те, що нарешті на Марс прибули старі люди, йдучи по сліду, прокладеному галасливими поселенцями з необжитих окраїн Америки, напахченими розумаками, професійними мандрівниками й романтично настроєними лекторами в пошуках нових джерел прибутків.

Отож висхлі на сухар старі люди, котрі проводили свій час, дослухаючись до своїх сердець, мацаючи пульси і доправляючи ложками декокти в свої перекошені роти, ті самі, які їздили в безплацкартних вагонах до Каліфорнії в листопаді місяці й у третьому класі пароплавів до

Італії в квітні, зморщені, як урюк, схожі на мумії старики нарешті з'явилися на Марсі...

ВЕРЕСЕНЬ 2005. МАРСІАНИН

Сині гори здіймалися в дощове небо, і дощ плюскотів у довгих каналах, коли старий Лафарж зі своєю дружиною вийшли з хати подивитися на божий світ.

— Перший дощ цієї осені, — зауважив Лафарж.

— Це добре, — сказала дружина.

— Дуже на часі.

Вони зачинили двері і, зайшовши в кімнату, заходилися гріти біля вогню руки. Їх брала дрож. Крізь вікно видно було, як віддалік поблискувала дощовими патьоками ракета, що доставила їх з Землі.

— Я хотів би лише одного, — сказав Лафарж, дивлячись на свої руки.

— Чого саме? — спитала дружина.

— Щоб можна було привезти з собою Тома.

— Не треба, Лейфе!

— Пробач мені, більше не буду.

— Ми прибули сюди мирно доживати віку, а не думати про Тома. Він помер так давно, що нам слід забути його і все, що було на Землі.

— Маєш рацію, — сказав він і знову простягнув до тепла руки, втупивши очі у вогонь. — Не буду більше говорити про це. Мені просто не вистачає наших щонедільних поїздок до Грін Лон парку, де ми клали квіти на його могилу. Це була наша єдина прогулянка. Блакитний дощ тихо спадав на будинок. О дев'ятій вони пішли спочивати і лежали непорушне в дощовій темряві, побравшись за руки, йому було п'ятдесят п'ять, а їй шістдесят років.

— Анно? — тихо погукав він.

— Чого? — озвалась вона.

— Ти що-небудь чуєш?

Обоє прислухались до вітру та дощу.

— Нічого, — сказала вона.

— Хтось посвистує, — мовив він.

— Ні, я нічого не почула.

— Все-таки я встану та подивлюся.

Він надягнув халат і пройшов до надвірних дверей. Нерішуче розчинив їх, і холодний дощ бризнув йому в обличчя. Надворі дув вітер.

На порозі стояла маленька постать.

Блискавка розщепила небо, і біла злива освітила обличчя, звернене до старого Лафаржа.

— Хто тут? — тремтячи, спитав Лафарж. Ніякої відповіді.

— Хто це? Чого тобі треба?

Жодного слова.

Лафаржа охопила велика слабість і втома.

— Хто ти? — скрикнув він.

Дружина підійшла, стала позад нього й узяла за руку.

— Чого ти кричиш?

— Тут у дворі хлопчина, стоїть і не відповідає, — відповів, тремтячи, старий. — Він схожий на Тома!

— Лягай у ліжко, тобі щось сниться.

— Але ж він тут. Поглянь сама.

Він одчинив двері ширше, щоб їй було видно.

Дув холодний вітер, і дрібний дощ, сіявся на землю, а хтось стояв і дивився на них далеким поглядом. Стара жінка вхопилася за одвірок.

— Іди геть! — сказала вона, махаючи рукою. — Іди геть!

— Хіба не схожий на Тома? — спитав старий.

Постать не рухалася.

— Я боюсь, — сказала стара жінка. — Замкни двері та лягай у ліжко. Не хоч я мати з ним жодних справ.

І вона, постогнуючи, зникла в спочивальні. Старий стояв, а дощовий вітер холодив йому руки.

— Томе, — півголосом погукав він. — Томе, якщо це ти, якщо якимсь випадком це ти, Томе, я не візьму двері на клямку. А якщо ти змерз і схочеш погрітися, зайди пізніше і ляж біля каміна — там є хутряні килимки.

Він причинив двері, не замикаючи їх.

Дружина почула, що він повертається, і затремтіла.

— Яка жахлива ніч, — схлипуючи, мовила вона. — Я відчуваю себе такою старою.

— Цить, цить, — заспокоїв він її ніжно й пригорнув до себе. — Ну ж бо, засни.

Немало часу минуло, перш ніж вона заснула.

А незабаром він почув, як дуже тихо відчинилися надвірні двері, в будинок увірвалися дощ та вітер, і двері зачинилися. Він почув легенькі кроки перед каміном і тихе дихання. "Том", — сказав він сам до себе.

Блискавка влучила в небо і роздерла темряву надвоє.

Зранку дуже пекло сонце.

Містер Лафарж одчинив двері в їдальню і швидко озирнув кімнату.

На килимках перед каміном нікого не було. Лафарж зітхнув.

— Я старішаю, — мовив він.

Він вийшов надвір, щоб принести з каналу відро чистої води для вмивання. Біля дверей він мало не збив з ніг малого Тома, котрий ніс відро, вже повне по самі вінця.

— Доброго ранку, тату!

— Доброго ранку, Томе.

Старий відступив убік. Босоногий хлопчина пробіг через кімнату, поставив відро і обернувся з посмішкою.

— Гарний сьогодні день!

— Атож, — недовірливо сказав старий.

Хлопець поведився зовсім звичайно. Він почав умиватися.

Старий ступив наперед.

— Томе, як ти сюди потрапив? Ти живий?

— А чому ні? — відмовив хлопець, кидаючи на нього погляд.

— Але ж, Томе, Грін Лон парк, щонеділі квіти і...

Лафаржу довелося сісти. Хлопець підступив до нього і взяв за руку. Старий відчув його пальці, теплі й тверді.

— Ти справді тут, це не сон?

— Адже ти хочеш, щоб я був тут, правда? — спитав стривожено хлопець.

— Так, так, Томе!

— То навіщо ж тоді допитуватися? Прийми мене без запитань!

— Але твоя мати... адже зворушення...

— Не турбуйся за неї. Вночі я заколисував вас обох піснею, і через це ви приймете мене ще з більшою охотою, а особливо вона. Я знаю, що таке зворушення. Зажди, поки вона прийде, побачиш сам.

Він засміявся, струснувши своїм мідяним кучерявим волоссям.

Його очі були сині-сині і ясні.

— Доброго ранку, Лейфе й Томе, — промовила мати, виходячи зі спочивальні й збираючи волосся у вузол. — Правда ж, сьогодні гарний день?

Том повернувся і засміявся батькові в обличчя.

— Бачиш?

Вони дуже смачно поснідали всі троє в тіні за будинком. Місіс Лафарж знайшла пляшку, яку вона колись сховала, і вони випили соняшникового вина. Містер Лафарж ще ніколи не бачив, щоб обличчя дружини було таким веселим. Якщо вона й мала якісь сумніви відносно Тома, то не висловлювала їх. Для неї його поява була цілком природною. Та й самому Лафаржеві присутність сина почала здаватися природною.

Коли мати забрала зі столу посуд, Лафарж нахилився до сина і конфіденційно спитав:

— Скільки тобі зараз років, сину?

— Тату, хіба ти не знаєш? Звичайно, чотирнадцять.

— Хто ти є насправді? Ти не Том, а хтось інший. Хто саме?

— Не треба, — злякано мовив хлопець, затуляючи руками обличчя.

— Мені ти можеш розповісти, — провадив старий. — Я все розумію. Ти марсіанин, правда? Я чув різні історії про марсіан, а проте не знаю про них нічого певного. Люди розповідають, що марсіан зараз обмаль, і коли вони з'являються серед нас, то набирають вигляду землян. Щось у тобі є незрозуміле — ти Том і в той же час не Том.

— Чому ти не приймеш мене й не припиниш цих розмов? — закричав хлопець. Він зовсім затулив руками обличчя. — Не сумнівайся, прошу, не сумнівайся в мені!

Він одвернувся й вибіг із-за столу.

— Томе, вернися!

Але хлопець побіг уздовж каналу туди, де вдалині маячило місто.

— Куди це подався Том? — спитала Анна, прийшовши, щоб забрати ще посуд. — Ти, мабуть, щось йому таке сказав?

— Анно, — сказав чоловік, беручи її за руку, — Анно, чи пам'ятаєш Грін Лон парк, базар і те, що Том захворів був пневмонією?

— Про що ти балакаєш? — засміялася вона.

— Не зважай на це, — мовив він спокійно.

Вдалині, там, де Том пробіг понад берегом каналу, сідала курява.

О п'ятій, коли вже сідало сонце, Том повернувся. Він насторожено подивився на батька.

— Чи ти хочеш мене про щось питати? — звернувся він до батька.

— Не маю жодних запитань, — сказав Лафарж.

Хлопець посміхнувся своєю сліпучою посмішкою.

— Чудово.

— Де ти був?

— Біля міста. Я замалим не лишився там. Ще трохи, і я, — хлопець затнувся, шукаючи потрібного слова, — потрапив би в пастку.

— Як це "потрапив би в пастку"?

— Я саме проходив повз бляшану хатину біля каналу. Ще трохи, і я був би змушений ніколи не приходити сюди й не бачити тебе. Я не вмію це тобі пояснити, цього ніяк не поясниш. Не можу сказати, що воно було, бо навіть сам не знаю. Трапилося щось дивне, не хочу говорити про це.

— Тоді не будемо говорити. Піди краще вмийся, хлопчику. Час вечеряти.

Хлопець побіг умиватися.

Хвилин за десять по тому на гладенькій поверхні каналу з'явився човен. Високий худорлявий чоловік вів його, спроквола налягаючи на жердину.

— Добри вечір, брате Лафарже, — сказав він, даючи перепочинок рукам.

— Добри вечір, Сауле. Що там нового?

— Сьогодні новин доволі. Ти знаєш отого Номленда, котрий живе біля каналу в бляшаній хатині?

Лафарж скам'янів.

— Так.

— Ти знаєш, яким він був негідником?

— Люди кажуть, що він залишив Землю, бо вбив там чоловіка.

Саул сперся на свою мокру жердину, втупивши очі у Лафаржа.

— Пригадуєш, як звали того чоловіка, що він убив?

— Джілінгз, еге ж?

— Правильно. Джілінгз. Ну-от, години зо дві тому містер Номленд прибіг до міста, кричачи, що він бачив Джілінгза, живого, тут, на Марсі, сьогодні вдень! Він благав тюремника, щоб той замкнув його у в'язниці. Але тюремник відмовився. Отож Номленд пішов додому і двадцять хвилин тому, як розповідали мені, прострелив собі голову з рушниці. Я саме плив звідтіля.

— Ну й ну, — мовив Лафарж.

— З біса дивний випадок, — сказав Саул. — Ну, добраніч, Лафарже.

— Добраніч.

Човен поплив далі гладенькими водами каналу.

— Вечеря на столі, — погукала дружина.

Містер Лафарж сів вечеряти і, взявши в руку ножа, глянув на Тома.

— Томе, — спитав він, — що ти робив сьогодні вдень?

— Нічого, — відповів Том з повним ротом. — А що

— Просто мені цікаво.

І старий заткнув собі за комір серветку.

Цього вечора о сьомій годині старій жінці закортіло піти до міста.

— Вже кілька місяців не була там, — сказала вона.

Але Том відмовлявся.

— Я боюся міста, — заявив він. — Там люди. Не хочеться мені туди.

— Не до лиця дорослому хлопцеві така мова, — зауважила Анна. — Не хочу навіть слухати тебе. Ти підеш з нами. Це я тобі кажу.

— Анко, якщо хлопець не хоче... — почав був старий.

Але сперечатися було марно. Вона погнала їх до човна, і вони попливли каналом під вечірніми зорями. Том лежав горілиць із заплющеними очима, і не можна було з певністю сказати, спить він чи ні. Старий чоловік невідривно дивився на нього, думаючи свою думу.

"Хто він такий, — міркував він, — що йому потрібна любов так само, як і нам. Що це за створіння, котре, тікаючи від самотності, приходять у табір до чужинців і запозичує голос, обличчя, запозичує їх з чужої пам'яті і живе між нас, знайшовши нарешті щастя в чужій сім'ї. З якої він гори, з якої печери, до якої належить раси тих вимираючих істот, що населяли цей світ, перш ніж з Землі прибули наші ракети?

Старий похитав головою. Годі про це допитуватися. Взявши все до уваги, слід вважати його Томом".

Старий подивився на місто, що маячіло попереду, і відчув до нього відразу. Але потім знову повернувся думкою до Тома й Анни. Може, й негаразд затримувати надовго Тома, якщо все це завдасть лише прикрощів і жалю. Та яке ми маємо право відмовлятися саме від того, чого так прагнули — хай навіть воно втішатиме нас лише вдень, а потім, щезне, ще дужче спустошивши порожнечу, зробивши ще непрогляднішими темні ночі і ще вологішими дощові? Це все одно, що відірвати від нашого рота шматок хліба.

І він подивився на хлопця, який спав на дні човна. Хлопець пхикав, бачачи якийсь сон. "Люди, — мурмотів він. — Вони змінюються й змінюються. Це пастка".

— Ну, заспокойся, мій хлопчику, — промовив Лафарж гладячи м'які хлоп'ячі кучері. Том стих.

Лафарж допоміг дружині й синові вийти з човна.

— От ми й приїхали, — сказала Анна, усміхаючись до вогнів міста, дослухаючись до музики, що линула з пивних, дивлячись на пари, які гуляли людними вулицями, взявшись попідруки.

— Мені хочеться додому, — сказав Том.

— Ніколи від тебе цього не чула, — мовила мати. — Ти завжди любив їздити до міста в суботу ввечері.

— Не відходьте од мене, — прошепотів Том. — Я не хочу потрапити в пастку.

Анна почула ці слова.

— Не говори дурниць. Ходімо!

Лафарж зауважив, що хлопець тримається за його руку. Лафарж стиснув йому руку.

— Я тебе не залишу, Томмі, мій хлопчику. — Він подивився на юрби людей, що снували вулицями, і його теж охопила тривога. — Ми ненадовго.

— Ні, ми проведемо тут цілий вечір, — заперечила Анна.

Коли вони переходили вулицю, на них наскочили троє п'яних. Якусь мить тривало загальне замішання їх роз'єднали, вони обминали зустрічних, і раптом Лафарж зупинився приголомшений.

Тома не стало.

— Де це він? — спитала роздратовано Анна. — Він завжди тікає при першій нагоді. Томе! — погукала вона.

Містер Лафарж побіг шукати хлопця в натовпі, але його ніде не було.

— Він знайдеться. Коли ми вертатимемося, він буде біля човна, — сказала переконано Анна, тягнучи чоловіка назад, до кінотеатру.

Зненацька в юрбі зчинилося сум'яття, і повз Лафаржа пробігли чоловік із жінкою. Він упізнав їх. Це був Джо Сполдінг з дружиною. Не встиг він заговорити з ними, як вони зникли.

Стурбовано озираючись, він купив квитки в кіно і дозволив дружині потягти себе в непривітну темряву.

Об одинадцятій годині Тома біля причалу не було. Місіс Лафарж враз пополотніла.

— Не турбуйся, матусю, — сказав Лафарж. — а його знайду. Почекай-но мене тут.

— Швидше вертайся.

Голос злився з плюскотінням води.

Тримаючи руки в кишенях, він пішов нічними вулицями. Один за одним гасли вогні. Дехто з мешканців ще й досі визирав з вікна, бо ніч була тепла, хоч небо раз у раз вивішувало між зірками грозові хмари. Дорогою він пригадував, як хлопець весь час говорив, що боїться пастки, його страх перед юрбою й містами. "Не бачу в цьому ніякого сенсу, — втомлено думав старий. — Може, хлопець пішов назавжди, можливо, його ніколи й не було". Лафарж завернув у один провулок і почав дивитися на номери будинків.

— Здоров, Лафарже.

На порозі одного дому сидів чоловік, покурюючи люльку.

— Здрастуй, Майку.

— Ти що, посварився з жінкою? Остуджуєш свій гнів?

— Ні, просто гуляю.

— У тебе такий вигляд, ніби ти щось загубив. До речі, — сказав Майк, — сьогодні знайшлася одна людина. Ти знаєш Джо Сполдінга? Пригадуєш його дочку Лавінію?

— Так, — відповів Лафарж, обливаючись холодним потом. Йому здалося, що це сниться вже бачений сон. Він знав, які слова буде сказано далі.

— Лавінія сьогодні вернулася, — провадив Майк, затягуючись люлькою. — Ти пригадуєш, що вона пропала на дні мертвого моря десь близько місяця тому? Тоді знайшли дуже спотворений труп, який вважали її тілом, і з тих пір сім'я Сполдінгів була наче не при собі. Джо ходив і казав усім, що вона жива, що насправді це не її тіло. Уяви собі, він мав рацію. Сьогодні ввечері Лавінія знайшлася.

— Де? — спитав Лафарж, відчуваючи, що дихає часто-часто й що серце в нього калатає, мало не розірветься.

— На головній вулиці. Сполдінги саме купували квитки в кіно. І тут зненацька в юрбі з'явилася Лавінія. Ото, мабуть, була сцена! Вона їх спершу не впізнала. Вони Прошли за нею піввулиці, а потім заговорили до неї. Лише тоді вона їх пригадала.

— Ти її бачив?

— Ні, але чув, як вона співала. Пам'ятаєш, як вона бувало виводила "Дорогі моєму серцю Лох Ломонда береги"? Так-от, вона нещодавно співала цю пісню батькові. Приємно почути її голос: вона ж така вродлива дівчина. Яка несправедливість, думав я, що вона померла. Отож приємно дізнатися, що вона вернулася жива й здорова. Послухай-но, у тебе нездоровий вигляд. Ходи до мене, вип'єш ковток віскі...

— Ні, дякую, Майку, — відказав старий і рушив далі. Він почув, як Майк побажав йому спокійної ночі, але сам не відповів, бо вп'явся поглядом у двоповерховий будинок, де виткі марсіанські рослини розкидали по високому кришталевому даху китиці темно-червоних квітів. З протилежного боку, над садом, був балкон з химерними залізними ґратами; у вікнах світилося. Було вже дуже пізно, а проте він питав себе: "Що станеться з Анною, якщо я не приведу додому Тома? Цей другий удар, друга смерть, як вона перенесе їх? Чи пригадає вона першу смерть, і цей сон, і раптове зникнення? О боже, я мушу знайти Тома, інакше що буде з Анною? Бідна Анна чекає біля причалу". Він зупинився й підняв голову. Десь нагорі голоси бажали іншим тихим голосам спокійної ночі, двері одчинялись і зачинялись, світло потьмарилося, а ніжний спів тривав. За мить дуже гарна дівчина років вісімнадцяти вийшла на балкон.

Лафарж погукав крізь пориви вітру.

Дівчина обернулась і поглянула вниз.

— Хто там? — вигукнула вона.

— Це я, — сказав старий, але, зрозумівши, наскільки недолуга й чудна ця відповідь, замовк і тільки ворухив губами. Може, йому слід крикнути: "Томе, сину мій, це твій батько". Як заговорити з нею? Вона, чого доброго, подумає, що він божевільний, і покличе батьків.

Дівчина перехилилась, осяяна блідим місячним світлом.

— Я тебе знаю, — тихо промовила вона. — Будь ласка, йди звідси. Я нічого не можу зробити.

— Ти мусиш повернутися! — вирвалось у Лафаржа перш, ніж він міг себе стримати.

Освітлена місяцем постать сховалася в тінь, так що від неї не лишилося нічого, лише голос,

— Я більше не твій син, — сказала вона. — Не треба було ніколи приїздити до міста.

— Анна чекає біля причалу!

— Мені жаль, — промовив спокійний голос. — Але що можу вдіяти? Я щаслива тут, мене люблять не менше, ніж ви любили мене. Я є тим, чим я є, і я беру те, ідо можна взяти. Тепер запізно, мене вже спіймано.

— Але ж Анна... яке це буде для неї горе. Подумай-но про це.

— В цьому домі надто багато про мене думають; я наче ув'язнена. Не можу я стати тим, ким була.

— Ти Том, ти ж був Томом, правда? Ти не жартуєш зі старим. Насправді ти ж не Лавінія Сполдінг?

— Я ніхто, бо я — це я. Хоч де б я була, я є чимсь, а тепер я стала такою, що ти вже нічого не вдієш.

— Тобі небезпечно лишатися в місті. Краще тобі жити на березі каналу, де ніхто тобі не заподіє ніякої шкоди, — благав старий.

— Це так, — сказав, вагаючись, голос. — Але ж тепер я мушу зважати на цих людей. Як вони страждатимуть, коли зранку виявиться, що вони мене втратили, цього разу назавжди? В усякому випадку, мати знає, що я таке; вона догадалася так само, як і ти. Гадаю, вони всі догадались, але не висловлюють своїх сумнівів. Ніхто не сумнівається в провидінні. Якщо не можна мати чогось у дійсності, її з успіхом замінює мрія. Може, я не стала воскреслою покійницею, але зате стала чимсь майже кращим

для них: ідеалом, породженим їхніми мріями. Передо мною вибір — вразити їх чи твою дружину.

— Їх п'ятеро в сім'ї. Вони зможуть легше перенести втрату.

— Прошу тебе, годі, — сказав голос. — Я втомилася.

Голос старого прозвучав твердіше.

— Ти мусиш повернутись. Я не можу допустити, щоб Анна пережила ще одне потрясіння. Ти наш син. Ти мій сьй і належиш нам.

— Ні, прошу тебе! — промовила, тремтячи, тінь.

— І дім, і ці люди для тебе чужі!

— Ні, не треба цього робити!

— Томе, синку мій! Томе, послухай-но мене. Вертайся до нас, злізай з балкону лозами, хлопчику. Ходімо, Анна чекає тебе. Ми дамо тобі рідний дім, усе, що ти захочеш.

Старий напружено вдивлявся вгору, бажаючи, щоб усе було так, як він каже.

Тіні заколихалися, зашелестіла виноградна лоза.

Нарешті тихий голос промовив:

— Гаразд, тату.

— Томе!

У місячному світлі з'явилася хлопчача постать, яка моторно спустилася виноградними лозами. Лафарж простягнув руки, щоб підхопити хлопця. В кімнаті нагорі спалахнуло світло. З-за одного заґратованого вікна пролунав голос:

— Хто там унизу?

— Швидше, хлопчику!

Ще позасвічувалося світло, почулися нові голоси.

— Стій, у мене рушниця! З тобою все гаразд, Вінні?

Зачувся тупіт ніг.

Старий разом із хлопцем кинулися бігти через сад. Коли вони грюкнули фірткою, пролунав постріл. Куля вдарилася об мур.

— Томе, біжи тудю! Я побіжу сюди, щоб відвернути їхню увагу! Прямуй до каналу, я зустріну тебе там за десять хвилин, хлопчику!

Вони розбіглися.

Місяць сховався за хмарою. Старий біг крізь темряву.

— Анно, я тут!

Стара жінка, тремтячи, допомогла йому сісти в човен.

— Де Том?

— Він буде тут за хвилину, — задихано відповів Лафарж.

Вони обернулися до провулків і сплячого міста. На вулицях ще й досі були запізнілі перехожі: полісмен, нічний сторож, пілот ракети, кілька самотніх чоловіків, що поверталися додому з якогось нічного побачення, четвірка чоловіків та жінок, які вийшли, регочучи, з бару. Десь тихо награвала музика.

— Чому він не йде? — спитала дружина.

— Він прийде, прийде.

Але Лафарж не був у цьому певен. А що, коли хлопця знову спіймано дорогою до пристані, десь на північних вулицях між темними будинками. Відстань була чимала, навіть для хлопця. Але ж він мав добігти перший.

І тут вдалині з'явилася постать, що мчала залитим місячним сяйвом провулком.

У Лафаржа вирвався крик, але він зразу ж стримав себе, бо вдалині почувся людський гомін і тупіт ніг. У вікнах один за одним спалахували вогні. На відкритий майдан, що підходив до пристані, вибігла людська постать. Це був не Том, до них мчав лише обрис із обличчям, ніби срібло, яке блищало від сяйва світил, які повисли над майданом. І в міру того, як він підбігав ближче й ближче, воно набувало знайомих рис, а коли він домчав до пристані, це був Том! Анна простягла до нього пуки. Лафарж поспішав відчалити од берега.

Але вже було запізно.

З провулка на безлюдний майдан вибіг один чоловік, за ним другий, потім жінка, ще двоє чоловіків, містер Сполдінг. Вони спантеличено спинились. Озираючися навкруги, вони вже хотіли були вертатись назад, бо це могло бути лише маревом, просто-таки божевільною маячнею. Однак вони нерішуче попрямували до пристані, зупинялися й знову йшли далі.

Тікати було запізно. Битва скінчилася, змагання було програно. Лафарж крутив пальцями швартову линву. Йому було дуже холодно й самотньо. Люди піднімали й ставили ноги у місячному світлі, вони наближалися дуже швидко, широко розплющивши очі, аж поки весь натовп з десяти чоловік не спинився біля пристані. Вони шаленими поглядами дивилися в човен. У них вирвався зойк.

— Ні з місця, Лафарже! — вигукнув Сполдінг, тримаючи рушницю.

Тепер було ясно, що сталося. Том мчав сам місячними вулицями, минаючи людей.

Полісмен побачив, як гулькнула повз нього його постать.

Полісмен крутнувся, вступив свій зір у обличчя, вигукнув ім'я і кинувся навздогін: "Стій-но!" Він побачив обличчя злочинця. Скрізь на шляху траплялося те ж саме. Стрічалися то чоловіки, то жінки, нічні сторожі, пілоти ракети. Прудка постать була для них усім, вона була тотожна всьому, всім людям, усім іменам. Скільки різних імен було вимовлено за останні п'ять хвилин? Скільки різних обличч зосередилися в Томовому обличчі — всі несправжні?

Так бігли дорогою втікач і переслідувач, мрія і мрійники, здобич і пси. І скрізь дорогою людям раптом з'являлися знайомі обличчя, виблискували знайомі очі, люди вигукували давнє-давнє ім'я, їх охоплювали згадки про інші часи, і юрба збільшувалася. Кожен кидався вперед, коли, наче образ, відбитий у десяти тисячах дзеркал, десяти тисячах очей, повз них пробігала мрія, що мала різне обличчя для тих, хто був попереду, і для тих, хто лишався позаду, для тих, кого вона ще мала зустріти, і для тих, котрі не бачили її в очі.

"І ось тепер усі вони опинилися тут, біля човна, і кожен прагне сам оволодіти мрією так само, як і ми хочемо, щоб він був Томом, а не

Лавінією, або Вільямом, чи Роджером, чи ще кимсь, — думав Лафарж. — Але цьому тепер настав кінець. Ми зайшли надто далеко".

— Підійдіть-но всі сюди! — наказав Сполдінг.

Том вийшов із човна. Сполдінг схопив його за зап'ясток.

— Ти підеш зі мною додому. Я знаю.

— Стривайте, — мовив полісмен. — Я його арештую. Його прізвище Декстер. Він звинувачується в убивстві.

— Ні! — захлипала якась жінка. — Це мій чоловік! і Кому як не мені впізнати свого чоловіка!

Інші почали заперечувати. Юрба присунулася ближче. Місіс Лафарж заступила Тома.

— Це мій син. Ви ні в чому не маєте права його звинувачувати. Ми зараз же рушаємо додому!

А Том тремтів і шалено трусився. В нього був такий вигляд, ніби його дуже нудило. Юрба щільно обступила його. Люди несамовито простягали руки, хапали його, кожен вимагав його собі.

Том зойкнув.

На їхніх очах він змінився. Він був Томом, і Джеймсом, і чоловіком на прізвище Світчмен, й іншим чоловіком на прізвище Батерфілд; він був мером міста і дівчиною Джудіт, і чоловіком Вільямом, і дружиною Кларисою. Він був наче розтоплений віск, що набирив будь-якої форми, виконуючи бажання їхнього розуму. Вони кричали, вони напірали, благаючи його. Він зойкнув, виставив перед себе руки, і його обличчя

змінювалося на кожну вимогу. "Томе!" — кричав Лафарж. "Алісо!" — хтось інший. "Вільяме!" Вони хапали його за руки, крутили його, аж поки з останнім зойком жаху він упав.

Він лежав на бруку, ніби холонучий віск; його обличчя було всіми обличчями, одне око синє, друге золотаве, волосся було каштанове, червоне, жовте, чорне, одна брова широка, друга тонка, одна рука дебела, друга мала.

Вони стояли над ним, затуливши пальцями роти. Потім нахилилися.

— Він мертвий, — хтось сказав нарешті.

Пішов дощ.

Дощ крапав на людей, і вони підвели обличчя до неба.

Поволі, а що далі, то швидше вони поверталися, відходили, а потім бігли врозтіч від цього місця. За хвилину майдан спорожнів. Лишилися тільки містер та місіс Лафарж. Вони стояли, побравшись за руки, і з жахом дивилися вниз. Дощ крапав на звернене до неба невпізнанне обличчя.

Анна нічого не промовила, тільки заплакала.

— Ходімо додому, Анно. Тут ми нічого не вдіємо, — сказав чоловік.

Вони сіли в човен і попливли назад каналом у темряві. Вони прийшли додому, розпалили невеликий вогонь у каміні й погріли руки. Потім лягли в ліжку і лежали поряд, холодні й немічні, слухаючи, як знову над ними стукотить по даху дощ.

— Анно, — сказав Лафарж опівночі. — Ти чула що-небудь?

— Ні, нічого.

— Все-таки я піду подивлюся.

Він пробрався навпомацки через темну кімнату й довго чекав перед дверима, перш ніж одчинити їх.

Він розчинив настіж двері й визирнув надвір.

Дощ лив із чорного неба на порожнє подвір'я, в канал, шумів серед синіх гір.

Він чекав хвилин із п'ять, а потім тихо мокрими руками зачинив двері й замкнув на засув.

ЛИСТОПАД 2005. КРАМНИЦЯ ДОРОЖНІХ РЕЧЕЙ

Усе це здавалося дуже віддаленим, коли власник крамниці дорожніх речей почув уночі по радіо новину. Вона дійшла аж із Землі на звуко-світловому промені. Крамар відчув, яке далеке все це. На Землі мала розпочатися війна. Він вийшов надвір, щоб глянути на небо. Так, вона була там. Земля блищала у вечірньому небі, спускаючись слідом за Сонцем у гори. Слова по радіо й ота зелена зірка — то було одне ціле.

— Не вірю цьому, — промовив крамар.

— Не вірите, тому що ви не там, — озвався отець Перегрін, який затримався в крамниці.

— Що ви маєте на увазі, отче?

— Коли я був хлопцем, — відповів отець Перегрій, — ми чули про війни в Китаї, але ніколи не вірили в них. Вони були надто далеко від нас.

І там гинуло надто багато людей. Це здавалося неможливим. Навіть коли ми бачили кінокартини, ми їм не вірили. Отак воно й зараз. Земля — це Китай. Вона так далеко, що ми в неї не віримо. Вона не тут. Ви не можете торкнутись її. Ви навіть не можете побачити її. Ви бачите лише зелений вогник. Два мільярди чоловік живуть на тому вогнику? Неймовірно! Війна? Ми не чуємо вибухів.

— Почуємо, — сказав крамар. — Я тільки й думаю про всіх отих людей, що мали прибути на Марс цього тижня. Скільки їх там? Тисяч сто з гаком збиралися прилетіти десь протягом наступного місяця. Якщо почнеться війна, то що ж буде з ними?

— Гадаю, вони залишаться на Землі. Вони будуть потрібні там.

— Ну, — мовив крамар, — тоді мені краще витерти куряву з моїх валіз. Я передчуваю, що от-от сюди ринуть покупці.

— Ви вважаєте, що всі люди, які живуть зараз на Марсі, повернуться на Землю, коли там справді вибухне Велика війна, якої ми чекаємо багато років?

— Це здається дивним, отче, але воно так і буде. Гадаю, ми всі повернемось. Я знаю, ми прилетіли сюди, щоб утекти від багатьох речей — політики, атомної бомби, війни, від різних угруповань, які тиснуть на нас, забобонів, законів — це я знаю. Та, незважаючи на це, там наш дім. Підождіть, самі побачите. Коли на Америку впаде перша бомба, тутешні люди замисляться. Вони пробули на Марсі не дуже довго. Два-три роки, не більше. Якби вони прожили тут сорок років, справа стояла б інакше. Але у них там залишились рідні люди й рідні домівки. Що ж до мене, то я більше не вірю в Землю: не можу її навіть уявити як слід. Але я старий. На мене можна не зважати. Я міг би лишитися й тут.

— Навряд.

— Що ж, ви, мабуть, маєте рацію.

Вони стояли на ґанку, дивлячись на зорі. Нарешті отець Перегрій витяг з кишені гроші й подав їх крамареві.

— Я оце поміркував і вирішив: дайте-но мені краще нову валізу. Моя надто вже стара.

ЛИСТОПАД 2005. МЕРТВИЙ СЕЗОН

Сем Паркхіл махав мітлою, вимітаючи блакитний марсіанський пісок.

— А от і ми, — сказав він. — Так, сер, гляньте сюди! — він вказав пальцем. — Гляньте на вивіску. СЕМОВІ ГАРЯЧІ СОСИСКИ! Хіба ж це не чудово, Ельмо?

— Авжеж, Семе, — відказала дружина.

— Люди добрі, ну й пощастило ж мені! От якби хлопці з Четвертої експедиції могли мене тепер побачити! Хіба не радісно мати власний заклад, у той час як інші ще досі в солдатських чоботях? Ми зароблятимемо тисячі, Ельмо, тисячі.

Дружина довго мовчки дивилася на нього.

— А що сталося з капітаном Уайльдером? — врешті спитала вона. — З тим капітаном, що вбив хлопця, який збирався знищити на Марсі всіх землян — забула, як його звали.

— Того дурня звали Спендером. Він до всіх чіплявся.

— А капітан Уайльдер?

— О, він, я чув, летить десь на ракеті до Юпітера. Його випровадили в небо. Здається, йому теж не подобалося, що ми так активно освоємо Марс. Знаєш, є такі люди. Він повернеться з Юпітера та Плутона років за двадцять — якщо йому пощастить. От що він дістав за те, що багато базікав. І в той час, як він там на смерть замерзає, подивись на мене, подивись на цей будинок!

Це місце було перехрестям двох мертвих шосе, які виникали й зникали у темряві. Сем Паркхіл звів тут алюмінієву споруду, що сліпила білими вогнями й тремтіла від мелодій радіоли. Він нахилився, щоб поправити бордюр з битого скла, який відгороджував доріжку. Скло він побив у якомусь старому марсіанському домі, що стояв між пагорбами.

— Найкращі сосиски двох світів! Перша людина на Марсі відкриває сосисочну! Найкраща цибуля, перець і гірчиця! Хіба ж можна назвати мене необачним? Ось магістральні шосе, там мертве місто й поклади мінералів. Вантажні машини з селища 101 їздитимуть тут двадцять чотири години на добу!

Дружина розглядала свої нігті.

— Ти гадаєш, що ті десять тисяч робочих ракет нового типу прибудуть на Марс? — нарешті обізвалася вона.

— За місяць, — відповів він. — У тебе якийсь чудний вигляд.

— Не вірю я землянам, — мовила вона. — Я повірю лише тоді, коли побачу, що ті десять тисяч ракет привезла сто тисяч мексіканців і китайців.

— Покупців, — він зробив наголос на цьому слові. — Сто тисяч голодних людей.

— Якщо, — поволі мовила дружина, дивлячись на небо, — якщо не буде атомної війни. Не довіряю я атомним бомбам. Зараз їх так багато на Землі, що ніхто не може ручитися за майбутнє.

— Ет, — сказав Сем і знову взявся за мітлу.

Краєм ока він помітив якесь блакитне мерехтіння.

Щось тихо пливло у повітрі позад нього. Він почув, як дружина сказала:

— Семе. Тебе хоче бачити твій приятель.

Сем обернувся й побачив маску, яка ніби пливла по вітру.

— То ти знову тут! — вигукнув Сем, тримаючи мітлу, наче зброю.

Маска кивнула. Вона була вирізана з блілого блакитного скла й трималася над тонкою шиєю, нижче якої роздувалися пишні шати з тонкого жовтого шовку. З шовку вистромилися дві срібні руки. З вузького отвору на масці чулися музичні звуки, коли шати, маска, руки здіймалися вгору або опускалися вниз.

— Містер Паркхіл, я повернувся, щоб знову поговорити з вами, — промовив з-під маски голос.

— Здається, я вже казав, щоб ти сюди не ходив! — закричав Сем. — Іди собі, а то я тебе заражу хворобою!

— Я вже нею перехворів, — промовив голос. — Я один з тих небагатьох, що вижили. Я хворів довго.

— Тікай до своїх пагорбів. Там твоє місце. Чому ти ходиш, надокучаєш мені? Ось і зараз з'явився мов привид. Вдруге за день.

— Ми не зробимо вам ніякої шкоди.

— А я вам зроблю! — сказав, задкуючи, Сем. — Я не люблю чужих. Я не люблю марсіан. Досі я не бачив жодного. Всі ці роки ви собі ховались, а тепер раптом прискіпалися до мене. Дайте мені спокій.

— Ми у важливій справі, — сказала благальне маска.

— Якщо це стосується землі, то вона моя. Я побудував цю сосисочну власними руками.

— Якоюсь мірою це стосується землі.

— Послухай-но, — мовив Сем. — Я з міста Нью-Йорк. Там десять мільйонів людей, таких самих, як я. Вас, марсіан, лишилося кілька десятків, у вас немає міст, і ви блукаєте на пагорбах; у вас немає проводирів, законів і ви ще приходите морочити мені голову. Старе має поступитися місцем новому. Кожному свій час — такий закон життя. При мені пістолет. Вранці, після того як ти пішов, я зарядив його.

— Ми, марсіани, володіємо телепатією, — мовила холодна блакитна маска. — Ми маємо зв'язок з одним вашим містом по той бік мертвого моря. Ви слухали своє радіо?

— Моє радіо зіпсоване.

— Тоді ви нічого не знаєте. Є велика новина. Вона стосується Землі...

Срібна рука ворухнулася. В ній з'явилася бронзова трубка.

— Дозвольте показати вам оце.

— Пістолет! — скрикнув Сем Паркхіл.

Наступної миті він вихопив з кобури свій пістолет і вистрелив у присмерк, у жовті шати, в блакитну маску.

Одну хвилину маска ще трималася. Потім, ніби невеликий цирковий намет, з-під якого висмикнули підпори, її шати почали осідати, зборка за зборкою, шовк зашелестів, і маска опустилася, срібні кігті шкрябнули об кам'яну доріжку. Маска лежала на купці білих кісток і жовтого шовку.

Сем стояв, важко дихаючи. Його дружина нахилилася над зібганою купою.

— Це зовсім не зброя, — мовила вона, піднімаючи бронзову трубку. — Він хотів показати тобі повідомлення. Воно записане змієподібним письмом — бачиш, блакитні змії замість літер. Я не вмію читати це. А ти?

— Ну, марсіанські малюнки не така проста штука. Викинь їх, — Сем озирнувся на всі боки. — Тут можуть бути інші! Треба його кудись прибрати. Принеси лопату!

— Що ти хочеш робити?

— Звичайно, поховати його!

— Не треба було стріляти.

— Це була помилка. Швидше!

Вона мовчки принесла лопату.

О восьмій він повернувся і почав чистити алюмінієву стойку. Дружина стояла, схрестивши руки, на дверях, з яких лилося яскраве світло.

— Шкода, що так сталося, — він глянув на неї і швидко відвів очі. — Ти ж бачиш, фатальний збіг обставин.

— Так, — сказала дружина.

— Я вже не мав часу зважити все, коли побачив, що він виймає ту зброю.

— Яку зброю?

— Ну, я думав, то була зброя. Я жалкую, дуже жалкую! Скільки разів казати це тобі!

— Тсс-с, — Ельма притулила палець до губ. — Т-с-с-с!

— Я не боюся, — сказав він. — За моєю спиною стоїть уся Компанія Земних Поселень! — Сем зневажливо пирхнув. — Ці марсіани не наважаться.

— Дивись-но, — сказала Ельма.

Сем подивився на дно мертвого моря і випустив з рук свою мітлу. Коли він підняв її, щелепа у нього одвисла, він затремтів.

— Ельмо, Ельмо, Ельмо! — промовив він.

— Ось вони, — сказала Ельма.

По дну стародавнього моря пливло з десятків високих марсіанських піщаних кораблів з блакитними вітрилами — немов блакитні привиди, немов блакитний дим.

— Піщані кораблі! Та їх же більше немає, Ельмо, більше немає піщаних кораблів.

— Здається, то піщані кораблі, — сказала вона.

— Але ж влада конфіскувала їх усі! Їх знищили, а деякі продали з аукціону. Один лише я в цьому клятому місці маю корабель і вмію ним керувати.

— Більше ніхто, — промовила вона, киваючи на море.

— Швидше тікаймо звідси!

— Чому? — вона не рухалася з місця, не зводячи з марсіанських суден зачарованого погляду.

— Вони уб'ють мене! Швидше в машину!

Ельма не рухалася.

Йому довелося силоміць тягти її за павільйон, де стояли дві машини — вантажна, якою він користувався ще місяць тому, і старий марсіанський піщаний корабель, куплений на аукціоні, яким він протягом останніх трьох тижнів возив припаси по скляному дну моря. Він глянув на свою вантажну машину й раптом згадав: мотор лежав на землі, він морочився над ним уже два дні.

— Навряд чи ми зможемо поїхати на грузовику, — сказала Ельма.

— Є піщаний корабель. Сідай!

— Щоб ти повіз мене в піщаному кораблі? О ні.

— Сідай. Я вмію керувати.

Він штовхнув її всередину, стрибнув сам, сіпнув руль і підняв кобальтово-сині вітрила. Блищали зорі, і блакитні марсіанські кораблі мчали мерехтливими пісками. Семів корабель не рухався, але згадав про піщаний якір і одним рухом втягнув його на судно.

— Нарешті!

Вітер, голосячи, погнав піщаний корабель над дном мертвого моря, над давно занесеними піском містами, повз повалені колони, повз старі доки з мармуру та бронзи, повз мертві міста, де будинки білили, наче шахові фігури, повз пурпурові підніжжя гір — удалину. Обриси марсіанських кораблів зменшилися.

— Оце я їм показав клас — закричав Сем. — Я доповім про все Ракетній Корпорації. Вона мене захистить! Я ж казав, що нам нічого їх боятися.

— Вони б спинили тебе, якби хотіли, — сказала втомлено Ельма.

Сем засміявся.

— Ет, дурниці. Чого б це вони випустили мене з рук? Ні, вони просто не досить спритні, от і все.

— Справді? — мовила Ельма, кивнувши назад.

Він не обернувся. Його пройняло холодом. Він боявся обернутися. Він відчув, що позаду щось сидить, щось легеньке, як подих холодного ранку, щось блакитне, як дим з горіхових дров у присмерку, щось, наче старе біле мереживо, щось, наче крижаний іній на гострій осоці.

Почувся звук, ніби розбилася пластинка тонкого скла — сміх. Потім тиша. Він обернувся.

На лавці біля румпеля сиділа молода жінка, її зап'ястки були тонкі, мов крижані бурульки, її очі чисті, як місяці, і такі ж великі, спокійні й білі. На неї повівав вітер, і вона струменіла й мінилася, немов течія води, і шовки відпливали од її тендітного тіла блакитним дощем.

— Вернися, — сказала вона.

— Ні. — Сема трусив дрібний дроз страху, як шершня, який висить у повітрі в нерішучості між страхом і ненавистю. — Тікай з мого корабля!

— Це не твій корабель, — мовило видіння. — Він старий, як наш світ. Він плавав по піщаних морях десять тисяч років тому, коли відступили моря й спорожніли доки. А ти прийшов і забрав його, украв. Повертай його назад до перехрестя доріг. Нам треба поговорити з тобою. Це дуже важливо.

— Геть з мого корабля! — повторив Сем. Рипнула шкіра кобури — він вийняв пістолет і старанно націлився. — Стрибай, перш ніж я порахую до трьох, інакше...

— Не треба! — скрикнула дівчина. — Я не зроблю тобі нічого лихого. Та й інші теж не зроблять. Ми прийшли з миром!

— Раз, — сказав Сем.

— Семе! — мовила Ельма.

— Послухай же мене, — благала дівчина.

— Два, — сказав твердо Сем, зводячи курок.

— Семе! — вигукнула Ельма.

— Три, — сказав Сем.

— Ми тільки... — промовила дівчина.

Пролунав постріл.

На сонці сніг тане, кристали перетворюються в пару, стають нічим. У вогні пара танцює й зникає. У вогнедишному жерлі вулкана спалахують і щезають нетривкі речі. Від пострілу, від гарячого подиху, від поштовху дівчина згорнулася, ніби м'який шарф, розтанула, як статуетка з льоду. Те, що залишилося від неї — сніжинки, дим — розвіяв вітер. Заднє сидіння спорожніло.

Сем сховав пістолет у кобуру, ні разу не глянувши на дружину.

— Семе, — обізвалася вона після того, як вони з хвилину мовчали, шурхочучи по осяяному двома місяцями піщаному морю, — зупини корабель.

Він, бліднучи, запитливо подивився на неї.

— Ні, не треба. Невже після всього, що сталося, ти залишиш мене?

Вона подивилася на його руку, що лежала на кобурі.

— Ти спиниш, — мовила вона. — Ти таки спиниш.

Він заперечливо похитав головою, міцно тримаючи румпель.

— Ельмо, ти збожеволіла. За хвилину ми будемо в місті, в безпеці!

— Атож, — байдуже сказала дружина, лягаючи на дно корабля.

— Ельмо, послухай мене.

— Нічого слухати, Семе.

— Ельмо!

Вони якраз минали біле шахове містечко, і з розпачу, з люті він послав шість куль у кришталеві вежі. Місто щезло у зливі уламків стародавнього скла і кварцу. Воно луснуло, наче мильна бульбашка. Його не стало.

Сем зареготав і вистрелив знову. Остання вежа, остання шахова фігура взялася вогнем, спалахнула й синіми уламками злетіла до зірок.

— Я їм покажу! Я всім покажу, хто я такий!

— Давай, Семе, покажи, — промовила вона, лежачи в тіні.

— А ось іще одне місто! — вигукнув Сем, перезаряджаючи пістолет.
— Глянь, як я його помережу.

Позаду замаячили блакитні кораблі-привиди, поступово наздоганяючи їхній корабель. Спочатку Сем їх не бачив, лише чув якийсь свист і вереск, немовби криця розтинала пісок. Це гострі, як бритва, носи піщаних кораблів різали морське дно. Над ними майоріли червоні вимпеїли, сині вимпели. На світло-блакитних кораблях бовваніли темно-сині постаті, люди в масках, люди з срібними обличчями, люди з синіми зорями замість

очей, люди з вирізаними із золота вухами, люди з щоками із сухозлітки і обсіпаними рубінами губами, люди, що гналися за ним, — марсіани.

— Один, два, три, — рахував Сем. Марсіанські кораблі наближалися.

— Ельмо, Ельмо, я не можу їх усіх одігнати!

Ельма не озивалась і не вставала зі свого місця. Сем вистрілив вісім разів. Один з піщаних кораблів розлетівся на шматки: вітрило, смарагдовий корпус, бронзовий кіль, румпель кольору місячного сяйва. Всі люди в масках попадали на пісок і зникли в жотогарячому полум'ї, яке поступово перетворилося на дим. Але інші кораблі наближалися.

— Я один, а їх багато, Ельмо! — закричав він. — Вони вб'ють мене!

Він кинув якір. Все одно не втечеш. Парус затріпотів на вітрі й, зітхнувши, безсило звис. Корабель спинився. Вітер ущух. Плавання скінчилося. Марс затих, а величні марсіанські кораблі оточили землянина й стояли над ним, наче вагаючись...

— Людино з Землі! — долинув з високого сидіння голос. Срібляста маска заворушилась, і облямовані рубінами вуста замерехтіли словами.

— Я нічого не вчинив! — вигукнув Сем, обводячи поглядом усі обличчя — цілу сотню облич, — які оточували його.

На Марсі лишилося небагато марсіан, загалом сотня чи півтори. І більшість їх була тут, на мертвих морях, у своїх воскреслих кораблях, біля своїх мертвих шахових міст, одне з яких щойно розсипалося на друзки, ніби крихка ваза, в яку влучив камінець. Сріблясті маски тьмяно поблискували.

— Це була помилка, — виправдовувався він, сходячи зі свого корабля, на дні якого, ніби мертва, лежала його дружина. — Я прибув на Марс як

чесний бізнесмен. З ракети, що розбилася при посадці, я взяв нікому не потрібний матеріал і збудував собі гарненьку сосисочну — такої вам ще не доводилося бачити — біля перехрестя шосейних доріг. Ви знаєте, в якому саме місці. Ви не можете заперечувати, що то чудова будівля. — Сем засміявся й обвів поглядом кораблі. — А тут прийшов до мене той марісанин — я знаю, він був ваш друг. Запевняю вас, він загинув випадково. Я хотів тільки мати сосисочну, першу і єдину на Марсі. Ви розумієте мене? Я хотів тільки продавати найкращі гарячі сосиски на Марсі разом з перцем, цибулею й апельсиновим соком.

Срібні маски не поворухнулися. Вони блищали в місячному сяйві. Спрямовані на Сема жовті очі світилися. Він відчув, як його шлунок стиснувся, висох, став наче камінь. Він кинув пістолет у пісок.

— Я здаюся.

— Підними свій пістолет, — сказали хором марсіани.

— Що?

— Пістолет. — Вкрита коштовними прикрасами рука махнула з блакитного корабля. — Підними його. Забери.

Він недовіжливо підняв пістолет.

— А тепер, — промовив голос, — повертай свій корабель і пливи назад, до своєї сосисочної.

— Зараз?

— Так, зараз, — сказав голос. — Ми тобі не заподіємо зла. Ти втік, перш ніж ми встигли пояснити тобі, чого ми хочемо. Повертай.

І ось великі кораблі крутнулися на місці-легко, як пушинки, їхні вітрила тріпотіли в повітрі, ніби тихо аплодували. Маски виблискували, поверталися, підпалювали тіні.

— Ельмо! — вигукнув Сем, залазячи в корабель. — Вставай, Ельмо. Ми пливемо назад, — говорив він збуджено, відчуючи невимовне полегшення. — Вони мені не заподіють шкоди, не вб'ють мене, Ельмо. Встань же, люба, встань.

— Щ-що? — Ельма забликала очима, поволі, наче уві сні підвелася, попленталася на своє місце і, не кажучи більше й слова, важко опустилася на лаву, в той час як корабель знову помчав за вітром.

За півгодини вони знову були біля перехрестя. Всі вийшли з кораблів, поставивши їх на якір.

Вождь став перед Семом та Ельмою. Його маска була вирізана з полірованої бронзи, на місці очей синіли порожні прорізи, замість рота — теж проріз, крізь який по вітру пливли слова.

— Відкривай свою сосисочну, — сказав голос, і рука у вкритій діамантами рукавичці рвучко гойднулася. — Готуй їства, готуй страви, готуй дорогі вина, бо ця ніч воістину велика ніч!

— Ви хочете сказати, — мовив Сем, — що дозволяєте мені залишитися тут?

— Так.

— Ви не сердитеся на мене?

Маска лишалася незворушна, ніби висічена з каменю, холодна й сліпа.

— Відкривай свою харчевню, — сказав тихо голос. — І візьми оце.

— Що це таке?

Сем зиркнув на срібний сувій, на якому танцювали зображення змій — ієрогліфи.

— Це дарча грамота на землю, на всю територію від срібних гір до блакитних горбів, від отого мертвого солоного моря до далеких долин місячного каменю та смарагду, — сказав вождь.

— М-мені? — спитав недовіжливо Сем.

— Тобі.

— Сто тисяч миль землі?

— Вона твоя.

— Ти чуєш, Ельмо?

Ельма стояла, спершись на алюмінієвий сосисочний павільйон, заплющивши очі.

— Але чому ви даєте мені все це? — спитав Сем, намагаючись зазирнути в щілини-очі.

— Це ще не все. Ось, візьми.

З'явилося ще шість сувоїв. Виголошувалися назви — ще і ще, назви нових територій.

— Та це ж половина Марса! Я володію половиною Марса! — вигукнув Сем, стискаючи в руці сувої.

Він помахав ними перед обличчям Ельми, охоплений божевільною радістю.

— Ельмо, ти чуєш?

— Чую, — відповіла Ельма, вдивляючись у небо. Жінка, здавалося, шукала там чогось. Вона була якось дивно стривожена.

— Дякую, о, дякую, — говорив Сем до бронзової маски.

— Сьогодні знаменна ніч, — сказала маска. — Тож будь наготові.

— Авжеж буду. Мене чекає сюрприз? Мабуть, ракета з Землі прибувають раніше, ніж ми думали, на цілий місяць раніше? Всі десять тисяч ракет з поселенцями — шахтарями, робітниками і їхніми дружинами! Разом їх буде сто тисяч. Хіба ж не здорово, Ельмо? Бачиш, я казав тобі. Я казав тобі, що в отому місті не завжди буде лише тисяча жителів. Прибуде ще п'ятдесят тисяч, а за місяць ще сто тисяч, а на кінець року там буде п'ять мільйонів землян. І мені належить єдина сосисочна на дорозі до копалень, на перехресті шосе!

Маска попливла за вітром.

— Ми залишаємо тебе. Готуйся. Це все твоє.

В розсіяному місячному світлі, наче металеві пелюстки якоїсь доісторичної квітки, наче величезні голубі пера, наче гігантські кобальтові метелики, старі кораблі повернулися й попливли по шурхтіливих пісках, а маски виблискували й мерехтіли, аж поки останній відблиск, останній спалах блакиті не зник між пагорбів.

— Ельмо, чому вони це зробили? Чому вони не вбили мене? Може, вони щось знають? Що з ними таке? Ельмо, ти розумієш? — Він струснув її за плечі. — Я володію половиною Марса!

Вона стежила за нічним небом і чекала.

— Ходімо, — сказав він. — Треба все підготувати. Гарячі сосиски, теплі булочки, смачна приправа, серветки, і скрізь бездоганна чистота! Гей! — Він пішов у танець, хвицяючи ногами. — Ой людоньки, який я щасливий! Так, сер, щасливий я! — фальшиво заспівав він. — Це мій щасливий день!

Він зварив сосиски, нарізав булочки, покришив цибулю — весь час прискорюючи темп.

— Подумати тільки, той марсіанин сказав, що мене чекає сюрприз. Це може означати лише одне, Ельмо. Оті сто тисяч прибувають раніше, ніж планувалося — саме цієї ночі! Це буде справжня повінь! Доведеться працювати не складаючи рук. До того ж сюди понаїжджають туристи, Ельмо. Ми заробимо силу грошей!

Він вийшов надвір і глянув на небо, але нічого не побачив.

— Вони можуть бути тут кожної хвилини, — сказав він, жадібно вдихаючи холодне повітря. — Ах!

Ельма мовчала. Вона почистила картоплю для печені, не одриваючи очей від неба.

— Семе, — обізвалась вона перегодом. — Ось вона. Подивись-но.

Він підвів очі.

Земля. Вона піднялася над пагорбами, зелена, ніби одшліфований коштовний камінь.

— Добра стара Земле, — любовно прошепотів він. — Добра стара чудова Земле. Своїх зголоднілих синів надішли мені. Як це говориться в тому вірші? Пришли мені своїх голодних. Земле-мамо. Тут на них чекає Сем Паркхіл, сосиски в нього гарячі, булочки теплі, в світлиці заметено. Ну ж бо, Земле, присилай мені свої ракети!

Він вийшов, щоб поглянути на свою оселю. Ось вона перед ним, на дні мертвого моря, красується, ніби щойно знесене яєчко, єдиний осередок світла й тепла на сотні миль безлюдної пустелі. Вона була наче серце, що б'ється у великому темному тілі.

Він дивився на неї вогкими очима, відчуваючи, як до горла йому підкочується клубок.

— Підходьте, — запросив він небесні зорі. — Хто перший в черзі?

— Семе, — сказала Ельма.

В чорному небі щось яскраво спалахнуло.

Спалахнула Земля.

Частина її, здавалося, розлетілась на мільйони шматочків, ніби вибухнула велетенська мозаїка. Хвилину вонаа горіла, капаючи вогнем, втриє більша проти звичайного, а потім пригасла.

— Що воно таке було? — спитав Сем, вдивляючись у зелений вогонь на небі.

— Земля, — відповіла Ельма, згорнувши руки.

— Не може цього бути, це не Земля! Ні, це не Земля! Це неможливо.

— Ти хочеш сказати, це не могла бути Земля? — сказала Ельма, дивлячись на чоловіка. — Зараз це вже не Земля. Ні, це не Земля. Ти це хочеш сказати?

— Не Земля — о ні, це не могла бути Земля! — голосив він.

Він стояв, узявшись в боки, роззявивши рота, втупивши в небо широко розплющені осклілі очі.

— Семе! — гукнула дружина і вперше за ці дні її очі заблищали. — Семе!

Він тупо подивився на неї.

— Ну, що ж, — сказала вона і на мить змовкла, оглядаючись навкруги. Потім жваво кинула собі на руку мокрого рушника. — Більше світла, ввімкни музику, повідчиняй усі двері, Семе. До нас мають прибути нові, клієнти десь за мільйон років. Так, сер, треба бути наготові.

Сем не поворухнувся.

— Яке вдале місце для сосисочної, — мовила вона, беручи із баночки зубочистку. — Відкрию тобі невеличкий секрет, — прошепотіла вона, нахилиючись до чоловіка. — За всіма ознаками тут має розпочатися мертвий сезон.

ЛИСТОПАД 2005. СПОСТЕРІГАЧІ

Того вечора всі повиходили надвір і задерли голови. Вони залишили все — хто вечерю, хто прання, навіть ті, хто готувався дивитись кіно, — всі повиходили на свої вже не нові ґанки й почали стежити за зеленою

зіркою Землі. Вони зробили це підсвідомо, як тільки почули по радіо новину. Там була Земля, на яку насувалася війна, і там були сотні тисяч матерів або бабусь, батьків або братів, тіток, дядьків або двоюрідних братів і сестер. Вони стояли на ґанках і намагались повірити в існування Землі, так само як колись намагались повірити в існування Марса — питання тепер ставилося навпаки. З усіх поглядів Земля для них була мертва: вони не бачили її по три, по чотири роки. Простір був добрим анестезуючим засобом, сімдесят мільйонів миль простору притупляли почуття, присипляли пам'ять, робили Землю безлюдною, стирали минуле, давали цим людям змогу працювати. Але тепер, цього вечора, мертві воскресли. Земля знову залюднилася, прокинулася пам'ять, був званий мільйон імен: що воно робить такий-то на Землі цього вечора? Що там з тим або з іншим? Люди на ганках скося позирали один на одного.

О дев'ятій годині Земля, здавалося, вибухнула, спалахнула, загорілася.

Люди на ґанках сховали обличчя в долоні, наче намагаючись пригасити полум'я. Вони чекали.

Десь опівночі полум'я згасло. Земля була на місці. По ґанках, ніби осінній вітер, прокотилося зітхання.

— Давно ми не мали звісток од Гаррі.

— Він живий і здоровий.

— Треба буде послати телеграму матері.

— Вона жива й здорова.

— Справді?

— Тільки не хвилюйся.

— Ти гадаєш, вона жива й здорова?

— Авжеж, авжеж. Ходімо спати.

Але ніхто не рушав з місця. Люди повиносили на нічні моріжки пізні вечери, розставили хиткі столи і поволі длубали в тарілках до двох годин, коли заблищало з Землі світлове радіо — азбука Морзе. Люди стежили за могутніми спалахами, які виблискували в далекій космічній далині.

Австралійський континент знищено внаслідок вибуху складів атомних боєприпасів. На Лос — Анджелес, Лондон скинуто бомби. Війна. Вертайтеся додому. Вертайтеся додому.

Усі повиходили з-за столів.

Вертайтеся додому. Вертайтеся додому. Вертайтеся додому.

— Чи ви одержували що-небудь від вашого брата Теда цього року?

— Ви ж знаєте наші поштові тарифи — п'ять доларів за лист на Землю. Не дуже розженешся.

Вертайтеся додому.

— У мене не виходить з голови Джейн. Ви ж пам'ятаєте Джейн, мою малу сестричку!

Вертайтеся додому.

О третій годині холодної ночі власник крамниці дорожніх речей підвів голову. Вулицею йшли люди, багато людей.

— Я навмисно досі не зачиняв крамниці. Що бажає пане?

До світанку всі валізи зникли з полиць.

ГРУДЕНЬ 2006. МОВЧАЗНІ МІСТА

Край мертвого марсіанського моря стояло біленьке мовчазне містечко. Воно було порожнє. На вулицях жодної живої душі. Цілий день в крамницях горіло світло. Двері крамниць були відчинені навстіж, немовби люди вибігали з них, забувши про все. Ніким не читані журнали, приставлені місяць тому з Землі на сріблястій ракеті, жовкли проти сонця на дротяних вітринах перед мовчазними кав'ярнями. Сторінки журналів перегортав вітер.

Місто було мертве. Ліжка в будинках стали порожні й холодні. Тишу порушувало лише гудіння електричних дротів та динамо-машин, що й досі жили самі по собі. Вода бігла у вщерть повні ванни, струменіла по кімнатах на ґанки й лилася вниз на маленькі грядки, напоюючи занедбані квіти. В темних театрах під сидіннями тужавіла жувальна, гумка з відбитками зубів.

З ракетодрому за містом ще й досі тхнуло палним — недавно звідти злетіла остання ракета на Землю. Якби ви кинули в телескоп-автомат десять центів, то, може, побачили б велику війну, що точилася на тій планеті. Може, ви побачили б, як вибухає Нью-Йорк. Може, видно було б Лондон, вкритий радіоактивним туманом. Може, тоді б вам стало зрозуміло, чому знелюділо це марсіанське містечко. Як швидко люди залишили його? Зайдіть у будь-яку крамницю, натисніть клавіш, і з кас миттю вискочать шухляди, засяють і забряжчать монетами. Ота війна на Землі, очевидно, страшна й затяжна.

Порожніми вулицями містечка, тихо насвистуючи й женучи ногами порожню бляшанку, йшов у глибокій задумі високий худий чоловік. В його очах світилася самотність. Він ворухив у кишенях кістлявими

руками, подзвонюючи новенькими десятицентовими монетками. Час від часу він шпурляв монетку додолу. При цьому стримано посміювався й простував далі, сіючи блискучі монети.

Його звали Уолтером Гріпом. Він розробляв золотоносну жилу, живучи в самотній хатині далеко серед блакитних марсіанських гір. Раз на два тижні приходив до міста і шукав спокійну й розумну жінку, яка могла б стати йому за дружину. Вже кілька років він повертався до своєї хатини самотній і розчарований. Тиждень тому він знову прийшов до міста й побачив його безлюдним і покинутим.

Вражений, він ускочив тоді в закусочну, відчинив холодильник і замовив собі потрібний сендвіч з телятиною.

— Одну хвилину! — крикнув він сам собі, кидаючи на руку рушника.

Він щедро нарізав м'яса й хліба, витер стола, запросив себе сісти і довго їв. Потім розшукав магазин безалкогольних напоїв і замовив газованої води. Продавець — Уолтер Гріп — був на диво чемний і відразу ж подав повну склянку.

Він напхав кишені штанів грошима, взяв усі, які знайшов, навантажив дитячий візочок десятидоларовими банкнотами й помчав щодуху містом. Добігши до околиці, Уолтер раптом зрозумів, який він дурень. Гроші йому були непотрібні. Він одвіз їх туди, де взяв, витяг із власного гаманця долар, щоб заплатити за сендвічі, опустив його в касу закусочної і додав двадцять п'ять центів чайових.

Того вечора Гріп побував у турецькій лазні, скуштував соковитого філе з чудовою грибною підливою, імпортного сухого хересу й суниць у вині. Він підібрав собі новий фланелевий костюм і дорогий сірий капелюх, який смішно крутився на його голові. Він опустив монету в автоматичний патефон і послухав "Де ви, старі друзі, любе товариство?". Потім йшов містом і кидав монети в усі автоматичні патефони. Мертві вулиці й ніч

сповнилися сумною мелодією, а він гуляв вулицями — високий, худий і самотній, — заклавши руки в кишені, і його кроки озивалися луною в порожніх вулицях.

Але все це було минулого тижня. Він спав у гарному будинку на Марсіанській вулиці, встав о дев'ятій ранку, прийняв ванну і повагом подався до міста — снідати яєчнею з шинкою. Кожного ранку він заморожував тонну м'яса, городини й тістечок з лимонним кремом — такої купи їства йому вистачило б на десять років, аж поки з Землі прилетять ракети, якщо вони коли-небудь прилетять.

А цього вечора він тинявся вулицями, розглядаючи рожевощокіх гарних воскових жінок у сяючих вітринах.

Гріп вперше по-справжньому зрозумів, яке мертве місто. Він налив собі кухоль пива і тихо заплакав.

— Та я ж зовсім самотній, — промовив він.

Гріп зайшов до кінотеатру "Еліта", — показати собі фільм, щоб хоч ненадовго відігнати думки про самотність. Порожній кінотеатр скидався на гробницю, сірі чорні привиди ворушилися на широкому екрані. Здригнувшись, він вискочив із цього страшного місця.

Він вирішив повернутися додому, і тепер ішов, майже біг серединою якоїсь вулиці, коли враз почув телефонний дзвінок.

Гріп прислухався.

— В чиємусь домі дзвонить телефон, — сказав її прямуючи далі. — Комуś треба було б зняти трубку.

Він сів на край тротуару і спроквола зняв черевика щоб викинути камінець.

— Комусь! — вигукнув він, схопившись на ноги. — Мені! Господи милосердний, що це таке зі мною! — несамовито скрикнув і крутнувся, озираючись на всі боки. — В якому домі? В тому!

Гріп помчав через газон, збіг сходами, вбіг у темний хол.

Схопив телефонну трубку.

— Алло! — гукнув він.

Ту-у-у.

— Алло, алло!

Трубку вже повісили.

— Алло! — він кинув трубку на місце. — Дурню, дурню! — люто вилаяв сам себе. — Сидів як блазень на тротуарі! Ах ти ж, несусвітний дурню! — Він стиснув руками телефон. — Ну ж бо, подзвони ще! Ну ж бо!

Йому ніколи й на думку не спадало, що, крім нього, на Марсі могли залишитись інші люди. Цілий тиждень він нікого не бачив. У нього склалося враження, що всі міста були такі ж безлюдні, як і це.

Тепер Гріп тремтів, дивлячись на страшний маленький чорний апарат. Автоматична система сполучала всі тридцять міст Марса. Звідки дзвонив телефон?

Цього він не знав.

Він чекав. Подався в чужу кухню, розморозив якісь ягоди і сумно почав їсти.

— На тому кінці нікого не було, — пробурмотів він. — Може, десь од вітру повалився стовп, і телефон задзвонив сам.

Але ж хіба він не почув, як клацнуло в трубці? А це означало, що хтось далеко повісив свою трубку.

Він просидів у холі всю ніч.

— Не через телефон, — говорив сам собі. — Просто мені більше нічого робити.

Він слухав цокання свого годинника.

— Вона вже сюди не подзвонить, — сказав він. — Вона ніколи не подзвонить по номеру, який не відповідає. Може, вона саме зараз дзвонить в інші будинки міста? А я сиджу тут... Стривай! — засміявся він. — Чому я кажу "вона"?

Він заморгав очима.

— Адже це може бути "він", хіба ні?

Серце його завмерло. Він увесь похолов. Йому дуже хотілося, щоб це була "вона".

Гріп вийшов з дому і став посеред вулиці. Прислухався. Жодного звуку. Жодної пташки. Жодної автомашини. Тільки калатає серце. Удар, пауза і знов удар. Від напруження заболіло обличчя.

Тихесенько повівав вітер.

— Ш-ш-ш, — прошепотів він. — Слухай.

Він поволі ступав по колу, повертаючи голову від одного мовчазного будинку до іншого.

"Вона набиратиме нові й нові номери, — думав він. — Це повинна бути жінка. Чому? Тільки жінка дзвонитиме й дзвонитиме. Чоловік — той ні. Чоловік самостійний. Хіба я кому-небудь дзвонив? Ні! Навіть не подумав про це. Це м а є бути жінка, присягаюся богом".

Десь далеко під зорями задзвонив телефон. Він побіг. Потім спинився й послухав. Дзвонить. Пробіг ще кілька кроків. Чути краще. Він побіг провулком. Ще голосніше! Проминув шість будинків, ще шість. Значно голосніше! Він знайшов будинок, але двері були замкнені.

Телефон дзвонив. — Щоб тебе чорт забрав! — крикнув він, сіпаючи за ручку.

Телефон дзвонив щосили. Він шпурнув у вікно вітальні стілець, що стояв на ґанку, і стрибнув сам слідом.

Не встиг торкнутися трубки, як телефон замовк.

Тоді він обійшов будинок, побив дзеркала, позривав порт'єри і засунув їх жужмом у піч на кухні.

Нарешті, знесилившись, узяв тоненьку телефонну книгу, де були номери всіх телефонів на Марсі. П'ятдесят тисяч прізвищ.

Він почав з першого.

Емілія Еймс. Вона мешкала в Новому Чікаго, за сто миль звідси, на тім боці мертвого моря. Він набрав номер її телефону.

Немає відповіді.

Номер другий мешкав Новому Нью-Йорку, за п'ять тисяч миль, аж за блакитними горами.

Нема відповіді.

Він набрав третій, четвертий, п'ятий, шостий, сьомий, восьмий номер: пальці в нього судорожно здригалися, і він не міг стиснути трубки.

І тут жіночий голос відповів.

— Алло?

— Алло, о господи, алло! — закричав у відповідь Уолтер.

— Це запис на плівці, — декламував жіночий голос. — Міс Гелен Аразумян немає дома. Чи не бажаєте записати на плівку те, що ви хотіли б передати їй, щоб вона могла подзвонити вам, коли прийде додому? Алло! Це запис на плівці. Міс Гелен Аразумян немає дома. Чи не бажаєте записати...

Він поклав трубку. Якийсь час сидів нерухомо, лише губи часто-часто сіпалися.

Поміркувавши, знову набрав той самий номер.

— Коли міс Гелен Аразумян прийде додому, — сказав він, — передайте їй, хай забирається під три чорти.

Він подзвонив на телефонні станції Марс-Джанкшна, Нового Бостона, Аркадії та Рузвельт-Сіті, міркуючи, що люди дзвонитимуть саме звідти; потім він зв'язався з ратушами та іншими громадськими установами кожного міста. Обдзвонив найкращі готелі. Хто-хто, а жінка влаштується там, де є розкіш.

Раптом він перестав дзвонити, сплеснув руками й зареготав. Звичайно! Він подивився в телефонну книгу і подзвонив по міжміському телефону в найбільший салон краси в Нове Техас-Сіті. Якщо є якесь місце, де жінка залюбки вештатиметься цілими днями, прикладаючи до обличчя грязеві маски, сидячи під сушильним апаратом, то це буде драпірований м'яким оксамитом, прикрашений діамантами салон краси!

Телефон задзвонив. Хтось на другому кінці проводу зняв трубку. Жіночий голос промовив:

— Алло!

— Якщо це запис, — проголосив Уолтер Гріп, — я приїду і висаджу в повітря будинок.

— Це не запис, — озвався, — озвався жіночий голос. — Алло! Алло, тут є хтось живий? Де ви? — І жінка радісно зойкнула.

Уолтер мало не зомлів.

— Ви? — скрикнув він і рвучко схопився на ноги. Очі в нього засвітилися дикою радістю. — Боже милий, яке щастя, як вас звати?

— Женев'єва Селсор! — відповіла вона, плачучи в трубку. — О, яка я рада, що вас чую, байдуже, хто ви!

— Уолтер Гріп!

— Уолтере, привіт вам, Уолтере!

— Привіт, Женев'єво!

— Уолтер. Таке гарне ім'я. Уолтер, Уолтер!

— Дякую.

— Уолтере, де ви є?

Її голос був такий ласкавий, милий і гарний. Уолтер щільно притулив до вуха трубку. Він відчув, що підлога пливе у нього під ногами. Щоки його палали.

— Я в Марлін Вілідж, — сказав він. — Я...

Ту-у-у...

— Алло? — гукнув він.

Ту-у-У. Він посіпав штепсельну вилку. Нічого.

Десь вітер звалив стовпа. Женев'єва Селсор зникла так само раптово, як і з'явилася.

Він знову набрав номер, але лінія мовчала.

— В усякому разі, я знаю, де вона.

Він вибіг з будинку. Сходило сонце, коли він вивів заднім ходом з чужого гаража схожу на жука машину, навантажив на заднє сидіння харчі з будинку і помчав з швидкістю вісімдесят миль на годину по шосе, що вело в Нове Техас-Сіті.

"Тисяча миль, — думав він. — Женев'єво Селсор, потерпи, ти ще побачиш мене".

За містом він сигналив на кожному повороті. Після неймовірного дня напруженої їзди, коли сонце вже заходило, спинився край дороги, скинув

тісні черевики, простягся на сидінні й насунув на втомлені очі сірого капелюха. Дихання його стало повільним і рівним. Дув легенький вітер, і в сутінках ніжно сяяли над ним зорі. Навколо височіли марсіанські гори. Їм було мільйони років. Сяйво зір мерехтіло на шпильях марсіанського містечка — воно нагадувало шахову дошку з фігурами, що примостилися серед блакитних пагорбів.

Він спав і не спав. "О Женев'єво, мила Женев'єво, — тихо шепотів-наспівував він, — хай проходять роки, хай минають роки. Але, Женев'єво, мила Женев'єво..." — Він був налитий теплом. Він чув зітхання її тихого милого свіжого голосу:

"Алло, алло, Уолтере! Це не запис. Де ти, Уолтере, де ти є?"

Він зітхнув, простягаючи руки, щоб торкнутися її, осяяної місячним світлом. Довгі темні коси колихалися на вітрі, це було чудесно. А її губи, наче червоні м'ятні крижинки-цукерки. А її щоки, наче щойно зрізані вологі троянди. А її тіло, наче чистий прозорий туман... І її лагідний, свіжий, милий голос знову наспівував йому слова давньої сумної пісні: "О Женев'єво, мила Женев'єво, хай проходять роки, хай минають роки..."

Гріп заснув.

До Нового Техас-Сіті він приїхав опівночі.

Спинився перед салоном краси "Де-люкс" і щосили загукав.

Він сподівався, що вона вибіжить надвір, вся — парфуми, вся — сміх.

Але ніхто не вибігав.

— Вона спить, — пояснив він собі, прямуючи до дверей. — Ось я! — гукнув він. — Привіт, Женев'єво!

Місто лежало в мовчазному сяйві подвійного місяця. Вітер десь лопотів парусиновим тентом.

Він розчинив навстіж скляні двері й зайшов усередину.

— Гей! — гукнув він і невпевнено засміявся. — Не ховайся! Я знаю, ти тут!

Він обшукав кожну кабінку.

На підлозі знайшов маленьку хусточку. Вона так гарно пахла, що він аж захитався.

— Женев'єво! — покликав Гріп.

Він поїхав машиною порожніми вулицями, але нічого не побачив.

— Якщо це жарт... — почав він і враз сповільнив хід. — Стривай-но. Нас щось роз'єднало. Може, вона поїхала до Марлін Вілідж, поки я їхав сюди! Вона, напевно, вибрала стародавню Морську дорогу. Ми розминулися. Звідки вона знає, що я поїду до неї? Я цього не сказав. А вона так перелякалася, коли телефон замовк, що кинулася розшукувати мене в Марлін Вілідж! А я тут, і, присягаюся богом, який же я дурень!

І вдаривши по кнопці сигналу, він стрілою помчав із міста.

Їхав цілу ніч і все думав: "А що, коли я не застану її в Марлін Вілідж?"

Але він гнав цю думку геть. Вона має бути там. І він підбіжить, схопить її і, може, навіть поцілує раз у губи.

"Женев'єво, мила Женев'єво", — насвистував він доводячи швидкість до ста миль на годину.

На світанку в Марлін Вілідж панувала тиша. Жовте світло ще горіло в кількох крамницях, але автоматичний патефон, який грав сто годин без перерви, нарешті зіпсувався, і тиша стала цілковитою. Сонце гріло вулиці й холодне порожнє небо.

Уолтер звернув на головну вулицю і, все ще світлячи фарами, засигналив — шість разів на одному розі, шість разів на другому. Він придивлявся до вивісок крамниць. Його обличчя було бліде і втомлене, а руки ковзали по мокрому від поту керму.

— Женев'єво! — гукнув він у порожню вулицю.

Двері салону краси відчинилися.

— Женев'єво! — крикнув він, зупиняючи машину. Він кинувся через вулицю до Женев'єви Селсор, яка стояла у відчинених дверях салону. В руках вона тримала відкриту коробку шоколадних цукерок з кремом. Пальці, що стискали коробку, були опецькуваті й бліді. Коли вона вийшла на світло, виявилось, що обличчя в неї округле й м'ясисте, а очі — наче двоє величезних яєць, втиснутих у біле пухке тісто. Ноги її були товсті, як колоди, і вона ходила, незграбно човгаючи ними. Волосся її мало якийсь дивний брунатний відтінок. Вона, очевидно, пробувала робити різні зачіски, і на голові було щось схоже на пташине гніздо. Губ у неї не було зовсім, і замість них вона намалювала собі помадою великі червоні уста, які то розкривалися, то закривалися. Вона вищипала собі брови, залишивши над очима дві тоненькі лінії — наче дві антени.

Уолтер спинився. Усмішка зійшла з його обличчя. Він стояв і дивився на неї.

Вона впустила коробку на тротуар.

— Ви... Женев'єва Селсор?

В нього дзвеніло у вухах.

— Ви Уолтер Гріф? — запитала вона.

— Гріп.

— Гріп, — виправилася вона.

— Здрастуйте, — стримано мовив він.

— Здрастуйте, — вона простягла йому руку. Пальці її були липкі від шоколаду.

— Ну, — сказав Уолтер Гріп.

— Що? — спитала Женев'єва Селсор.

— Я просто сказав: "Ну", — відповів Уолтер.

— Ага.

Була дев'ята вечора. День вони провели, наче на пікніку, а на вечерю він приготував філе міньйон, яке їй не сподобалося, бо було недосмажене. Отож він його підсмажив ще, і воно вийшло пересмажене, чи перепряжене, чи бозна-яке.

Він засміявся і сказав:

— Ми подивимося картину!

Вона погодилась і вчепилася своїми шоколадними пальцями за його лікоть. Але дивитися вона хотіла тільки п'ятдесятирічної давності фільм з Кларком Гейблом.

— Ну й сміхота, правда? — хихотіла вона. — А зараз, гляньте-но, от кумедія! — Фільм скінчився. — Пустіть його знову, — скомандувала вона.

— Знову? — перепитав він.

— Знову.

А коли він повернувся, вона притиснулася до нього, оповила своїми лапами.

— Ви не зовсім такий, як я сподівалася, проте ви милий, — призналася вона.

— Дякую, — відповів він, ковтаючи образу.

— Ох, цей Гейбл, — сказала вона і вщипнула його за ногу.

— Ой! — скрикнув він.

Після фільму вони вийшли на мовчазну вулицю. Вона зайшла в магазин, розбила вітрину, нап'яла на себе якесь строкате ганчір'я. Потім вилила собі на голову пляшку парфумів і стала схожа на вівчарку, що скупалася в річці.

— Скільки вам років? — запитав він.

— Угадайте. — Спливаючи парфумами, вона вела його вулицею.

— Тридцять, — сказав він.

— Не вгадали, — вона вимушено засміялася. — Мені всього двадцять сім!..

— Ось іще одна кондитерська, — зауважила вона. — Слово честі, відколи все це сталося, я просто купаюся в розкошах. Моя рідня мені ніколи не подобалася. Всі вони були дурні. Вони полетіли на Землю два місяці тому. Було домовлено, що я вирушу останньою ракетою, але я лишилася. Знаєте чому?

— Чому?

— Тому що всі вони чіплялися до мене. Отож я й залишилася. Тут я можу обливатися парфумами, пити хоч десять тисяч кухлів пива і їсти досхочу цукерки, не слухаючи їхнього бурчання. Тому я тут!

— Так, ви тут, — мовив Уолтер, заплющуючи очі.

— Вже пізно, — сказала вона, кидаючи на нього погляд.

— Еге ж.

— Я втомилася, — сказала вона.

— Дивно. А мені зовсім не хочеться спати.

— Он як, — сказала вона.

— Я б не лягав цілу ніч, — мовив він. — Знаєте що, у Майка є хороша платівка. Ходіте, я вам її програю.

— Я втомилася. — Вона лукаво позирнула на нього блискучими очима.

— А я почуваю себе бадьоро, як ніколи. — Він помовчав. — Мені аж чудно.

— Вернімося до салону краси, — сказала вона. — Я хочу вам щось показати.

Вона потягла його в скляні двері й підвела до великої білої коробки.

— Я взяла це з собою, коли їхала з Техас-Сіті, — пояснила вона, розв'язуючи рожеву стьожку. — Я подумала: що ж, я єдина жінка на Марсі, а він — єдиний чоловік, і ось... — Вона підняла кришку, відгорнула шурхітливий рожевий цигарковий папір і лягнула по ньому рукою. — Ось воно.

Уолтер Гріп витріщив очі.

— Що це? — спитав він, починаючи тремтіти.

— А ти й не знаєш, дурнику? Воно все в мереживах, усе біле, усе ніжне й таке інше.

— Ні, я не знаю, що це таке.

— Це весільне вбрання, дурнику.

— Справді? — Голос у нього зірвався.

Він заплющив очі. Її голос був такий самий м'який, свіжий і милий, як і по телефону. Але коли він розплющив очі й подивився на неї...

Він позадкував.

— Яка краса, — сказав він.

— Правда?

— Женев'єво, — сказав він, позираючи на двері.

— Що?

— Женев'єво, я маю тобі щось сказати.

— Що саме?

Вона попливла до нього, і він відчув густий запах парфумів.

— Я хотів тобі сказати ось що...

— Я слухаю...

— До побачення!

І перш ніж вона встигла скрикнути, він вискочив за двері і стрибнув у свою машину.

Коли вона вибігла на вулицю й спинилася на краю тротуару, він уже рушив.

— Уолтере Гріф, верніться! — заволала вона, простягаючи руки.

— Гріп! — гукнув він їй.

— Гріп! — закричала вона.

Машина майнула мовчазною вулицею.

Гази з вихлопної труби колихнули жмут білого вбрання, яке вона стискала своїми пухкими руками.

Він їхав три дні і три ночі. Одного разу йому здалося, що його переслідує машина. Він затремтів і вкрився холодним потом. Звернувши на іншу дорогу, помчав повз мертві містечка мертвого марсіанського світу. Він їхав і їхав — тиждень і ще один день, аж поки між ним і Мартін Вілідж пролягли десять тисяч миль. Тоді він звернув у невелике місто Готвіл Спрінгз, де були крамнички, які він міг увечері освітити електрикою, і ресторани, в яких міг посидіти, замовляючи різні страви. І з того часу він жив там з двома холодильниками, заповненими харчами, яких йому вистачить на сто років, із запасом сигар на десять тисяч днів і гарним ліжком з м'яким матрацом.

А коли раз на кілька років, буває, задзвонить телефон — він не знімає трубки.

КВІТЕНЬ 2026. ДОВГІ РОКИ

Коли в небесах знімався вітер, він зі своєю невеликою сім'єю сидів у кам'яній хатині і грів руки над вогнем. Вітер хвилював у каналах воду і мало не здував з неба зорі, але містер Гетевей сидів собі спокійнісінько, розмовляючи з дружиною, двома дочками й сином про давні дні на Землі, і всі вони залюбки відповідали йому.

Минав двадцятий рік після Великої війни. Марс був велетенською гробницею. Питання, чи Земля теж мертва, було предметом частих мовчазних роздумів для Гетевея та його родини протягом довгих марсіанських вечорів.

Цього вечора люта марсіанська піщана буря промчала над низенькими марсіанськими цвинтарями, над стародавніми містами. Вітер відривав тоненькі стіни пластмасових будинків у спорудженому американцями місті, яке повільно щезало в пісках.

Буря вщухла. Гетевей вийшов, щоб подивитися на Землю, яка зеленим вогником палала у вітряному небі. Він звів над головою руки,

немовби тягнувся до лампи, що висіла під стелею темної кімнати. Обвів поглядом дно мертвого моря. "Жодної живої істоти на цілій планеті, — подумав він. — Тільки я. І в о н и". Він обернувся й зазирнув у кам'яну хатину.

Що воно діється зараз на Землі? Він не помічав ніяких видимих змін на поверхні Землі, коли дивився в свій тридцятидюймовий телескоп. "Що ж, — думав він, — я можу прожити ще двадцять років, якщо буду обережний. За цей час хтось може нагодитися. Або прибуде з-за мертвого моря, або прилетить ракетою з космосу на маленькій ниточці червоного полум'я".

Він крикнув до хати:

— Я трохи пройдуся.

— Гаразд, — відповіла дружина.

Гетевей поволі йшов між руїнами.

"Made in New York" [16], — прочитав він дорогою на уламку металу. "І всі ці речі з Землі зчезнуть набагато раніше за старі марсіанські міста". Він кинув погляд на селище, що лежало між синіх гір і було збудоване п'ятдесят сторіч тому.

Підійшов до самотнього марсіанського кладовища — рівних рядів шестикутних невеликих надгробків на схилі, відкритому всім вітрам.

Він стояв, дивлячись на чотири могили з грубо витесаними дерев'яними хрестами, вимовляючи в думці імена, написані на хрестах. Очі його були сухі. Вони вже давно висохли.

— Чи пробачите мені те, що я вчинив? — спитав від хрести. — Я був дуже самотній. Ви ж розумієте мене, адже розумієте?

Він повернувся до кам'яної хатини і, перш ніж зайти ще раз притулив до лоба долоню, оглядаючи чорне небо.

— Чекай, і чекай, і виглядай, — сказав сам собі, — і, може, одного вечора...

На небі засвітився малесенький червоний вогник. Він одступив від світла, що падало з вікна.

— ...А ти подивися ще раз, — прошепотів він.

Маленький вогник був на тому ж місці.

— Минулого вечора його не було, — прошепотів він. Гетевей спіткнувся і впав, схопився, побіг за хату, повернув телескоп і спрямував його в небо. За хвилину, після довгого, напруженого вивчення вогника, він став у низьких дверях хатини. Дружина, дві дочки й син обернулися до нього. Нарешті він спромігся заговорити.

— Я маю добру звістку, — сказав він. — Я дивився на небо. Наближається ракета, яка забере нас усіх додому. Вранці вона буде тут.

Він поклав руки на стіл, сховав обличчя в долоні й тихо заплакав.

Тієї ночі о третій годині Гетевей спалив усе, що лишилося від Нового Нью-Йорка.

Він узяв смолоскип, пішов у пластмасове місто й торкнувся полум'ям однієї стіни, потім другої, третьої... Місто розцвіло величезними вогненними квітами. Цю ілюмінацію, безперечно, помітять з неба. Ракета забере містера Гетева та його сім'ю.

Коли він вертався до хати, його серце шалено калатало.

— Бачите? — він підніс до світла вкриту шаром пилу пляшку. — Вино! Я зберіг його саме для цієї ночі. Я знав, що хтось колись нас таки знайде! Тож відсвяткуймо цю подію!

Він налив п'ять склянок по самі вінця.

— Це було давно, — сказав він, зосереджено розглядаючи свою склянку. — Пригадуєш той день, коли почалася війна? Двадцять років і сім місяців тому. І всі ракети були відкликані з Марса додому. А ти, і я, і діти перебували в горах, провадячи археологічні дослідження, вивчаючи стародавні хірургічні методи марсіан. Ми гнали щодуху наші коні, мало не загнали їх на смерть, пам'ятаєш? Та все одно ми запізнилися на цілий тиждень. Усі вони вже вилетіли. На Марсі не лишилося жодної ракети. Ти пам'ятаєш, пам'ятаєш? Ми самі на цілій планеті. Боже, боже, як минають роки! Я б не витримав, якби тут не було тебе, всіх вас. Без вас я укоротив би собі віку. Лише з вами чекати було варто. Тож вип'ємо за нас, — він підняв склянку. — І за наше довге пильне чекання.

Він випив.

Дружина, дві дочки й син піднесли до уст свої склянки.

Вино побігло всім чотирьом по підборіддю.

На ранок від міста лишилася купа попелу. Вітер ганяв по дну мертвого моря великі чорні пластівці. Вогонь згас, але він зробив своє діло: червона плямка на небі зросла.

З кам'яної хатини запахло імбирними пряниками. Коли Гетевей зайшов до кімнати, дружина стояла біля столу — вона щойно вийняла з печі лист з гарячими пряниками. Дочки підмітали тугими віниками голу кам'яну підлогу, а син чистив столове срібло.

— Ми їм приготуємо розкішний сніданок, — засміявся Гетевей. —
Одягніть своє найкраще вбрання!

Він вийшов надвір і попростував до великої металевої споруди.
Всередині були холодильник і електростанція. Їх він протягом років
одремонтував і налагодив своїми вправними тонкими пальцями, так само
як у вільний час відремонтував годинники, телефони й магнітофони. Тут
було повно речей, зроблених ним самим, і всіляких пристроїв та
механізмів, призначення яких було загадкою навіть для нього.

З глибин холодильника він витяг вкриті памороззю картонні коробки
з квасолею й суницями, які простояли тут двадцять років. "Вийди,
Лазарю", — в думці сказав він і витяг заморожене курча.

Коли ракета приземлилася, домівка Гетевея пахла всіма ароматами
кухні.

Гетевей помчав з горба, як хлопчик. Раз він спинився: гострий біль
раптом прошив йому груди. Він сів на камінь, трохи перепочив, потім
знову побіг.

Гаряче повітря струменіло від огнистої ракети. Відчинився люк. З
нього визирнув чоловік.

Гетевей прикрив долонею очі, придивився й вигукнув:

— Капітан Уайльдер!

— Хто це? — капітан Уайльдер стрибнув на землю й спинився
вражений. За мить він простягнув руку. — Великий боже, та це ж
Гетевей.

— Атож.

Вони дивились один на одного.

— Гетевей, з моєї старої команди, з Четвертої експедиції!

— Багато часу збігло, капітане.

— Багато... Мені приємно знову бачити вас.

— Я старий, — просто сказав Гетевей.

— Та я й сам уже немолодий. Двадцять років у польоті: Юпітер, Сатурн і Нептун.

— Я чув, що вони вас випроводили в небеса, щоб ви не заважали їм здійснювати колоніальну політику тут, на Марсі. — Старий озирнувся навколо. — Ви мандрували так довго, що навіть не знаєте, що тут було.

— Не важко догадатися, — відказав Уайльдер. — Ми двічі облетіли Марс. І знайшли тільки одного чоловіка на ймення Уолтер Гріп, тисяч за десять миль звідси. Ми хотіли взяти його з собою, але він сказав: "Ні". Коли ми востаннє бачили його, він сидів посеред шосе у кріслі-гойдалці, курил люльку й махав нам рукою. Марс мертвий, не лишилося навіть жодного живого марсіанина. А як Земля?

— Ви знаєте стільки ж, скільки я. Вряди-годи я ловлю передачі радіо з Землі. Його ледве чути. Але воно завжди говорить іншою мовою. А я, на жаль, крім англійської, знаю тільки латину. Часом я розбираю кілька слів. Очевидно, на більшій частині Землі все знищено, але війна триває. Ви вертаєтесь додому, сер?

— Так. Ми мусимо про все довідатися. Ми не мали радіозв'язку з Землею. Надто велика відстань. Тепер будь-що хочемо побачити Землю.

— А нас візьмете з собою? Капітан здригнувся.

— Авжеж, ваша дружина, я її пригадую. Це було двадцять п'ять років тому, правда? Коли збудували Перше місто, ви залишили службу і привезли її. У вас були й діти...

— Син і дві дочки.

— Авжеж, я пригадую. Вони тут?

— Отам, у нашій хаті. Вас чекає добрий сніданок. Завітаєте до нас?

— Ви робите нам честь, містере Гетевей. — І капітан Уайльдер обернувся до ракети. — Вийти з корабля!

Вони виходили на пагорб — Гетевей, капітан Уайльдер і двадцять членів команди. Вони йшли, глибоко вдихаючи рідке прохолодне повітря. Сходило сонце.

— Ви пригадуєте Спендера, капітане?

— Я його ніколи не забував.

— Іноді я проходжу повз його могилу. Здається, кінець кінцем вийшло-таки на його. Він не хотів, щоб ми приводили сюди, і я гадаю, він щасливий зараз, коли тут нікого нема.

— А що з тим... як його?.. Паркхілом, із Семом Паркхілом?

— Він одкрив був сосисочну.

— Схоже на нього.

— А наступного тижня полетів на Землю воювати. — Гетевей притулив до грудей руку і враз сів на камінь. — Пробачте. Це від хвилювання... Адже стільки років... Трохи спочину.

Він намацав у себе пульс. Полічив удари. Серце працювало погано.

— У нас є лікар, — сказав Уайльдер. — Даруйте мені, Гетевею, я знаю, що ви самі лікар, але краще хай вас огляне наш...

Покликали лікаря.

— Це нічого, — говорив Гетевей, — Це від чекання, від хвилювання. — Він задихався. Губи його посиніли. — Знаєте, — сказав він, коли лікар схилився над ним із стетоскопом, — можна подумати, що я жив усі ці роки лише заради цього дня, а тепер, коли ви прибули сюди, щоб забрати мене на Землю, ніщо не заважає мені спокійно лягти й померти.

— Ось візьміть, — лікар подав йому жовту таблетку. — Вам краще відпочити.

— Дурниці. Дайте мені тільки посидіти хвилинку. Так приємно бачити вас усіх. Приємно знову почути нові голоси.

— Як таблетка? Вам краще?

— Все гаразд. Ходімо.

І вони пішли на пагорб.

— Алісо, іди-но подивися, хто прийшов!

Гетевей насупився й нахилився до дверей хатини.

— Алісо, чуєш?

З'явилася дружина. За мить вийшли дочки, високі гарні дівчата, а за ними ще вищий син.

— Алісо, ти пригадуєш капітана Уайльдера?

Вона, вагаючись, подивилася на Гетевея, ніби чекала його вказівок, а потім усміхнулася:

— Аякже, капітан Уайльдер!

— Пригадую, ми обідали разом увечері напередодні мого польоту на Юпітер, місіс Гетевей.

Жінка енергійно потиснула йому руку.

— Мої дочки, Маргарита й Сюзана. Мій син, Джон. Ви, звичайно, пам'ятаєте капітана?

Потиски рук, сміх, жваві розмови.

Капітан Уайльдер потягнув носом повітря:

— Невже імбирні пряники?

— Хочете покуштувати?

Всі заметушились. У хату внесли складані столи, розставили тарілки з гарячими стравами, розіклали серветки й столове срібло. Капітан Уайльдер стояв, переводячи погляд з місіс Гетевей на її сина та двох високих неквапливих дочок. Він заглянув їм у лице, коли вони пробігали повз нього, і стежив за кожним рухом їхніх юних рук, намагався вловити

вираз їхніх облич, облич без жодної зморшки. Він сів на принесений сином Гетевея стілець.

— Джоне, скільки тобі років?

— Двадцять три, — відповів той.

Уайльдер незграбно пересунув свій прибор. Його сусід прошепотів:

— Капітане, цього не може бути.

— У чому річ, Вільямсоне?

— Мені самому сорок три, капітане. Я вчився у школі в один час з юним Джоном Гетевеєм, двадцять років тому. Він каже, що йому двадцять три роки. Це неправда. Двадцять три йому тільки на вигляд. Йому має бути принаймні сорок два. Що це означає, сер?

— Не знаю.

— Мене турбує ваш вигляд, сер.

— Мені справді трохи нездужається. До того ж ці дочки — я бачив їхдесь років двадцять тому, і вони абсолютно не змінилися, жодної зморшки на обличчі. Маю до вас одне прохання, Вільямсоне. Я скажу вам, куди піти і що подивитися. Перед кінцем сніданку вийдіть непомітно з хати. Ви встигнете все зробити за десять хвилин. Те місце недалеко звідси. Коли ми йшли на посадку, я бачив його з ракети.

— Про що це ви так серйозно розмовляєте? — перебила їх місіс Гетевей, вправно насипаючи ополоником суп у тарілки. — Ну ж бо, усміхніться: ми зібралися всі пазом, подорож закінчена, і вважайте себе вдома!

— Атож, — засміявся капітан Уайльдер. — А ви виглядаєте напрочуд молодо, місіс Гетевей!

— Мужчина не може без компліментів!

Він не зводив з неї очей; рожеве обличчя її було без зморщок, наче гладеньке рум'яне яблучко. Вона дзвінко сміялася на кожний жарт і швидкими акуратними рухами розкладала салат. І худорлявий син, і гарні дочки не згірше батька сипали дотепами, розповідаючи, як добре жили вони тут, а батько гордо кивав головою, підтакуючи їм.

Вільямсон вислизнув з кімнати й подався в долину.

— Куди це він пішов? — спитав Гетевей.

— Навідатися до ракети, — відповів Уайльдер. — Так от, як я вам казав, Гетевей, на Юпітері немає нічого; нічогісінько, що могло б зацікавити людей. Те саме можна сказати про Сатурн і Плутон. — Уайльдер говорив механічно, не чуючи власних слів, думаючи лише про те, як Вільямсон збігає з пагорба й вертається назад, щоб розповісти про те, що він виявив.

— Дякую, — мовив він Маргариті Гетевей, яка подала йому склянку води. Він немовби ненароком торкнувся її руки. Вона навіть не звернула на це уваги. Тіло її було тепле й м'яке. Гетевей, що сидів на протилежному боці столу, кілька разів переставав їсти, торкався пальцями грудей, потім знову брався за їжу, прислухаючись до розмови і раз у раз занепокоєно позираючи на Уайльдера, який, здавалося, жував пряники, зовсім не відчуваючи їхнього смаку.

Незабаром Вільямсон повернувся. Він сидів, колупаючись у своїй тарілці, аж поки капітан прошепотів до нього:

— Ну?

— Знайшов, сер!

— І що?

Вільямсон зблід. Він не відривав погляду від людей за столом, що сміялися з якогось жарту. Дочки посміхались, а син щось говорив. Вільямсон сказав:

— Я був на кладовищі.

— Бачив хрести?

— Чотири хрести, сер. На них іще збереглися імена. Я записав їх. — Він витяг білого папірця і прочитав:— "Аліса, Маргарита, Сюзана і Джон Гетевей. Померли од невідомої хвороби. Липень 2007".

— Дякую, Вільямсоне, — сказав Уайльдер, заплющуючи очі.

— Дев'ятнадцять років тому, сер. — Вільямсонова рука тремтіла.

— Так.

— Хто ж тоді оці?

— Не знаю.

— Що ви думаєте робити?

— Цього я теж не знаю.

— Може, нам слід сказати іншим?

— Потім, їжте, ніби нічого не трапилося.

— Щось у мене пропав апетит, сер. На закінчення сніданку подали вино, принесене з ракети. Гетевей підвівся й проголосив тост.

— За всіх вас! Адже добре бути знову серед друзів. І за мою дружину й дітей, без яких я б не пережив самотності. Лише завдяки їм я зміг жити й дочекатися вашого прибуття.

Він підняв свою склянку, а дружина й діти відповіли йому теплими поглядами. Коли всі почали пити, вони опустили очі.

Гетевей випив до дна. Падаючи на стіл, він навіть не скрикнув. Зі столу він повільно сповз на підлогу. Кілька чоловік кинулися до нього. Лікар схилився над старим і припав вухом до його грудей. Уайльдер торкнув лікаря за плече. Той підвів голову й похитав головою. Уайльдер став на коліна й узяв Гетевея за руку.

— Це ви, Уайльдере? — Гетевеїв голос було ледве чутно. — Я зіпсував сніданок.

— Дурниці.

— Попрощайтесь за мене з Алісою й дітьми.

— Чекайте, я їх покличу.

— Ні, ні, не треба! — задихаючись, мовив Гетевей. — Вони не зрозуміють. Я б не хотів, щоб вони зрозуміли! Не треба!

Уайльдер лишився на місці.

Гетевей був мертвий.

Уайльдер якийсь час чекав. Потім підвівся, глянув на приголомшених людей, що зібралися круг Гетевея, і підійшов до Аліси Гетевей.

— Ви знаєте, що трапилося?

— Щось з моїм чоловіком?

— Він щойно помер: серце, — сказав Уайльдер, стежачи за нею.

— Шкода.

— Що ви відчуваєте?

— Він не хотів, щоб ми відчували сум. Він нам казав, що це колись трапиться, і не хотів, щоб ми плакали. Розумієте, він нас цього не навчив. Не хотів, щоб ми вміли плакати. Найгірше, що може спіткати людину, говорив він, це знати самотність, знати смуток і вміти плакати. Тому ми не повинні знати, що таке плач або смуток.

Уайльдер глянув на її руки, м'які теплі руки, рожеві наманікюрені нігті й тонкі зап'ястки. Він побачив її ніжну білу шию й розумні очі. Нарешті він сказав:

— Містер Гетевей, створивши вас, виявив себе як талановитий митець.

— Йому було б приємно почути ваші слова. Він так пишався нами. Зрештою він навіть забув, що сам створив нас. Він любив нас, як справжню дружину й дітей. І якоюсь мірою ми ними і є.

— Йому було б дуже важко без вас.

— Авжеж. Останні роки ми дуже часто сиділи разом і розмовляли. Він так любляв ці розмови. Він любив нашу кам'яну хату й надвірне вогнище. Ми могли б оселитися в звичайному будинку в місті, але йому більше подобалося тут. Він розповів мені все про свою лабораторію і про те, що він робив у ній. Він встановив гучномовці по всьому мертвому американському місту, що лежало там, у долині. Коли він натискав кнопку, в місті спалахували вогні й починався такий гармидер, ніби там жило десять тисяч чоловік. Ревли літаки, гуркотіли машини, гомоніла юрба. А він сидів, запаливши сигару, і розмовляв з нами. Часом у кімнаті дзвонив телефон, і записаний на плівці голос ставив містерові Гетевею запитання — щось із галузі техніки чи медицини, — на яке він давав вичерпну відповідь. Телефонні виклики, і ми, його рідні, що були з ним, і гомін міста, і його сигара... Так, містер Гетевей був щасливий. Одного лише він не міг від нас домогтися, — сказала вона. — Щоб ми старішали. Він старішав з кожним днем, а ми — ні. Мабуть, він нічого не мав проти цього. Гадаю, він навіть хотів, щоб ми були такими, як є.

— Ми поховаємо його на кладовищі, там, де стоять інші чотири хрести. Мені здається, він би сам цього бажав.

Вона злегка торкнулася його руки.

— Авжеж.

Капітан віддав наказ. Родина небіжчика йшла слідом за нечисленною процесією, яка спускалася з пагорба. Двоє несли Гетевея на критих ношах. Вони минули кам'яну хатину й склад, де Гетевей багато років тому розпочав свою роботу. Уайльдер спинився перед дверима лабораторії.

"Що б відчував ти, — питав він себе, — якби жив на безлюдній планеті з дружиною й трьома дітьми, а вони повмирали й лишили тебе самого з вітром і мовчанням? Що тоді робити? Поховати їх, поставити на кладовищі хрести, а потім вернутися в лабораторію і, покликавши на

допомогу розум, пам'ять і вправні пальці, зробити те, що зробив Гетевей".

Їхні кроки приглушував пісок. Коли вони повернули на кладовище, двоє чоловіків уже копали там могилу.

Вони повернулися до ракети надвечір. Вільямсон кивнув на кам'яну хатину.

— Що нам робити з ними?

— Не знаю, — відповів капітан.

— Ви не збираєтеся їх виключити?

— Виключити? — На обличчі капітана відбилося здивування. — Мені це ніколи не спадало на думку.

— Може, ви заберете їх з собою?

— Ні, це ні до чого.

— Ви хочете сказати, що збираєтесь залишити їх тут такими, як вони є?

Капітан подав Вільямсонові пістолет.

— Якщо ви зможете це зробити, я визнаю вашу перевагу.

За п'ять хвилин Вільямсон, розгублений, повернувся.

— Візьміть ваш пістолет. Тепер я вас розумію. Я зайшов з пістолетом до хати. Одна з дочок посміхнулася до мене. Всі інші теж. Дружина запропонувала мені склянку чаю. Боже мій, це було б убивством!

Уайльдер ствердно хитнув головою.

— Це витвір генія. Вони зроблені досконало: витримують десять, п'ятдесят, двісті років. Вони мають таке саме право на... життя, як і ви, і я, і будь-хто з нас. — Він вибив свою люльку. — Ну, сідайте в ракету. Ми відлітаємо.

Кінчався день. Знявся холодний вітер. Люди піднялися на борт ракети. Капітан вагався. Вільямсон мовив:

— Невже ви вернетесь... попрощатися з ними?

Капітан холодно глянув на нього.

— Хай це вас не турбує.

Уайльдер в сутінках попрямував до хатини. Люди в ракеті побачили його силует на порозі хати. Потім побачили силует жінки. Капітан потиснув жінці руку. За кілька секунд він бігом повернувся до ракети.

Вечорами, коли з-над мертвого моря прилітає вітер і гуляє між шестикутними надгробками, над чотирма старими хрестами й одним новим, у низенькій кам'яній хаті горить світло. І коли надворі гуде вітер, шурхотить пісок і миготять холодні зорі, в хаті видно чотири постаті — жінка, дві дівчини і парубок — які, невідомо нащо, підтримують невеликий вогонь і розмовляють, сміються.

Вечір за вечором і рік за роком, невідомо нащо, жінка виходить надвір і дивиться на небо, здійнявши руки. Якусь довгу мить вона дивиться на зелений вогник Землі, сама не знаючи нащо, потім

вертається в хату і підкидає у вогонь хмизу, а за вікном гуляє вітер і сіріє мертве море.

СЕРПЕНЬ 2026. ДОЩІ ВИПАДАЮТЬ

У їдальні заспівав годинник: "Тін-тін, сім годин, час уставати, час уставати, сім годин!" — наче боявся, що ніхто не встане. Дім був безлюдний. А годинник собі цокав, час від часу співаючи в порожнечу. "Сім годин дев'ять хвилин, снідати час, сім годин дев'ять хвилин!"

Плита засичала, зітхнула й викинула із свого теплого нутра вісім ідеально підсмажених грінок, яєчню з восьми яєць, шістнадцять шматочків бекону, дві кави й дві холодні склянки молока.

"Сьогодні четверте серпня дві тисячі двадцять шостого року, — промовив інший голос з кухонної стелі, — у місті Елендейл, Каліфорнія. — Голос повторив дату тричі. — Сьогодні день народження містера Фезерстоуна. Сьогодні роковини одруження Тіліти. Треба сплатити страховий внесок, а також оплатити рахунки за воду, газ та світло".

Десь у стіні клацали реле, і під електричним оком рухалася стрічка пам'яті.

"Вісім годин, тін-тін, вісім годин, нумо до школи, нумо на роботу, швидше, швидше, вісім годин!" Але в домі не грюкали двері, і килими не вгиналися під гумовими підборами. Надворі пішов дощ. І барометр біля вхідних дверей тихенько заспівав: "Іде дощ, іде дощ; надівай калоші й плащ..." А дощ лунко стукотів по даху порожнього будинку.

Надворі в гаражі задзвонив дзвінок. Ворота гаража піднялися, за ними стояв автомобіль. Почекавши якийсь час, ворота знову опустилися.

О восьмій тридцять яєчня вже була зовсім суха, а грінки стали як камінь. Алюмінієвий совок викинув сніданок у раковину, де гаряча вода

змила його й понесла металевим горлом у далеке море. Брудні тарілки потрапили в апарат для миття посуду й вийшли звідти блискучі й сухі.

"Чверть на десяту, — заспівав годинник, — час прибирати".

У стінах відчинилися маленькі люки, і звідти вискочили мишки-роботи. Кімнати заповнили крихітні тваринки-прибиральниці, зроблені з гуми й металу. Вони стукалися об стільці, повертаючи свої ходові ролики з вусиками, прочісували ворсу килимів, обережно висмоктуючи куряву. Потім, ніби казкові гноми, вони шугнули у свої нірки, їхні рожеві електричні очі погасли. Будинок був чистий.

Десять годин. З-за дощових хмар визирнуло сонце. Будинок самотньо височів серед міста, що лежало в руїнах. Він стояв один-однісінький. Ночами зруйноване місто немовби жевріло — радіоактивне випромінювання було видно за багато миль.

Десять п'ятнадцять. Поливальні пристрої в саду вибухли золотими водограями, сповнюючи вранішнє повітря водяними блискітками. Вода покропила шибки, збігаючи по обпаленій західній стіні, колись пофарбованій білою фарбою. Вся західна сторона будинку була чорна, крім п'яти плям. Ось силует чоловіка, що стриже газон. Ось ніби фотографія жінки, яка нахилилася, рвучи квіти. Ще далі — випалені на дереві в якусь невловиму мить силуети — хлопчика, що здійняв угору руки, а над головою кинутий м'яч, проти нього підняла руки дівчинка, ловлячи м'яч, який так і не впав донизу.

П'ять плям на стіні-от і все, що лишилося від чоловіка, жінки, двох дітей і м'яча. Плями на стіні, вкритій тонким шаром обвугленого дерева.

Поливальні пристрої розбризкували воду, і по саду пливла веселка.

Як пильно оберігав свій спокій дім аж по цей день! Як насторожено він допитувався: "Хто йде? Скажи гасло!" — і, не діставши відповіді од

лисиць і виючих котів, зачиняв свої вікна й спускав штори. Дбаючи про свою безпеку, наче стара діва, він це робив з упертістю, що межувала з механічною паранойєю.

Він здригався від кожного звуку, цей дім. Якщо горобець торкався крилом вікна, штора враз підстрибувала. Злякана пташина тікала. Ні, навіть птахам не дозволялося чіпати будинок!

Дім був олтарем з десятима тисячами служок, великих і малих, вони обслуговували й прислужували. Але боги зникли, і релігійний ритуал утратив сенс, став даремним.

Дванадцять. Полудень.

На парадному ґанку завив, трусячись, пес.

Двері впізнали собачий голос і одчинилися. Хазяйський пес був колись здоровий і міцний, але зараз він зовсім перевівся і вкрився болячками. Він пройшов через будинок, залишаючи брудні плями на підлозі. Услід йому дзижчали сердиті миші, — сердиті, бо їм доводилося прибирати за ним, сердиті, бо порушили їхній спокій. Адже коли навіть вітром у щілину під дверима заносило якийсь листочок, враз одчинялися стінні панелі й звідти прожогом вискакували мідні пацюки-сміттярі, хапали листочок, волосину або папірець і мчали їх у нору. Там їх підхоплював повітряний потік і тягнув трубами у підвал до спеціальної печі, яка стояла в темному кутку, наче злий Ваал.

Собака побіг сходами нагору, істерично гавкаючи на кожні двері, хоч він уже усвідомив, як усвідомив увесь дім, що за дверима — лише тиша.

Він нюхнув повітря й пошкрябав кухонні двері. У кухні пічка пекла млинці, і будинок сповнювався густим духом смаженого.

Собака лежав біля дверей, принюючись, і з рота в нього текла піна. Потім він почав несамовито кружляти по кімнаті, кусаючи власний хвіст. Врешті закрутився в скаженому танці й здох. Годину лежав у вітальні.

"Дві години", — заспівав голос.

Нарешті, почувши запах розкладу, миші-цілі полки — вилізли з нірок і з тихим шелестінням, немовби сіре листя під вітром, покотилися по підлозі.

Дві п'ятнадцять.

Собака зник.

У підвалі раптом запалахкотіла піч, і з димаря вихопився вихор іскор.

Дві тридцять п'ять.

Із стін внутрішнього дворика вистрибнули столи для бриджу. Складаючись у колоди, замиготіли карти. На дубовій лаві з'явився коньяк і сендвічі з яєчним салатом. Заграла музика.

Але за столами панувала тиша, і нічий руки не торкнулися карт.

О четвертій годині столи склалися, наче величезні метелики, і знову зникли у панелях стін.

Чотири тридцять.

Стіни дитячої кімнати засвітилися веселими барвами.

На стінах ожили звірі: жовті жирафи, сині леви, рожеві антилопи. Бузкові пантери застрибали в прозорому повітрі. Стіни були скляні. Вони

відкрилися для барв і фантазії. Сховані в стіні, добре змащені механізми крутили кінострічки. Підлога дитячої кімнати нагадувала зелений квітучий луг. По ньому бігали алюмінієві жуки й залізні цвіркуни, а в гарячому непорушному повітрі гойдалися метелики з ніжної червоної тканини. Гостро пахли сліди різних звірів. Чути було дзижчання рою золотих бджіл у темному вулику і ліниве рикання лева. Десь лунко тупотіли копита окапі, тропічний дощ теж дріботів, як копита, по випаленій літнім сонцем траві. Потім стіни зникли у безмежних степових просторах які тяглися аж до обрію. Тварини поховалися в колючих чагарниках і ямах з водою.

Це була дитяча година.

П'ять годин. Ванна наповнилась чистою гарячою водою.

Шість, сім, вісім годин. Обідній посуд з'явився і зник, ніби за помахом чарівної палички, а в кабінеті щось клацнуло. На металевій підставці напроти каміна, в якому вже весело палахкотів вогонь, з'явилася сигара. Вона диміла й чекала, і шар сірого попелу на кінці зростав.

Дев'ять годин. Ліжка ввімкнули свої сховані нагрівачі, бо ночі в цій місцевості були холодні.

Дев'ять п'ять. Зі стелі кабінету обізвався голос:

— Місіс Макклелан, який би ви хотіли послухати сьогодні вірш?

Дім мовчав.

Врешті голос промовив:

— Оскільки ви вагаєтесь, я виберу вірш на власний розсуд. — Заграла тиха музика, що супроводжувала голос. — Сара Тісдейл. Наскільки пригадую, ваша улюблена поетеса...

Дощі випадають, над гладдю ріки

Зі співом кружляють прудкі ластівки,

Вільшанки за тином в пістрявім вбранні

Висвистують примхи свої голосні,

Десь кумкають жаби, забувши про сон,

Сплять сливи, узяті у білий полон,

Не думає все це про згубу війни,

Про долю людей, що загинуть вони.

І все це живе і нічого не зна...

І тільки у синім серпанку весна,

З'явившись вранці на зміну зими,

Дізнається, може, що зникли всі ми. [17]

У каміні палав вогонь, і сигара на підставці перетворилася на купу мертвого попелу. Порожні стільці стояли один проти одного між мовчазними стінами, і грала музика.

О десятій будинок почав завмирати.

Знявся вітер. Зламана гілка, падаючи з дерева, потрапила в кухонне вікно. Пляшка з розчином для чищення ножів та виделок розбилася, й рідина потекла на плиту.

Кімната враз запалала.

— Пожежа! — скрикнув голос. У будинку засвітилося світло, пожежні помпи пустили із стелі струмені води. Але розчин розплився по лінолеуму, пожираючи його, поповз під кухонні двері, а голоси кричали хором:

— Пожежа, пожежа, пожежа!

Дім пробував рятуватися. Двері наглухо зачинилися, а шибки у вікнах тріскались від жару, і вітер, вриваючись, роздмухував огонь.

Дім одступав, а вогонь з сердитим гудінням легко займав кімнату за кімнатою, а потім рушив угору сходами. Метушливі пацюки-пожежники з писком вискакували із стін, вистрілювали свій заряд води і мерщій бігли його поновлювати. А стінні розбризкувачі вибухнули цілою зливою штучного дощу.

Та пізно. Помпа, зітхаючи, знизала плечима й схлипнула востаннє. Штучний дощ припинився. Скінчився запас води: протягом багатьох мертвих днів у домі наповнювалися ванни, мився посуд.

Вогонь затріщав сходами. Він пожирав, як делікатеси, картини Пікассо й Матісса у верхніх кімнатах, підсмажуючи їхнє масне тіло, ніжно лижучи полотно й перетворюючи його на чорні хрусткі сувої.

Тепер вогонь лежав у ліжках, стояв у вікнах, забарвлював у червоне білі завіси. І тут надійшла підмога.

З дверей горища визирнули сліпі обличчя роботів з ротами-кранами, з яких лилася зелена хімічна рідина.

Вогонь позадкував, як позадкував би слон, побачивши мертву змію. Тепер проти вогню було двадцять живих змій, що звивалися на підлозі, вбиваючи полум'я холодною отрутою зеленої піни.

Але вогонь був хитрий. Він подався поза домом, через горище до помп. Вибух! Металевий мозок, який керував помпами, бронзовою шрапнеллю врізався в балки.

Вогонь кинувся до шаф і почав жерти одяг, що висів там.

Дім здригнувся, його голий кістяк скулився від жару, його дротинерви оголилися, наче якийсь хірург зняв з них шкіру. "На поміч, на поміч! Пожежа, рятуйтеся, рятуйтеся!" Жар ламав дзеркала, наче перший ламкий грудневий льодок. А голоси репетували: "Пожежа, пожежа, рятуйтеся, рятуйтеся!" — немовби декламували трагічний дитячий вірш десятки голосів високих і низьких, наче діти гинули у лісі, зовсім самотні. І коли оболонка дротів тріскалась, як гарячі каштани, голоси завмирали. Один, два, три, чотири, п'ять голосів завмерли.

В дитячій кімнаті горіли джунглі. Ревли сині леви, бігали пурпурові жирафи, шалено стрибали пантери, і десять мільйонів тварин, тікаючи від вогню, помчали до далекої річки...

Завмерло ще десять голосів. В останню хвилину у вогняному вирі зазвучали інші голоси. Втративши пам'ять, вони оголошували час. Заграла музика, робот-косарка почав підстригати газон, парасолька раз у раз вискакувала за парадні двері, що все відчинялися й зачинялися, як у годинниковій майстерні, коли всі годинники з божевільним завзяттям один за одним починають відзвонювати години. Лунали співи, а кілька останніх мишей-прибиральниць хоробро вискочили зі своїх нірок, щоб прибрати ненависний попіл. А в палаючому кабінеті байдужий до всього голос героїчно читав вірші, — аж поки не згоріли всі бобіни, не зів'яли всі дротинерви й не перегоріли пробки.

Вогонь підточив будинок, і той важко осів, розкинувши подоли з іскор та диму.

А в цей час збожеволіла плита готувала в кухні велетенські сніданки з десяти дюжин яєць, кількасот грінок, двадцяти дюжин шматків бекону і, коли їх пожирав вогонь, починала працювати знову з істеричним сичанням.

Розлігся страшенний гуркіт. Горище провалилося в кухню й вітальню, вітальня в підвал, підвал у нижній склеп. Холодильник, крісло, кінострічки, електричні дроти, ліжка — все це, ніби купа скелетів, провалилося в глибоку могилу. Дим і тиша. Величезна хмара диму. На сході почало сіріти. Між руїнами лишалася стояти одна стіна. І коли зійшло сонце й освітило купу димних руїн, із стіни все ще чувся голос, який оголошував знову й знову:

— Сьогодні п'яте серпня дві тисячі двадцять шостого року, сьогодні п'яте серпня дві тисячі двадцять шостого року, сьогодні...

ЖОВТЕНЬ 2026. ПІКНІК, ЩО ТРИВАТИМЕ МІЛЬЙОН РОКІВ

Мама перша висунула цю пропозицію. Вона сказала, що не завадило б поїхати ловити рибу всією родиною. Але Тімоті догадався: це була не мамина пропозиція. Це була татова пропозиція, і мама чомусь висунула її замість нього.

Тато почовгав ногами, зашарудів марсіанськими камінцями й погодився. Зразу ж знявся гармидер, табір було спаковано в капсули й контейнери, мама швиденько надівала дорожній джемпер і блузу, тато тремтячими руками набив свою люльку, не відриваючи очей од марсіанського неба, а троє хлопців, галасуючи, вскочили в човен, і жоден з них, крім Тімоті, по-справжньому не стежив за мамою й татом.

Тато натиснув кнопку. Моторний човен гучно заторохкотів — мабуть, чути було аж на небі. Вода здригнулась позадувала, човен рушив уперед, і всі закричали: "Ура!"

Тімоті сидів з батьком на задньому сидінні, поклавши свої малі пальці на волохаті батькові, і стежив, як звивався канал і як дедалі меншала їхня сімейна ракета на якій вони приземлилися тут після довгої подорожі. Він пригадав вечір на Землі напередодні вильоту, метушню, квапливі готування, ракету, що її десь знайшов тато, розмови про канікули на Марсі. Неблизький світ для канікул, але Тімоті тоді нічого не сказав. Вони прибули на Марс і ось відразу ж їдуть ловити рибу.

Відтоді як човен поплив каналом, у татових очах з'явився якийсь незрозумілий вираз. Тімоті не знав, у чому річ. Татові очі якось дивно блищали, і в них світилася полегкість.

Нарешті вони круто звернули, і ракета, що бовваніла вдалині, зникла з поля зору.

— Чи далеко ми попливемо? — спитав Роберт, плескаючись рукою в каналі. Здавалося, ніби маленький краб стрибав у фіолетовій воді.

— За мільйон років, — відповів тато, видихаючи дим.

— Оце здорово, — вигукнув Роберт.

— Подивіться, діти, — обізувалася мама, простягаючи свою довгу ніжну руку. — Он мертве місто.

Вони повернули голови з жвавою цікавістю. Мертве місто лежало перед ними, дрімаючи в гарячій тиші марсіанського літа.

У тата був такий вигляд, ніби він дуже задоволений, що воно мертве.

Місто було безладним нагромадженням рожевих уламків на піщаних пагорбах; кілька перекинутих колон, самотня гробниця, а потім знову піски — скільки сягало око. Біла пустеля навколо каналу, і блакитна пустеля над ним.

І раптом вгору злетіла пташка. Наче камінь, кинутий над ставом, вона впала у блакить і потонула там.

У тата на обличчі відбився переляк.

— Здається, це була ракета.

Тімоті зазирнув у глибокий океан неба, силкуючись побачити Землю, й війну, і зруйновані міста, і людей, що вбивали одне одного з дня його народження. Але він нічого не побачив. Війна була така ж далека й недосяжна, як дві мухи, що билися на смерть під склепінням височезного й мовчазного собору. І здавалася вона такою ж безглуздою, як та мушина баталія.

Вільям Томас витер з лоба піт і відчув дотик дитячої руки, що тремтіла, як молодий тарантул. Він усміхнувся до сина.

— Ну як, Тімі?

— Чудово, тату.

Тімоті не міг до кінця збагнути, що відбувається в складному механізмі — мозку дорослої людини, що сиділа поряд з ним. Великий орлиний ніс, обпалений сонцем, з облущеною шкірою, гарячі сині очі, ніби агатові кульки, якими граються школярі на Землі влітку після уроків, схожі на колони довгі товсті ноги в просторах бриджах для їзди верхи...

— Куди ти так пильно дивишся, тату?

— Я шукав земної логіки, здорового глузду, доброго уряду, миру й відповідальності.

— Все це там, угорі?

— Ні, я нічого не знайшов, їх там більше немає. Може, ніколи й не буде вже. Можливе, ніколи й не було.

Тімоті мовчав.

— Дивись, риба, — показав тато.

Троє хлопців зняли галас, розхитуючи човен і витягаючи свої тонкі шиї, щоб краще бачити. Вони ойкали й охали. Поряд з човном пливла срібляста кільцеподібна риба. Тіло її хвилеподібне коливалося, а коли вона натрапляла на якусь поживу, то закривалася, мов квітка, щоб перетравити її.

Тато дивився на рибу. Його голос був глибокий і спокійний:

— Отак і війна. Війна теж пливе, бачить поживу, хапає її. А за мить — немає Землі.

— Вільяме, — озвалася мама.

— Вибач, — сказав тато.

Вони сиділи й дивилися, як струмує під ними холодна й прозора, мов скло, вода каналу. І тільки гудіння мотора порушувало тишу.

— А коли ми побачимо марсіан? — закричав Майкл.

— Мабуть, уже скоро, — відповів батько. — Може, ввечері.

— Але ж марсіани вимерли, — зауважила мама.

— Ні, не вимерли. Я вам обов'язково покажу марсіан.

Тімоті насупився, але промовчав. Усе було дивне тут. Канікули, риболовля, погляди, якими обмінювалися батьки.

Його брати притулили до лоба свої маленькі руки, як козирки, і дивилися з-під них на кам'яні береги каналу виглядаючи марсіан.

— Які ж вони з себе? — допитувався Майкл.

— А ти їх упізнаєш, коли побачиш, — якось чудно засміявся тато, і Тімоті побачив, що на щоці в нього пульсує жилка.

Мати була струнка жінка з ніжною шкірою, золотистою косою, викладеною на голові, як тіара, й очима кольору глибокої прохолодної води в каналі, там, де вона тече у тіні, майже пурпурова, з бурштиновими іскорками. Було видно, як плавали в її очах думки, наче рибки, — деякі яскраві, деякі темні, деякі прудкі, моторні, деякі повільні й спокійні, а часом, коли вона поглядала вгору, де лишилася Земля, в очах її не було нічого. Вона сиділа на носі човна, однією рукою трималася за борт, а другу поклала на коліна темно-синіх бриджів, над білою блузкою темніла ніжна засмагла шия.

Вона весь час дивилася вперед — хотіла побачити, що там, і, не бачачи нічого певного, озиралася на свого чоловіка. В його очах, як у дзеркалі, відбивалося те, що чекало їх попереду, а оскільки він до цього відображення додавав дещо від себе — тверду рішучість, — то її лице ясніло, і вона одверталася, враз усвідомивши, чого шукати.

Тімоті й собі дивився вперед. Але він бачив лише пряму, мов олівець, фіолетову стрічку каналу, яка тяглася через широку долину, оточену низькими вивітреними пагорбами, і зникала на обрії. А канал плинув і плинув через міста, які, коли б їх струсонуті, заторохкотіли, наче жуки у висохлому черепі. Сто, а може, двісті міст, які спали і пекучого літнього дня, і прохолодної літньої ночі...

Вони пролетіли мільйони миль, щоб зробити собі приємне, щоб порибалити на Марсі. Але на ракеті чомусь була гармата. Це були канікули. Але навіщо такий запас харчів, що їх вони залишили в схованці біля ракети, запас, якого вистачить на багато років? Канікули. Десь за завісою канікул виднілося не веселе обличчя Розваги, а щось тверде, кістляве і, може, жахливе. Тімоті не міг підняти завісу, а двом молодшим братам було не до неї.

— Поки що жодного марсіанина. Оце так. — Роберт поклав своє гостре підборіддя на руки і втупився в канал.

Батько взяв з собою атомний радіоприймач, що був прикріплений до зап'ястка. Це був приймач застарілої системи; його притуляли до вуха, і він починав вібрувати.

Зараз батькове обличчя скидалося на одне з тих зруйнованих марсіанських міст: запале, висохле, майже мертво.

Потім він дав послухати мамі. Губи її розтулилися.

— Що... — почав був Тімоті, але так і не закінчив.

Один за одним пролунали вибухи, від яких кров поколола в жилах, а за ним з півдесятка не таких сильних. Батько в ту ж мить пустив човен на повну швидкість. Човен стрибнув, здригнувся і помчав уперед. Це привело до тями Роберта і викликало зляканий, але захоплений вереск у Майкла, котрий притулився до маминих ніг і дивився, як біля його носа вирує вода.

Батько круто повернув човен, зменшив швидкість і спрямував його в маленький бічний канал під вищерблену кам'яну стіну стародавньої пристані, де жили краби. Човен з розгону вдарився носом об стіну — всі аж поточилися, а тато дивився, як повільно зникає на воді слід до їхньої схованки. Хвилі лизнули кам'яні береги, ринули назад, щоб зустрітися

одна з одною, заспокоїлися й підставили свої боки сонячним зайчикам. Слід зник.

Тато прислухався. Інші теж. Мамині очі невідривне стежили за батьком: що робити далі?

Він видихнув з глибини легень повітря і засміявся:

— Та це ж ракета. Я стаю нервовий. Це ракета.

— Що це, тату, з ракетою? — спитав Майкл.

— Ми просто підірвали нашу ракету, от і все, — обізвався Тімоті, намагаючись говорити так, ніби нічого особливого не сталося. — Я вже чув, як вибухали ракети. Наша теж вибухнула.

— А навіщо ми підірвали нашу ракету? — спитав Майкл. — Га, тату?

— Цього вимагають правила гри, дурнику! — пояснив Тімоті.

— Гри! — Майклові і Роберту це слово сподобалось.

— Тато зробив так, щоб вона вибухнула, і ніхто тепер не дізнається, де ми сіли й куди втекли. В тому разі коли нас розшукуватимуть, розумієш?

— Таємниця! Оце здорово!

— Перелякався власної ракети, — признався батько мамі. — Я таки нервовий. Лише дурень може припустити що сюди прилетять іще якісь ракети. Хіба що одна, коли Едвардсові з дружиною пощастить подолати цю відстань на своєму кораблі.

Він знову підніс до вуха свій крихітний радіоприймач. За хвилину опустив руку. |

— Кінець, — сказав він мамі. — Радіоприймач уже не ловить атомного променя. Мовчать усі радіостанції Землі. За останні роки їх лишилося не більше двох-трьох. Тепер в ефірі панує цілковита тиша. Може, вона пануватиме й надалі.

— Довго? — спитав Роберт.

— Можливо, твої правнуки знову почують щось в ефірі, — відповів тато. Він сидів нерухомо, і дітям передалися його настрої, його почуття — страх, безнадія, покірність долі й смирення.

Врешті він знову вивів човен у канал, і вони рушили далі — в тому ж напрямі.

День кінчався. У світлі призахідного сонця перед ними лежали мертві міста.

Батько спокійно й тихо розмовляв з синами. Раніше вони часто бачили його жвавим і веселим, але водночас він був далекий і чужий; тепер він тільки легенько гладив їх по голівках, але вони все розуміли з одного слова.

— Майкле, вибери місто.

— Місто, тату?

— Вибери якесь місто, сину. Одне з тих, повз які ми пропливаємо.

— Гаразд, — сказав Майкл. — А як мені вибирати?

— Вибери те, яке тобі найбільше сподобається. І ви теж, Роберте й Тіме. Виберіть місто, що найбільше припадає вам до смаку.

— Я хочу місто з марсіанами, — промовив Майкл.

— Марсіани будуть, — сказав тато. — Я тобі обіцяю.

Його уста промовляли до дітей, але очі говорили з мамою.

За двадцять хвилин вони минули шестеро міст. Тато вже не згадував про вибухи; здавалося, він більше думав про те, щоб побавитися з синами, розважити їх, ніж про щось інше.

Майклові сподобалося перше ж місто, повз яке вони поспливали, але інші взяли його під сумнів: мовляв, швидкий вибір не може бути вдалим. Друге місто не сподобалося нікому. Це було селище землян, побудоване з дерева, яке вже зовсім струхнявіло. Тімоті сподобалося третє місто, бо воно було велике. Четверте й п'яте були надто малі, зате шосте викликало бурхливе захоплення у всіх, у тому числі й у матері, яка теж приєдналася до вигуків: "Здорово! Ну й ну! Подивіться он туди!" В місті ще й досі височіло кілька десятків великих споруд, вулиці припали пилом, але були забруковані, на площах виднілися відцентрові колеса водограїв, які ще пульсували вологою.

— Оце і є те місто, — сказав хтось. Підвівши човен до пристані, батько вистрибнув на берег.

— От ми й приїхали. Все це наше. Віднині й назавжди ми житимемо тут!

— Віднині й назавжди? — перепитав недовірливо Майкл. Він устав, озирнувся, а потім, моргаючи очима, глянув у той бік, де залишилася їхня ракета. — А ракета? А Міннесота?

— Ось вони, — повторив тато і притулив маленький приймач до білявої голівки Майкла. — Послухай-но... Майкл прислухався.

— Нічого не чути.

— Справді. Нічого. Більше немає нічого. Немає ні Міннеаполіса, ні ракет, ні Землі.

Майкл трохи подумав над татовими словами, що ставили хрест на минулому, і почав тихесенько схлипувати.

— Зажди-но, — швидко промовив тато. — Натомість я даю тобі багато більше, Майку!

— Що? — обізвався цікавий Майкл, на мить стримуючи сльози, але готовий плакати далі, коли те, що скаже батько зараз, буде таке ж неприємне.

— Я даю тобі це місто, Майку. Воно твоє.

— Моє?

— Я віддаю його тобі, Робертові й Тімоті, вам трьом, щоб ви володіли ним.

Тімоті вискочив з човна.

— Дивіться, хлопці, все наше!

Він грав у ту саму гру, що й батько, грав сумлінно і щиро. Пізніше, коли все стане на своє місце, він зможе піти кудись і поплакати хвилин із десять на самоті. Але зараз це була гра в сімейну прогулянку, і хлопці мушили брати в ній участь.

Майкл вистрибнув із човна разом з Робертом. Вони допомогли вийти на берег мамі.

— Пильнуйте своїєї сестри, — сказав тато, і ніхто з них тоді не зрозумів, що він мав на увазі.

Всі поспішили у велике місто з рожевого каменю. Вони йшли, розмовляючи пошепки, бо щось у мертвих містах примушує людину стишити голос до шепоту, примушує стежити за заходом сонця.

— Десь днів за п'ять, — сказав спокійно тато, — я поїду назад, туди, де була наша ракета, заберу сховані в руїнах харчі й перевезу їх сюди; крім того, я пошукаю там Берта Едвардса, його дружину й дочок.

— Дочки? — спитав Тімоті. — Скільки їх?

— Чотири.

— Я вже бачу, що через це буде клопіт, — сказала мама, поволі киваючи головою.

— Дівчата? — Майкл скривився і став схожий на кам'яне марсіанське страховище. — Пхе, дівчата...

— Вони теж прилетять у ракеті?

— Так. Якщо їм пощастить. Сімейні ракети призначені для подорожей на Місяць, а не на Марс. Ми ледве подолали цю відстань.

— А де ти взяв ракету? — тихо спитав Тімоті. Брати бігли попереду.

— Я зберігав її двадцять років, Тіме. Ховав, сподіваючись, що ніколи не доведеться скористатися нею. Моїм обов'язком було здати її урядові для воєнних потреб, але я весь час думав про Марс...

— І про пікнік!

— Авжеж. Це я кажу тобі одному. Я чекав до останнього, а готуватися до відльоту почав тільки тоді, коли побачив, що все на Землі гине. У Берта Едвардса теж був схований корабель, але ми вирішили, що безпечніше летіти окремо, на випадок, коли хто-небудь спробує нас збити.

— Тату, а навіщо ти підірвав ракету?

— Щоб ми ніколи не змогли повернутись. І якщо коли-небудь у майбутньому лихі люди прилетять на Марс, вони не знатимуть, що ми тут.

— Чому ти весь час поглядавав угору?

— Просто так. Хоч я й знав, що за нами ніхто не поженеться, бо нема на чому. Я надто обережний, от і все.

Майкл бігом вертався до них.

— Чи це справді наше місто, тату?

— Вся оця бісова планета належить нам, діти. Вся бісова планета.

Вони стояли серед міста — Король Гори, Володар Верховини, Правитель Всього Виднокола, Абсолютні Монарха і Президенти, намагаючись збагнути, що то значить володіти світом і який він насправді великий, цей світ.

У рідкій атмосфері ніч настає швидко. Тато залишив їх на площі біля пульсуючого водограю, зійшов до човна й незабаром вернувся, несучи в руках стос паперів. Він склав папери купою в дворику й підпалив їх. Усі сиділи навпочіпки круг багаття, грілися й сміялися, і Тімоті бачив, як маленькі літери підстрибують, наче злякані тваринки, коли полум'я торкалося й поглинало їх. Папери зморщувалися, немов стареча шкіра. Кремації підлягала безліч слів.

УРЯДОВІ ОБЛІГАЦІЇ; ДІАГРАМА КОМЕРЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 1999 РОКУ;
РЕЛІГІЙНІ УПЕРЕДЖЕННЯ; КЕРІВНИЦТВО ТИЛОМ ЯК НАУКА; ПРОБЛЕМИ
ПАН-АМЕРИКАНСЬКОЇ ЄДНОСТІ; БІРЖОВИЙ ЗВІТ ЗА 3 ЛИПНЯ 1998 РОКУ;
ОГЛЯД ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ...

Тато недаремно взяв ці папери з собою. Він сидів біля багаття, з видимим задоволенням кидав їх один за одним у вогонь і розповідав дітям, що це все означає.

— Настав час дещо вам пояснити. Гадаю, навряд чи справедливо було б приховувати од вас так багато. Не знаю, чи все буде для вас зрозуміло, але я повинен говорити.

Він кинув у вогонь кілька паперів.

— Я палю певний спосіб життя, подібно до того, як цей самий спосіб життя спалюється зараз на Землі. Даруйте мені, коли я говоритиму як політик. Врешті-решт я колишній губернатор штату, я робив усе чесно, і за це мене зненавиділи. Наука розвивалася надто швидко, і люди заблудили в механічних нетрях; вони, наче діти, робили й переробляли всілякі хитромудрі іграшки: технічне приладдя, вертольоти, ракети; вони спрямували всю увагу на вдосконалення машин, замість того, щоб думати, як ними керувати. Війни розросталися й розросталися і, зрештою, вбили Землю. Ось що означає мовчанка радіо. Ось від чого ми втекли. Нам пощастило. На Землі вже не лишилося ракет. Тепер я можу вам сказати, що ми виїхали зовсім не на риболовлю. Цивілізації на Землі

не існує. Міжпланетні подорожі не відновлюватимуться протягом сторіч, а може, не відновляться й ніколи. Ви ще молоді. І я вам це повторюватиму щодня, поки воно не западе вам у душу.

Він спинився, щоб підкласти у вогонь паперу.

— Тепер ми самі. Ми та жменька інших, котрі прилетять за кілька днів. Нас досить, щоб розпочати все заново. Досить, щоб відвернутися від того, що було там, на Землі, й стати на новий шлях.

Вогонь спалахнув, ніби підтверджуючи його слова. Всі закони й вірування Землі перетворилися на купку гарячого попелу, рештки якого незабаром розвіє вітер.

Батько кинув у вогонь останній папірець. Це була карта світу. Вона зморщилася, скоцюрбилась і — пах! — злетіла вгору чорним метеликом.

Тімоті одвернувся.

— А тепер я хочу показати вам марсіан, — сказав тато. — Ходіть всі. І ти, Алісо. — Він узяв її за руку.

Майкл голосно плакав, і тато взяв його на руки й поніс. Вони пройшли зруйнованим містом до каналу.

Канал. Завтра або післязавтра цим каналом у човні припливуть їхні майбутні дружини, ще малі дівчатка-реготухи зі своїм батьком та матір'ю.

Навколо вже була ніч, на небі висипали зорі. Але Тімоті не міг знайти Землю. Вона вже зайшла. І над цим теж треба буде подумати.

Нічний птах обізвався серед руїн. Тато промовив:

— Мама і я спробуємо навчити вас. Може, у нас це не вийде. Але я сподіваюся, що вийде. Ми самі мали нагоду багато чого бачити й багато чого навчитися. Ми задумали цю подорож чимало років тому, ще до твого народження, Майкле. Навіть коли б не було війни, ми, гадаю, все одно прилетіли б на Марс, щоб оселитися тут і будувати життя за власними уподобаннями.

Вони підійшли до каналу. Вночі він був довгий, рівний, тихий і відбивав усе, як дзеркало.

— Я завжди хотів побачити марсіанина, — промовив Майкл. — Де ж вони, тату? Ти обіцяв.

— Ось вони, — сказав тато, посадив Майкла на плече і показав просто вниз.

Марсіани були там. Тімоті затремтів.

Марсіани були там — у каналі — відбиті у воді. Тімоті, Майкл, Роберт, мама й тато.

Марсіани мовчки дивилися на них з пожмуреної поверхні води...

Примітки:

[1] Слова пісні належать сучасникові й другові Шекспіра англійському поету і драматургу Бену Джонсону (1573-1637).

[2] Переклад Івана Драча.

[3] Ріл — швидкий шотландський танець.

[4] Країна Оз — фантастична країна, де відбувається дія повісті-казки американського письменника Ф. Баума "Мудрець країни Оз".

[5] День незалежності, національне свято США.

[6] Гроші, що їх випускали Конфедеративні Штати Америки — союз рабовласницьких штатів Півдня, що існував окремо від США з 1861 до 1865 р.

[7] У цьому розділі автор використовує мотиви творів американського письменника Едгара По ("Дім Ашер", "Маятник", "Мавпа", "Амонтільядо" тощо).

[8] Г. Лавкрафт, Н.Готорн, А. Бірс — американські письменники XIX-XX ст.

[9] Добра Глінда, Озма та ін. — персонажі з книги американського письменника Ф. Баума "Мудрець країни Оз".

[10] "Біббіт" — сатиричний роман американського письменника Сінклера Льюїса про сучасну йому Америку.

[11] Гелуїн — переддень 1 листопада, День всіх святих. Його відзначають народними гуляннями.

[12] Вид карт, вживаних у середньовіччі.

[13] Близнюк, Близняк, Фальшива Черепаха, Вовчок — персонажі з популярної книжки англійського письменника Льюїса Керрола "Аліса в країні чудес".

[14] День Гая Фокса — народне свято, яке відзначається 5 листопада.

[15] Біла Королева, Божевільний Капелюшник-персонажі книжки "Аліса в країні чудес".

[16] Зроблено у Нью-Йорку.

[17] Переклад Д. Паламарчука.